

Výchova dětí a mládeže k prosociálnosti a morálním hodnotám

Martina Stránská

Diplomová práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Martina STRÁNSKÁ**
Osobní číslo: **H118555**
Studijní program: **N 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Výchova dětí a mládeže k prosociálnosti a morálním hodnotám**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009), popřípadě podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím práce bude tato zaměřena:

- na rizika, ke kterým vede nedostatek prosociálního a morálního chování lidí a jejich vliv zejména na mladou generaci
- na vliv rodiny a společnosti při utváření morálních a prosociálních návyků mladých lidí
- na možnosti sociální pedagogiky při výchově k vhodnému chování zejména nastupující generace

Součástí této práce bude sociologický průzkum zaměřený na hodnoty, kterým ve svém životě dávají děti a mladí lidé přednost a také na zjišťování důvodů, které je k tomuto vedou.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BAKOŠOVÁ, Z. Teorie sociální pedagogiky. Bratislava: Slovenská pedagogická spoločnosť SAV, 2011.

GOLEMAN, D. Práce s emoční inteligencí. Praha: Columbus, 2000.

KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008.

KŘIVOHLAVÝ, J. Jak si navzájem lépe porozumíme. Praha: Svoboda, 1998.

LORENZ, K. Osm smrtelných hříchů. Praha: Academia, 1973.

MATĚJČEK, Z. Rodiče a děti. Praha: Avicenum, 1986.

PELTOVÁ, N. Umění komunikace. Praha: Advent Orion, 2001.

PELIKÁN, J. Hledání těžiště výchovy. Praha: Karolinum, 2011.

PLAŇAVA, I. Jak (to) spolu mluvíme. Brno: Technické středisko filosofické fakulty MU, 1992.

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.**
Katedra sociální pedagogiky

Datum zadání diplomové práce: **30. listopadu 2011**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2013**

V Brně dne 30. listopadu 2011

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

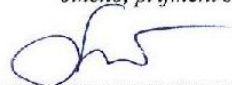

PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Martina Stránská
.....
Jméno, příjmení studenta

.....

Podpis

V Brně 30.11.2011 .....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tato práce se věnuje problematice hodnot a hodnotové orientace dětí a mládeže. Jejím cílem je poskytnout orientaci v základních pojmech, které se týkají tohoto tématu a také v literatuře, která se touto tematikou zabývá. Těm je věnována první část práce. Dále je na problematiku hodnot nahlíženo z hlediska historického a z hlediska filozofického.

Další část práce se snaží varovat před konzumem, který je pro mnoho lidí v současnosti životním stylem. Dále má práce poukázat na známé, všeobecně uznávané lidské hodnoty. Také chce upozornit na problematiku krize hodnot a na dilemata, která jsme nuceni řešit v našem každodenním životě. V neposlední řadě se věnuje hodnotové orientaci naší mládeže, utváření hodnot v rodině a možnostem školských zařízení při výchově dětí ke vhodným hodnotám.

Praktická část je zaměřena na kvantitativní výzkum, provedený na vybraných středních školách. Metodou dotazníku bylo zjišťováno, jaké jsou hodnoty dnešní mládeže.

Klíčová slova:

Hodnoty, hodnotová orientace, děti, mládež, morálka, etika, prosociálnost, rodina

ABSTRAKT

Dieses Werk widmet sich Problematik der Werte und der Wertorientierung von Kindern und Jugendlichen. Ihr Ziel ist die Orientierung in den Grundbegriffen zu geben, die dieses Thema betreffen, und auch in der Literatur, die sich mit dieser Thematik beschäftigt. Diesem widmet sich der erste Teil des Werkes. Weiter wird die Problematik aus der historischen und philosophischen Perspektive gesehen.

Der weitere Teil der Arbeit bemüht sich vor dem Konsum zu warnen, der heutzutage für viele Leute den Lebensstil vorstellt. Weiter sollte die Arbeit auf die bekannten, allgemein anerkannten Menschenwerte hinweisen. Weiter will sie auf die Problematik von Krise der Werte und auf die Dilemmata, mit denen wir gezwungen sind in unserem Alltag umzugehen, aufmerksam machen. Nicht in der letzten Reihe widmet sie sich der Wertorientierung unserer Jugend, Bildung der Werte in der Familie und den Möglichkeiten der Schuleinrichtungen bei der Erziehung von Kindern zu den entsprechenden Werten.

Der praktische Teil konzentriert sich auf die quantitative Forschung, die auf den ausgewählten Mittelschulen durchgeführt wurde. Mit Fragebogen-Methode wurde festgestellt, was für Werte heutige Jugend hat.

Schlüsselwörter:

Werte, Wertorientierung, Kinder, Jugend, Moral, Ethik, Sozialverhalten, Familie

„Ze všech věd, které člověk může a musí znát, tou hlavní je umět žít tak, aby spáchal co nejméně zla a způsobil co nejvíc dobra.“

Lev Nikolajevič Tolstoj

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu své práce doc. PhDr. Miloslavovi Jůzlovi, Ph.D., za pomoc, kterou mi poskytl při zpracování této práce.

Děkuji

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 EPISTEMOLOGICKÁ VÝCHODISKA	12
1.1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA	12
1.2 HISTORICKÁ VÝCHODISKA	15
1.3 FILOZOFICKÁ VÝCHODISKA	17
1.4 BIBLIOGRAFICKÁ VÝCHODISKA.....	18
2 MORÁLNÍ HODNOTY SOUČASNÉ SPOLEČNOSTI	22
2.1 KONZUMERIZMUS	24
2.2 KONZUM JAKO ŽIVOTNÍ STYL.....	26
3 POJEM HODNOTA	30
3.1 VÝCHOVA K PROSOCIÁLNOSTI A UNIVERZÁLNÍM HODNOTÁM.....	33
3.2 HODNOTY A MASOVÉ KOMUNIKAČNÍ PROSTŘEDKY	38
3.3 HODNOTOVÁ ORIENTACE MLÁDEŽE	42
4 KONFLIKT A KRIZE HODNOT	45
4.1 INTERRUPCE.....	47
4.2 UMÍRÁNÍ, SMRT, EUTANASIE	50
4.3 SUICIDIUM	53
4.4 DOMÁCÍ NÁSILÍ	55
4.5 ŠIKANA.....	58
5 MORÁLNÍ HODNOTY A MOŽNOSTI JEJICH UTVÁŘENÍ	61
5.1 RODINA	62
5.2 MOŽNOSTI ŠKOLSKÉ VÝCHOVY PŘI UTVÁŘENÍ HODNOT	67
II PRAKTICKÁ ČÁST	70
6 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ	71
6.1 CÍL EMPIRICKÉ ČÁSTI, HYPOTÉZY	71
6.2 METODY PRŮZKUMU	71
6.3 CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÉHO SOUBORU.....	72
7 VÝSLEDKY VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	73
7.1 HYPOTÉZA Č. 1.....	73
7.2 HYPOTÉZA Č. 2.....	84
7.3 HYPOTÉZA Č. 3.....	90
ZÁVĚR	95
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	97
SEZNAM GRAFŮ	100
SEZNAM TABULEK	101
SEZNAM PŘÍLOH:	102

ÚVOD

Téma týkající se prosociálního chování a morálních hodnot jsem si vybrala z mnoha důvodů, neboť v souvislosti se současným stavem společností a zejména ve spojení s dětmi a mládeží mně právě téma morálky, hodnota a prosociálnosti připadá velmi aktuální. Nedostatek morálních hodnot pociťuje snad každý z nás, troufám si říci, že ve svém každodenním životě. Často přemýšlím nad tím, kam se poděla úcta ke stáří, zdravé mezilidské vztahy, ochota pomoci druhému. Kam se vytrácejí myšlenky sociálního státu, tedy solidarity zdravých s nemocnými, bohatých s chudými, mladých se starými? Vždyť již americký prezident J. F. Kennedy se proslavil výrokem: „Vyspělost společnosti nespočívá jenom v tom, jakou příležitost dá zdravým, schopným, úspěšným, ale v tom, jak se umí postarat o nemocné, bezmocné a neúspěšné.“ Dnes však bohužel vládou zcela jiné hodnoty, nad původně křesťanskými zásadami dnes vítězí hodnoty zcela jiné.

Kdy a kde však začít s výchovou k mravním hodnotám? Z prací mnoha odborníků a také z vlastních zkušeností víme, že mnohé zásady si přinášíme z dětství, z prostředí, kde jsme vyrůstali, přijímáme je od lidí, kteří nás vychovávali. Velmi důležitým výchovným institutem kromě rodiny je také škola. Dle mého názoru je však u převážné většiny škol státních i soukromých kladen jednostranný důraz na akademickou úroveň, případně profesionální přípravu na určitá povolání. Směr, kterým se dnešní společnost ubírá, by však měl v souladu s Janem Amosem Komenským přesvědčit i školská zařízení, že člověk má být vychováván i v souladu s určitým řádem, jako bytost duchovní, ne pouze jako tvor orientovaný na materiální hodnoty. Pokud tento rozměr pomineme, hrozí, že budeme my lidé sice vzdělaní, ale nemorální. Snadno se z nás pak stanou sobci, kteří si jdou za svými cíli bez ohledu na druhé. Co však zmůže snaha školských zařízení, když výchova v rodině zaostává? Mnoho dětí i mladých lidí přichází z nefunkčních rodin. Mnozí žijí v nebezpečí, které skýtá zdánlivá svoboda dnešního světa (drogy, pornografie, násilí, promiskuita...). A pokud jejich životy nestojí na pevných morálních základech, snadno podléhají.

Svou diplomovou prací bych chtěla alespoň minimálně přispět k tomu, abychom se my všichni zamysleli nad tím, jak se k sobě navzájem chováme, a že tím častokrát

ubližujeme nejenom sobě a svým bližním, ale jako vzory také významnou měrou přispíváme k utváření osobnosti mladé generace.

Morálními hodnotami se ve svých myšlenkách a dílech zabývá mnoho pedagogů, psychologů, filozofů i mnoho myslitelů zabývajících se jinými obory.

Cílem práce je v teoretické rovině čtenáře seznámit s problematikou sociálních vztahů ve společnosti, které tvoří základ pro rozvíjení morálních hodnot, a zejména vyzdvihnout důležitost výchovy k těmto hodnotám především v rodině a ve školských zařízeních, dále upozornit na změny hodnot jako takových, ke kterým dochází zvláště v posledních letech. Chci poukázat na stále platné tzv. univerzální hodnoty, naproti tomu stavím témata, která je každý z nás v určitých etapách života nucen řešit, tyto hodnoty v nás vyvolávají jejich konflikt. Dle spisů mnoha odborníků chci prokázat široké spektrum a mimořádnou důležitost této problematiky.

Považuji za úkol této práce varovat před riziky, ke kterým vede nedostatek prosociálního a morálního chování lidí a jeho vliv zejména na mladou generaci. Také chci upozornit na velký vliv rodiny, školských zařízení a společnosti při utváření morálních a prosociálních návyků mladých lidí. V neposlední řadě chci seznámit s možnostmi sociální pedagogiky při výchově k vhodnému chování zejména nastupující generace

V empirické části je pak v návaznosti na část teoretickou hlavním úkolem zjistit morální hodnoty, které mladí lidé upřednostňují, zjistit, čím a kým jsou při výběru hodnot ovlivňováni a v neposlední řadě, jaký způsob komunikace naše mládež upřednostňuje.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 EPISTEMOLOGICKÁ VÝCHODISKA

V první kapitole jsou vysvětleny některé důležité pojmy, které byly použity v této práci, a to přímo slovy autorů zabývajících se touto tematikou.

Dále jsou zde uvedena stěžejní díla pedagogů, sociologů, filozofů, kteří se problematikou morálních hodnot a problematikou výchovy dětí a mládeže k těmto hodnotám ve svých dílech zaobírají.

Jsou zde také popsány historické aspekty řešené problematiky, stejně jako jsou naznačena také východiska filozofická, ze kterých morální hodnoty vycházejí.

Jasně vymezení pojmů, které se vztahují k tématu této práce, má za úkol přispět ke snazšímu pochopení této problematiky.

1.1 Teoretická východiska

Adolence

Adolenci označuje J. Průcha jako: *“Věkové období označované česky jako dospívání. Adolenci se rozumí období mezi skončením puberty a nástupem rané dospělosti, tedy přibližně mezi 14. a 20. rokem věku. Psychický a fyzický vývoj adolescenta se blíží ke svému dokončení, vazby s rodiči se uvolňují, je preferován styk s vrstevníky, rozvíjí se intenzivní emocionální život.”* (Průcha, 2009, s. 12)

Altruismus

Termín, který používal A. Comte k označení nezištné péče o blaho druhých. Altruismus má svůj původ v přírodě, ale může vyplývat i z rozumové úvahy. U bytosti stejného druhu lze pozorovat spontánní, přirozeně altruistické chování (Nytrová, 2011)

Etika

Etika, kterou můžeme též nazývat teorií morálky, je filozofická disciplína, která zkoumá morálku nebo morálně relevantní jednání a jeho normy. Etika je disciplínou praktické filozofie.

„Etika je širší pojem než prosociální chování. Etické chování předpokládá úctu k sobě i druhému člověku, schopnost empatie, schopnost vzít do úvahy při morálním rozhodování i potřeby a legitimní zájmy člověka a společnosti.“ (Olivar, 1992, s. 10)

Hodnota

„Hodnoty ve své obecné definici jsou pojímány jako význam určitých jevů skutečnosti, pozitivně či negativně ovlivňující existenci kultury. To znamená, že hodnoty jsou relativní, t. j. jsou takové ne samy o sobě, ale ve vztahu k některému konkrétnímu prvku určitého celku.“ (Petrucciiová, s. 48, 1995)

„Hodnoty jsou skutečnosti, způsoby jednání, cílové stavy, jež lidé považují za důležité.“ (Nýtrová, 2011, s. 54)

Morálka

Pod pojmem morálka rozumí V. Gluchman především aktuální stav mravního vědomí a mravních vztahů, které vládou v sociální komunitě a v celé společnosti. Na druhé straně součástí morálky jsou morální představy, cíle, případně mravní ideály sociální komunity a vlastně i celé společnosti, které vyjadřují určitou morální perspektivu. Morálka není ideál, ke kterému má společnost ještě dospět, je to sociální jev, tak jako náboženství nebo zákon (Gluchman, 1997).

Prosociální chování

„Prosociální chování je takové chování jednotlivce nebo skupiny, které je v souladu s normami dané společnosti. Chování a jednání, které je zaměřeno na dobro druhých, chování empatické, zdvořilé, pomáhající, ochraňující.“ (Průcha, 2009, s. 226)

Rodina

Rodinu označuje M. Přádka jako přirozené prostředí, do něhož se člověk rodí, aniž si mohl vybrat jiné a přejímá to, co v něm je připraveno rodiči (Přádka, a kol., 1998).

Socializace

Socializací rozumí B. Kraus proces postupné přeměny člověka jako biologické bytosti v bytost společenskou, proces postupného začleňování se do dané společnosti, proces učení se v dané společnosti žít (Kraus, a kol., 2009).

Sociální role

„Sociální role je soubor normativně vymezeného, očekávaného, dovoleného a vyžadovaného chování. Je to předpis určitých způsobů chování, jak by se měl chovat člověk, který zaujímá ve společnosti určité postavení (pozici).“ (Vízdal, 2009, s. 43)

Sociální učení

Sociální učení je základem socializace, tedy postupného začleňování jedince do společnosti, jeho přeměna z biologické jednotky – individua v kultivovanou, do společnosti zařazenou osobnost. Sociální učení je složitým intrapsychickým procesem osvojování si sociálních zkušeností - zkušeností, které člověk získává v interakci s ostatními lidmi. Lidé se učí také tím, že pozorují jiné lidi. Mezi základní druhy tohoto učení se řadí sociální zpevňování (posilování vhodného chování), učení nápodobou, učení za pomoci ztotožnění se (Vízdal, 2009).

Výchova

Výchova bývá nejčastěji popisována jako záměrné působení na rozvoj osobnosti, které se následně odráží i v chování člověka a v jeho společenských vztazích. Výchova je jedním ze základních pojmů, které ovlivňují prosociální chování.

„Výchovu popisuje Jiří Pelikán především jako „využívání a vytváření životních situací, v nichž docházejí vychovávání přímo z logiky situace k určitým závěrům, které nejsou pouze převzaté, ale utvrzené zážitkem.“ (Pelikán, 2007, s. 36)

1.2 Historická východiska

Morální zákony každému z nás říkají, co je dobré a co je zlé, co je povoleno a co je zakázáno. Tyto zákony jsou již od počátku společnosti zakořeněny v každém z nás. Morální zákon existoval již před počátky náboženství. Vznikal jako úsilí zabezpečit přežití a rozvoj tehdejší lidské společnosti. Mravní příkazy byly zdůvodňovány zejména tradicí, prolínaly se s náboženskými příkazy a tabu.

„Mezi všemi praktickými poznatky se mravní zákony i se všemi svými principy nejen liší podstatně od všech ostatních, které obsahují něco empirického, nýbrž celá morální filozofie se zcela zakládá na své morální složce, a je-li aplikována na člověka, pak nepřijímá nic ze znalostí o člověku (antropologie), nýbrž dává mu jako rozumné bytosti zákony a priori, které arci vyžadují ještě soudnost zkušeností, aby se jednak mohlo rozlišit, v kterých případech jich lze použít, a jednak aby se jim zajistil vstup do lidské vůle a důraz na jejich provádění.“ (Kant, s. 13, 1976)

Zájmy skupiny byly zpočátku upřednostňovány před zájmy jednotlivců. Jedinec se svými morálními vlastnostmi se dostal do centra zájmu morálky až později. V antickém Řecku reprezentovali přesun pozornosti ze skupiny na jedince tehdejší filozofové a myslitelé. Můžeme konstatovat, že vznik mravních norem a morálních hodnot šel ruku v ruce s vývojem společnosti a snažil se postihnout i ty oblasti života člověka a společnosti, které dříve regulovány nebyly. Snažil se vyhovět společenským požadavkům.

Základem každého náboženství byly zprvu právě morální hodnoty. Skrze náboženství bylo jedinci sdělováno, co je povoleno a co je zakázáno, co tehdejší společnost považuje za žádoucí a za který skutek bude potrestán. Z lásky k Bohu se lidé snažili žít podle božích přikázání.

Z historie však víme, že náboženství nevychovává pouze k morálce, dodržování pravidel, k mírumilovnosti atd., ale může mít také značně ničující vliv. Různá náboženství mohou vést k různým postojům, a nejde pouze o rozdíly například mezi hinduismem a buddhismem či mezi islámem a křesťanstvím. K různým postojům může vést i samo křesťanství.

„Příkladem všeobecného morálního pravidla je zřejmě pravidlo nezabiješ (v dějinách, např. v Bibli se tím rozumí - nezabiješ příslušníka vlastní skupiny, skupinou

nepovoleným způsobem, zabíjení těch druhých je naopak oceňováno), nepokradeš (obdobně jako v předchozím případě; naproti tomu je válečná kořist) a některá další.“ (Hodovský, s. 29, 1995 in Sborník, 1995)

Ještě dnes mnoho lidí věří, že bez víry v náboženskou autoritu nemůžeme mít žádné morální hodnoty. Morální zákony naší společnosti jsou zakotveny v Bibli, kde nejsou zapsány pouze křesťanské normy Desatera božích přikázání, ale i normy vyzývající k soucitu, ohleduplnosti, laskavosti apod. Křesťanská etická teorie hovoří o zjevných pravdách.

Vedle náboženství se postupem času rozvíjí také morálka a etika jako samostatné vědy.

Pod pojmem morálka vlastně rozumíme především aktuální stav mravního vědomí a mravních vztahů, které vládou v sociální komunitě a v celé společnosti. Na druhé straně součástí morálky jsou morální představy, cíle, případně mravní ideály sociální komunity a vlastně i celé společnosti, které vyjadřují určitou morální perspektivu. Morálka není ideál, ke kterému má společnost ještě dospět, je to sociální jev, tak jako náboženství nebo zákon (Gluchman, 1997).

Co je vlastně etika, vysvětluje v knize zabývající se právě etikou Olga Nýtrová.

„Název filozofické disciplíny, která se zabývá problematikou morálních jevů, je odvozen od řeckého slova ETHOS. Tento výraz má několik významů:

- *znamená bydliště, obydlí, byt nebo vlast;*
- *vyjadřuje zvyklosti, životní způsob člověka, obyčeje, mravy, obvyklé chování člověka, může označovat i jeho původ;*
- *označuje mravní vědomí, mravní smýšlení, přesvědčení, jednání, mravnost, morálku, ale i charakter.“ (Nýtrová, 2007, s. 26)*

Pojmy morálka a etika bývají často zaměňovány. Jak je tedy správně rozlišit?

Etika, kterou můžeme též nazývat teorií morálky, je filozofickou disciplínou, která zkoumá morálku nebo morálně relevantní jednání a jeho normy. Etika je disciplínou praktické filozofie. Zabývá se teoretickým zkoumáním hodnot a principů, které usměřují

lidské jednání v situacích, ve kterých existuje možnost volby prostřednictvím svobodné vůle. Hodnotí činnost člověka z hlediska dobra a zla. Na rozdíl od morálky, která je blíže konkrétním pravidlům, se etika snaží najít společné a obecné základy, na nichž morálka stojí, popř. usiluje o to morálku zdůvodnit.

Pokud tedy diskutujeme o morálce a morálních hodnotách, zcela přirozeně do této tematiky zahrnujeme také etiku.

1.3 Filozofická východiska

V literatuře bývá hodnota charakterizována jako jeden z nejdiskutovanějších a také nejproblematictějších termínů. Hodnotami se zabývá nejen pedagogika, ale také psychologie, sociologie a filosofie.

Otázkou hodnot se lidé zabývali již od 5.-6. století př. n. l.

„V té době ještě antičtí Řekové neměli zvláštní termín pro hodnoty, pro vyjádření tohoto obsahu nejčastěji používali pojmy „axia“ (hodnota, důstojný), „ethos“ (zvyk, obyčej) nebo „time“ (hodnocení, cítění) aj.“ (Cakiropalglu, 2009, s. 17)

V průběhu času, zejména ve spojitosti s dobovými společenskými převraty, které často zásadně měnily celou strukturu společenského života, se hodnoty dostávají čím dál více do popředí zájmu filosofie.

„Původní primitivní hodnotové představy a pohledy na skutečnost vznikaly bezděčně v prostředí praktické činnosti člověka a jejich formování mělo živelný charakter. Podobně je tomu ostatně i se vznikem nejběžnějších hodnotových představ současného člověka.“ (Leppin, 1968, s. 5)

Hodnoty ve významu psychologicko – sociálním se jako téma vyskytují u Kanta a u Schopenhauera, klíčový význam však tato tematika dostává u dvou velmi odlišných myslitelů, u Fridricha Nietzscheho a Hermanna Lotze. Nietzsche byl přesvědčen, že hodnocení je základní a pro člověka významnější než poznávání, zároveň však soudil, že zdrojem hodnocení je vůle, přesněji řečeno vůle k moci. Proto vyzýval k tzv. přehodnocení všech hodnot a od člověka očekával, že si především bude tvořit své vlastní hodnoty. Právě tvořiví jedinci podle něj vytvářejí specifické hodnoty, které charakterizují a také odlišují lidské kultury. Za hodnotu nejvyšší považoval silný, zdravý život.

U zrodu nového pojmu axiologie stál německý filosof a lékař Hermann Lotze. Ve svých úvahách navázal na Herbarta a Kanta, podrobně se však zabýval právě procesem hodnocení a toto studium, jak již bylo řečeno, poprvé nazval axiologií. Podle něj existují tři světy: věcí, pravd a hodnot. Hodnotami nazývá vše, čeho si ceníme a vážíme jako takového. Samy hodnoty se mohou nacházet v pocitech příjemného a nepříjemného. Velká duchovní reflexe je podle tohoto myslitele založena na hodnotách. Hodnoty tvoří vlastní říši platnosti. Ruku v ruce s tím, jak náš rozum poznává bytí, cítí zároveň i hodnotu. V samotném lidském životě hrají hodnoty roli nejdůležitější. Lotze říká, že hodnoty patří do veškerého lidského jednání a poznávání (Cakiropaloglu, 2009).

Dalším významným myslitelem, který stál u kolébky zrodu axiologie, byl německý filosof a psycholog Franz Brentano. Jeho filosofie měla velký vliv na řadu dalších významných osobností, jako byl Franz Kafka, Edmund Husserl, ale také Sigmund Freud nebo T. G. Masaryk. Hodnoty pokládal Brentano za zážitkové pochody.

Rakouský filosof Alexius Meinong byl přesvědčen, že existují dva druhy hodnot, a to hodnoty osobní a neosobní. Hodnoty osobní jsou ty, které jsou založeny na vztahu. Mezi hodnoty neosobní řadil pravdu, krásu a dobro.

Představitelé Bádenské školy H. Rickert a W. Windelband spatřují základ hodnot na jedné straně v přírodě, na druhé v kultuře. Windelband rozdělil hodnoty na estetické, etické, náboženské a logické. Chápal je jako apriorní, obecně platné, transcendentní. Rickertova filosofie hodnot byla postavena na protikladu přírody a kultury. Kultura tvoří hodnoty na rozdíl od přírody, která je bez hodnot.

John Dewey, americký psycholog, pedagog a filosof, ukotvil svou filosofii v pragmatismu, když tvrdil, že realita nás zajímá a je pro nás hodnotná pouze tehdy, když pro nás má určitý smysl.

Hodnoty hrají velkou roli v díle myslitelů jako byli Wilhelm Windelband, William James, Max Scheler, a další. Hodnocením jako porovnáváním v ekonomickém, avšak také v širším lidském významu se zabýval Georg Simmel.

1.4 Bibliografická východiska

LORENZ, K. Osm smrtelných hříchů.

Ve svém nejznámějším díle tento významný rakouský zoolog, biolog, zakladatel etologie (nauka o životních projevech živočichů) a nositel Nobelovy ceny varuje lidstvo před jeho jednáním, které může vyústit až v bezprostřední ohrožení existence lidstva. Za osm smrtelných lidských hříchů považuje Lorenz: přelidnění země, ničení životního prostředí, závod člověka se sebou samým, ztráta schopnosti prožívat city, genetický úpadek, rozchod s tradicí, rostoucí poddajnost lidstva k doktrínám, zbrojení atomovými zbraněmi. Lorenz se snaží nalézt odpovědi na otázky: k čemu slouží lidstvu jeho bezmezné množení, k čemu honba volné soutěže vystupňovaná až k šílenství, k čemu je narůstající a stále strašlivější zbrojení atd. Chování a jednání člověka často přirovnává k chování zvířat ve volné přírodě, kde také často hledá vysvětlení pro mnohé jevy.

HORÁK, J. Škola a hodnotová orientace.

Josef Horák se ve svém díle zabývá především pomocí všem pedagogickým pracovníkům při utváření hodnot a postojů jejich žáků. Upozorňuje na skutečnost, že hodnotová orientace podstatným způsobem určuje chování a jednání žáků. Z toho důvodu považuje za nezbytné začlenit ji do obsahu vzdělávání. V knize se zaměřuje na dva základní vnitřní fenomény hodnotové orientace, za které považuje přesvědčení a postoje. Svou knihou a předkládaným novým pojetím hodnotové orientace chce autor přispět k hledání nových přístupů v dané problematice.

NYTROVÁ, O. Dialog mezi hodnotami aneb hodnoty vyřčené a hodnoty žité.

V této obsáhlé knize se Olga Nytrová společně s Marcelou Pikálkovou zamýšlí nad všeplatnými lidskými hodnotami. Přemýšlí o otázce lidského bytí, hledají cestu k identitě, zamýšlí se také nad problematikou pomáhajících profesí. Kniha nabízí čtenáři pohled na hodnoty a s nimi související normy, zabývá se také otázkou hodnot, návazností hodnot estetických, uměleckých a všeobecně kulturních. Autorky představují čtenáři několik vybraných hodnot, které jsou všeobecně pokládány za univerzální. Upozorňují na institut rodiny, který popisují čtenáři jako základ pro utváření hodnot. Problematika je nastíněna také za pomoci několika kasuistik. Autorky představují dále základní konflikty hodnot. Snahou autorek je také poradit čtenáři, jak se orientovat v odborné literatuře.

Celá kniha je plná příkladů ze života, kasuistik charakteristických pro současnou dobu, komentářů souvisejících s tematikou hodnot a celkovým klimatem společnosti.

EYROVI, L., R. Jak naučit děti hodnotám.

Manželé Eyrovi ve své knize ve dvanácti kapitolách předávají ostatním rodičům vlastní zkušenosti s výchovou svých devíti dětí. Podrobně vysvětlují, které morální hodnoty považují za důležité a proč je tak nezbytné děti k těmto základním hodnotám již od raného dětství vychovávat. Uvádějí také způsoby, jak nenásilně děti v různém věkovém období k té které hodnotě přivést.

Linda a Richard Eyrovi v této knize popisují bezpočet her pro děti, které mohou rodičům pomoci při rozvíjení vlastností jako je poctivost, odvaha, mírumilovnost, spolehlivost, věrnost, úcta a respekt k druhým. Všechny hodnoty, které chtějí Eyrovi prostřednictvím rodičů děti naučit, vyžadují to, aby rodiče byli schopni brát své potomky vážně a uměli s nimi komunikovat.

OLIVAR, R., R. Etická výchova.

V této knize upozorňuje autor na etické a výchovné problémy, které člověka ohrožují v jeho duševní existenci, a nabízí pomocnou ruku při jejich řešení. Zdůrazňuje, že člověku již nepostačí pouze vzdělání, ale potřebuje také výchovu a sebevýchovu. Přitom klade důraz především na výchovu k prosociálnosti. Snaží se nalézt odpověď na otázku, které vlastnosti a kompetence je třeba u dětí rozvíjet, aby se prosociální chování rozvinulo co nejlépe, směřuje k rozvoji sebeúcty, důstojnosti osob, asertivity, pozitivního hodnocení chování druhých lidí.

Dále zaměřuje Olivara svou pozornost na rodiče a vychovatele, kterým chce ukázat, jakým způsobem působit na děti, aby se u nich rozvinulo žádoucí chování.

PELIKÁN, J. Hledání těžiště výchovy.

Tato kniha upozorňuje na nutnost lidstva obrátit svou pozornost zpět k člověku, jeho podstatě a tím i k výchově. Autor se zamýšlí nad otázkami, k čemu a k jakým hodnotám vychovávat děti a mladé lidi, žáky a studenty na vysokých školách, ale i své

vlastní děti v rodině, dále také nad tím, kam by se měla výchova ubírat. Pokouší se hledat odpověď na otázku, zda je možné vychovávat děti k sebeprosazení a zároveň k ohleduplnosti a toleranci k druhým lidem, to vše za podmínky, že bude dítě šťastné.

Autor se zabývá těmi kvalitami osobnosti, které by měly být těžištěm výchovy. Má se jednat o výchovu k hledání a nalezení smyslu, k životnímu zaměření, k optimistické životní pozici, svobodě, odpovědnosti, citlivosti atd.

2 MORÁLNÍ HODNOTY SOUČASNÉ SPOLEČNOSTI

Morálku tvoří soubor pravidel a principů hodnocených na základě posuzování dobra a zla. Řídí chování lidské společnosti a většina společnosti dodržování těchto principů požaduje, neboť jejich dodržování je nutné k tomu, aby spolu lidé ve společnosti dobře vycházeli. Jedná se o zažitá pravidla, o nichž se většinou nijak nediskutuje.

Vznik morálky je přirozeným výsledkem vývoje člověka a jeho snad jen instinktivního uvědomění si určitým způsobem regulovat vztahy s ostatními jednotlivci v rámci jeho sociální komunity, případně s ostatními sociálními komunitami, s kterými přicházeli do kontaktu, a to v zájmu sebezáchovy. Je to sociální jev, který provází lidské bytosti od té doby, kdy byly schopné sebeuvědomění (Gluchman, 1997).

„Každá doba si artikuluje své zásady, zabývá se obecně platnými zákonitostmi, které navazují na tradici i odrážejí současný stav společnosti.“ (Nýtrová, 2007, s. 27)

Lidská společnost se již od nejstarších dob své existence řídí určitými pravidly soužití. Postupem času se z nich vyvinuly celé systémy, soubory pravidel, která platí pro členy určitého celku a jejichž překročení bývalo někdy i tvrdě postihováno. Dá se konstatovat, že právě tyto se staly prapředky dnešních zákonů a práva. Vedle zákonů zachycených později v podobě písemné existovala také pravidla nepsaná, zvyková a jejich dodržování bylo vyžadováno stejně důsledně jako u zákonů psaných: dát někomu „čestné slovo“, slib a jeho dodržení pouhým podáním ruky atd. U různých národů se tato pravidla lišila, a to i podle režimu a náboženství, které v nich panovalo.

„Současné uspořádání světa vyžaduje novou etiku odpovědnosti, založenou na nutném minimu společných humánních hodnot, kritérií a postojů, jimž budou moci přitakat všechny národy a všechny společenství. Důležitá je tolerance, snášenlivost a partnerství, které jsou všem lidsky ku prospěchu. Potřeba chápat nutnost určitého kompromisu a být k němu ochotni. Zdravý kompromis je efektivnější než vyhrocení konfliktů nežádoucím způsobem.“ (Nýtrová, 2007, s. 27)

Morální kritéria dnešní společnosti, zvláště pak ekonomicky vyspělých západních států, založená z velké části prapůvodně také na zvyku, na tradici, se stále více posouvají směrem k bezohlednosti, sobeckosti a ziskovosti. Zvyklosti týkající se zejména vzájemné úcty, mezilidské pomoci se vytrácejí. Často se zdá, že se někam vytratily i ty, které

se týkají tzv. dobrých mravů. A k nim bezesporu patří také úcta ke stáří. Je jasné, že pohled mladé generace na tu starší se v průběhu běhu času výrazně změnil. Často se zdá, že mladí považují staré lidi spíše za přítěž. Ovšem nejen vztahy ke starým lidem doznaly v poslední době mnohých změn. Rakouský etolog Konrad Lorenz upozorňuje na vyhasínání srdečné a vřelé náklonnosti mezi lidmi. Jako příčinu uvádí mimo jiné přílišnou hustotu osídlení ve velkoměstech a vyspělých kulturních zemích.

„Lidé jsou pohostinní a přátelští, když není jejich kapacita pro sociální kontakty stále přetěžována.“ (Lorenz, 1990, s. 15)

Přemíra lidských kontaktů v každodenním životě, nové fenomény v podobě internetu, sociálních sítí, „mediální masáž“, to vše přispívá k vyhasínání citů k bližním.

„Nahuštění mnoha lidí v těsném prostoru vede nejen skrze vyčerpání a rozmělnění mezilidských vztahů nepřímo k projevům odlidštění, ale bezprostředně také vyvolává agresivní chování.“ (Lorenz, 1990, s. 16)

Jako důkaz svého tvrzení uvádí Lorenz mimo jiné pokusy vykonané na zvířatech, které potvrdily, že vnitrodruhová agrese může být vystupňována zvýšením počtu živočichů v daném prostoru (Lorenz, 1990).

Mnozí odborníci upozorňují také na nebezpečí vyhasínání estetického a s ním úzce spjatého etického vnímání.

„Zdá se, že jak krása přírody, tak i krása okolního kulturního prostředí vytvořeného člověkem jsou nutné k tomu, aby lidé zůstali duševně a duchovně zdraví. Totální slepota ducha k čemukoli krásnému, která se všude tak rapidně rozmáhá, je duševním onemocněním, jež je nutno brát vážně, protože ruku v ruce s ní jde necitlivost k tomu, co je eticky zavrženíhodné.“ (Lorenz, 1990, s. 24)

Mnozí ochránci přírody a vědci varují před skutečností, že spousta mocných, zvláště pak těch, kteří v těchto věcech rozhodují, je zajedno v tom, že kráse přírody nesmí být obětován žádný ekonomický či politický prospěch.

Pustošení životního prostředí, odcizení od přírody a uchylování se do uměle vytvořeného prostředí má za následek estetický a etický úpadek našeho citění.

2.1 Konzumerismus

„Konzumerismus je vlastně tendence, chování – nadměrně nakupovat a hromadit předměty a požitky za účelem zvyšování osobního štěstí, což je kritizováno již od dob Karla Marxe. Konzumerismus není jen problémem západního světa; ve skutečnosti proniká napříč kulturou a ekonomikou mnohých států a světadílů.“ (Vavřík, 2010 in Mühlpachr a kol., 2011, s. 39)

Pojem konzumerismus je odvozeninou od slova konzum, jinak ho můžeme vystihnout slovesy: spotřebovávat, pojídat, opotřebovat. V češtině bylo původně toto slovo synonymem ke slovu spotřeba. V novějších verzích slovníků se můžeme dočíst, že konzumní společnost je typ moderní industriální společnosti, v níž jsou rozhodující sociální funkce určovány spotřebou (konzumem).

V sociologii často užívaný pojem konzumerismus je slovo přejaté z angličtiny. Původně označovalo hnutí za ochranu spotřebitelů, což je význam, pod kterým se tento termín v ekonomii užívá dodnes.

V sociologii je však tento pojem užíván pro kritiku životního způsobu vyspělých průmyslových společností, který je charakterizován nadměrnou spotřebou především materiálních produktů. Pojem „konzumní společnost“ byl použit již v průběhu dvacátých let minulého století, na popularitě získával v letech padesátých a šedesátých a souvisel právě s rozvojem tohoto životního stylu.

„Hlavní vlna konzumerismu přišla až po druhé světové válce v USA, postupně, s obnovou válkou zničené Evropy, i tam. Proti konzumnímu způsobu života pak vyrůstá zejména mezi mládeží odpor vůči němu (60. léta) a to zpětně ovlivnilo myšlenkové a umělecké proudy té doby.“ (Vavřík, 2010, in Mühlpachr a kol., 2011, s. 39)

Na počátku 70. let se setkáváme s další velmi výraznou kritikou konzumerismu, a to v souvislosti se stále silněji vnímaným znečištěním prostředí a nezřízeným čerpáním neobnovitelných přírodních zdrojů.

S konzumerismem je spojován také pojem okázalá spotřeba, ve které se konzum stává znakem společenského postavení. Autorem konceptu ostentativní spotřeby je americký sociolog a ekonom norského původu Thorstein Veblen. Této tematice se věnuje především ve svém stěžejním díle Teorie zahálčivé třídy. Podle Veblena se vyšší, vládnoucí společnosti věnují tzv. ostentativní zahálce, čímž odlišují (a také si je tímto

způsobem budují) své postavení od jiných tříd. V novodobé anonymní společnosti pak nabírá ostentativní zahálka podoby ostentativní spotřeby.

„Okázalá spotřeba drahých statků je pro zahálčivého gentlemana cestou k získání úctyhodnosti.“ (Veblen, 1999, s. 63)

Velmi zajímavá je také Veblenova myšlenka, ve které autor jako jeden z prvních poukazuje na skutečnost, že s růstem životní úrovně dochází k poklesu porodnosti, tedy jevu, se kterým se civilizovaný, především západní svět v současnosti potýká.

„Souvislost s nutností slušné životní úrovně a okázalého plýtvání lze vysledovat i v případě nízké porodnosti u tříd, pro které má požadavek úctyhodných výdajů povahu příkazu. Okázalá spotřeba významným způsobem zvyšuje výdaje, které jsou zapotřebí k chvályhodnému zabezpečení dítěte, a tak působí jako mocný odstrašující prostředek.“ (Veblen, 1999, s. 97)

Kritice produkce a spotřeby - základů sociálního života - jakožto ekonomického faktu se věnovalo v průběhu posledních staletí mnoho sociologů a ekonomů jako např. Max Weber, Émile Durkheim, Talcott Parsons, Thorstein Veblen, Karl Marx a další.

Jedním z prvních kritiků konzumní společnosti jako takové byl Jean Baudrillard, který ve svých dílech pracuje s myšlenkou, že spotřeba je především strategickým prvkem přežití kapitalismu.

V knize „Mít nebo být?“ se zabývá otázkou odcizení člověka způsobeného materialismem také německý filozof a sociolog Erich Fromm. Pro zlepšení situace nabízí model nové společnosti řídicí se dle humanistického socialismu. Vychází z myšlenek Buddhy, Ježíše, Mistra Eckharta a Karla Marxe, avšak jako západní marxista odmítá sovětský model komunismu. Kritizuje ale i socialismus, a to právě pro jeho nakažení se materialismem.

Kritici konzumního způsobu zdůrazňují také rozšíření zbožních vztahů do všech oblastí lidského života, ze kterého vyplývá specifický způsob odcizení. Jde o způsob života, v němž peníze hrají roli všeobecného ekvivalentu, protože na prodej je vlastně vše, tedy i láska, čest, morálka, zdraví, právo (Petrušek, 1996).

Úvahami o postmoderním konzumerismu je známý také polsko – britský sociolog, filozof a etik Zygmunt Bauman. Ve svém díle „Individualizovaná společnost“ konstatuje, že „svazky partnerství se dnes vnímají jako věci, které máme spotřebovat, konzumovat,

nikoli vyrábět. Podléhají stejným kritériím jako všechny ostatní spotřební předměty.“ (Bauman, 2004, s. 186)

Nejznámějším českým sociologem kritizujícím konzumní společnost je Jan Keller, který varuje před konzumním způsobem života v souvislosti s blížící se ekologickou katastrofou.

Prívlastkem hyperkonzumní označuje současnou společnost francouzský filosof a sociolog Gilles Lipovetsky. Ve svém díle popisuje nový typ modernosti, který nazývá „civilizačními touhami“, který souvisí s novou érou kapitalismu směřující k nekonečnému rozmnožování potřeb a komercializaci.

Pojmy konzum a konzumerismus jsou od počátků propojeny s původně ekonomickou myšlenkou, že spotřeba je hybnou silou ekonomického růstu, jehož metou je blahobyť.

Tematikou konzumu a konzumerizmu se stále zabývá mnoho filozofů, sociologů i novinářů.

Před konzumním způsobem života a jeho vlivem na děti a mládež varuje ve svém článku pro Britské listy i David Formánek, když píše, že *„na dítě má prokonzumní reklamní masáž daleko větší vliv než na dospělého člověka s již utvořeným žebříčkem hodnot. U oblečení je tak paradoxně jeho funkčnost až za jeho označením.“ (Formánek, 2005)*

2.2 Konzum jako životní styl

„Konzumní společnost není pouze negativní rys. Souvisí s rozvojem techniky a ekonomiky, který vedl k odstranění hladu a bídy v klasickém slova smyslu. Konzumní společnost ve vyspělé civilizaci předpokládá jistou ekonomickou úroveň masového spotřebitele a svým způsobem odráží zvýšenou životní úroveň.“ (Mühlpachr, s. 9, 2011)

Obecně můžeme konstatovat, že konzumní chování vede k neodůvodněné spotřebě nad rámec nutnosti uspokojit základní lidské potřeby. Konzumní styl života je zcela jistě velice úzce propojen s tvorbou odpovídajícího postavení ve společnosti, které nás stojí většinou značné úsilí a neméně tolik peněz. Pořizujeme si věci, které vlastně nepotřebujeme, konzumujeme zážitky, jež nás ani nemusí bavit.

Konzumní způsob života můžeme přirovnat ke strmé cestě směrem vzhůru, při které dáváme ostatním najevo, že „na to máme“ a jsme na dostatečné výši. Takto chápaný konzum nutí jedince spotřebovávat i to, co vlastně nepotřebují a roztáčí tak kola průmyslu zaměřeného na uspokojování uměle vytvářených potřeb. A tento moment můžeme považovat za klíčový. Denně se setkáváme s netrpělivým požadavkem okamžitého uspokojení všech klíčících přání. A tato touha je všemi způsoby podporována výrobci a obchodními podniky. Reklama a s ní spojený marketing vytváří umělé potřeby a iluze o spokojeném životě při jejich spotřebovávání. Za intenzivní pomoci medií se tedy stává stimulem pro řadu lidí, působí masově na velké skupiny a ovlivňuje jejich chování.

Tento způsob jednání přirovnává Lorenz ke způsobu, jakým reaguje hejno sardinek na nějaké nebezpečí. Každý jedinec instinktivně reaguje na směr pohybové reakce souseda, takže jakákoliv změna v chování jednoho člena hejna může vyvolat reakci řádově desetitisíců jedinců. A to vše bez zjevného důvodu (Lorenz, 1990).

Využití obdobné strategie je pro konzumní společnost typické. Jde o snahu přesvědčit část populace o vlastní pravdě a na základě promyšlených strategií implantovat do vědomí jedinců daná fakta. Je to často ovšem poměrně jednoduché, protože většina lidí má tendenci ctít názory „většiny“ anebo „celebrit“ a není schopna odhalit pozadí celého jevu, stejně tak jako odhadnout, kdo bude mít z dané akce největší profit.

Jedním z důsledků konzumního životního stylu je nadměrná soutěživost panující mezi lidmi. Říká se, že v naší společnosti jsme přímo obklíčeni soutěživostí, ať se již jedná o soutěž ekonomickou, profesionální, sociální, uměleckou nebo sportovní, která podmiňuje naši kolektivní existenci.

„Žádný biologický faktor dosud nepůsobil tak jako soutěžení mezi člověkem a člověkem. Toto soutěžení pracuje přímo proti všem tvořivým silám přírody. Nemilosrdnou ďábelskou pěstí komerčních úvah přehlížejících jiné hodnoty jsou ničeny téměř všechny hodnoty, které příroda vytvořila.“ (Lorenz, 1990, s. 27)

Zároveň Lorenz konstatuje, že pod tlakem mezilidského soupeření bylo vše, co je dobré a užitečné pro lidstvo jako celek i pro jednotlivého člověka, zcela odsunuto stranou. Drtivá většina lidí si dnes cení pouze toho, co přináší zisk a čím je možno přetrumfnout svého bližního v bezuzdném soutěžení. Každý prostředek sloužící tomuto cíli se klamně zdá být hodnotou (Lorenz, 1990).

Jak již bylo naznačeno, často zaměňujeme prostředky za cíle. Například peníze jsou původně pouhé prostředky, které slouží k dosažení jiné hodnoty, jiného cíle. Totéž platí o jiných hodnotách, například o čase.

A právě společnost určuje pravidla, na základě kterých lidé o předměty, společenské role, ale i osoby, které považují za hodnoty, soupeří, soupeří také o dosahování určitých cílů. Někdo potřebuje vládnout, jinému postačuje získání vážnosti kvalitní prací, avšak stále větší množství lidí dnes touží především po tom vystavovat na odív své společenské postavení vlastněním určitých předmětů. Soutěžení mezi lidmi s sebou nese pouze negativa v podobě špatného vlivu na mezilidské vztahy, ale má také negativní důsledky v podobě fyzického a psychického přetížení, které v mnoha případech může vést až ke vzniku tzv. civilizačních chorob.

„Lidé trpí nervovým a duševním přetížením, které na ně soutěž s ostatními lidmi uvaluje. I když jsou od nejranějšího mládí cvičeni v tom, aby ve vsí té šílené přemíře soutěžení spatřovali pokrok, jsou to právě ti nejpokrokovější, v jejichž očích je nejvíce paniky. A na infarkt umírají nejdříve právě ti nejvýkonnější, kteří jdou nejvíce s duchem doby.“ (Lorenz, 1990, s. 30)

Je jasné, že určitá míra soutěživosti v kolektivu je jistě zdravá a nezbytná pro motivaci člověka. Ovšem při posuzování soutěživého chování je nutné jasně rozlišovat v prosociální perspektivě mezi těmi, kteří se zaměřují na efektivitu a kompetenci v oblasti věcných úloh, a těmi, kteří v honbě za vlastním úspěchem kladou překážky druhým nebo se je dokonce snaží likvidovat.

Ti první se snaží neustále překonávat sebe sama, svou úlohu plnit stále lépe a lépe, nebo dokonce přesáhnout určitou hranici. Vědí, že musí soustředit svou energii, pozornost a schopnosti k dosažení vytyčeného cíle a neplýtvají svou energií na věci, které k tomuto cíli nevedou. Proto je toto chování plně funkční, má největší šanci na úspěch a je vhodné pro prosociální kontext.

Praxe nám ukazuje, jak obrovský vliv má dnešní konzumní životní styl, hojně prezentovaný především médii, zejména na dospívajícího a hledajícího mladého člověka. Život ve společnosti, v níž jsou majetek a moc považovány za cíl a smysl života může na mladého člověka v běhu času působit velmi destruktivně a pro celou společnost může mít nedozírné následky.

„Neexistují vzory chování, v lidech neexistuje tendence ke kompromisu, shodě. Otázkou dne je „mít“ a ne „být“. Konzumní způsob života, honba za materiálními hodnotami způsobuje krizi lidské identity. Výchova je v pořadí hodnot odsunuta na poslední místo.“ (Bakošová, 1994, s. 16)

Kromě komerčního působení na stále rychlejší pracovní tempo tu působí další nebezpečný cyklus, který vede k progresivnímu stupňování lidských potřeb. Každý výrobce se ze zřejmých důvodů snaží u spotřebitele vystupňovat potřebu právě toho zboží, které sám vyrábí.

Konzumní společnost má dvě stránky, a to stránku ekonomickou a stránku sociálně psychologickou. Velmi vážným rysem naší civilizace je totiž stále pokračující oslabování sociálních vazeb a rozklad tradiční pospolitosti, ve kterých je jedinec zapojen a v nichž nachází oporu. Produktem oslabení sociálních vazeb je oslabení síly sociálně kulturních regulativů, rozkolísání morálky se známými sociálně negativními důsledky jako je alkoholismus, drogová závislost, kriminalita, extremismus atd. (Mühlpachr, 2011).

3 POJEM HODNOTA

„Hodnoty jsou skutečnosti, způsoby jednání, cílové stavy, jež lidé považují za důležité.“ (Nýtrová, 2011, s. 54)

„Respektovaná a univerzálně „přijatelná“ hodnota prospívá jak člověku, který ji uznává, tak lidem, s nimiž v duchu této jednoty jedná.“ (Eyrovi, 2000, s. 12)

Podstata hodnoty není jednoznačně definována. Profesorka Kučerová uvádí, že k hodnotám můžeme přistupovat ze dvou hledisek.

„Mluvíme-li o hodnotách, pak máme na mysli buď všechno, co přináší uspokojení, co uspokojuje naše potřeby a zájmy, nebo máme na mysli hodnoty v užším slova smyslu, základní kulturní kategorie, které odpovídají našim vyšším tendencím, normám, ideálům, zvláště sociálním, mravním a estetickým.“ (Kučerová, 1996, s. 65)

V prvním případě má tedy autorka na mysli spíše než hodnoty významy či priority jedince, ve druhém případě pak skutečné hodnoty.

J. Světlý v práci hodnoty a hodnocení ukazuje, že hodnoty je možné chápat a pojmovat ze čtyř stran.

- Objektivistické pojetí chápe hodnotu jako kvalitu věcí, která se navenek projevuje v souhrnu vlastností této věci. Hodnoty tedy vyplývají z podstaty věci a jevů. Mohou tedy existovat bez člověka.
- Subjektivistické pojetí naopak za hodnoty považuje vůli hodnotícího subjektu. To znamená, že hodnoty objektivně neexistují, vznikají až v procesu hodnocení člověkem.
- Racionalistické pojetí chápe podstatu hodnoty ve vztahu mezi kvalitami objektu a kvalitami subjektu, jeho hodnotící činnosti. Objektivní vlastnosti věci jsou bez vztahu k člověku hodnotově irelevantní. Tento vztah je zprostředkován hodnocením. Hodnoty vznikají jako produkt hodnocení ve vztahu k určitým kvalitám objektu.
- Instrumentalistické pojetí využívá skutečnosti, že hodnotou se mohou stát pro člověka určité věci nebo vztahy jen v případě, uspokojují-li nějakou

lidskou potřebu. Toto pojetí pokládá hodnoty za nástroje uspokojování potřeb (Světlý, 1977).

„Přesto se však pojem hodnota používá stále velmi neurčitě, často jako synonymum norem, motivů, vzorů, ideálů, cílů, přesvědčení, apod. Je to zřejmě proto, že hodnota s uvedenými pojmy velmi těsně souvisí, jelikož má vždy jejich povahu.“ (Horák, s. 16, 1997)

Dále Josef Horák dodává, že všechny výše uvedené pojmy jsou prvkem přesvědčení, neboť hodnoty souvisí nejvíce právě s přesvědčením. Hodnotu totiž chápe jako zvyznamňování skutečnosti (Horák, 1997).

Společně s potřebami, zájmy a postoji vytvářejí hodnoty motivaci k jednání člověka a určují směr jeho jednání.

V souvislosti s morálními hodnotami si často klademe také otázky týkající se původu norem a pravidel, které s morálními hodnotami úzce souvisí. Uvažujeme o tom, zda je možné tyto normy dokázat, proč se na některých normách lidé shodnou a na některých nikoliv, zda jsou normy trvalé, nebo se vyvíjejí a mění. Také na takové otázky hledá odpovědi etika, která je považována za teorii morálky. Co však již dnes nezpochybňujeme? Skutečnost, že svět a některé jeho části pro nás mají určitou hodnotu. Nejsou pro nás neutrální, nejsou nám lhostejné a nejsou pro nás bezvýznamné. Hodnocením zaujímáme k objektu hodnocení subjektivní postoj.

Hodnocení můžeme chápat také jako poznání, při kterém hodnocený jev uvádíme do vztahu k našim potřebám a zájmům.

„Hodnocení vystupuje tu jako soud, jímž vypovídáme o hodnoceném jevu z hlediska své vůle a svého citu. Hodnota je hodnotná pouze pro nás – má subjektivní povahu. Kdyby nebylo vůle a citu, nebylo by hodnot.“ (Spousta, s. 44, 1995, in Sborník 1995)

Také chování druhých poměrujeme podle nějaké normy a hodnotíme je, naopak také tušíme, že i naše jednání bude hodnoceno ostatními. Tímto vstupuje do našeho života morální dimenze. Vystupuje jako potencionální možnost hodnocení, i když každé jednání nemá vždy hodnotovou či morální dimenzi. Také touto morální dimenzí se lidský život odlišuje od života zvířat a od dění v přírodě, kde se věci dějí na základě přírodní příčinnosti.

Jak již bylo řečeno, hodnocení je subjektivní činností. Stejně tak subjektivní je také výběr hodnot, který člověk realizuje na základě svých priorit. Subjektivita ovšem neznamená libovolnost, ale odvození od orientace, od cílů, pozice člověka, ale také od jeho existence v kultuře, ve společnosti lidí.

Dalšími pojmy, které v souvislosti s hodnotami bývají často zmiňovány, jsou hodnotová orientace a hodnotový systém člověka. Hodnotová orientace člověka spočívá v jeho orientaci hodnotami a také v jeho orientaci na hodnoty.

„Hodnotový systém člověka je ovlivněn jeho příslušností k různým skupinám podle věku, pohlaví, typu vzdělání, profese, postavení, politické příslušnosti, národnosti, ... Tak starší lidé preferují jistotu, zatímco mladí usilují o úspěch i za cenu rizika. Kvalifikovaným lidem jde spíše o osobní rozvoj, zatímco lidem s nižší kvalifikací záleží více na přátelích a hodnotách hmotných.“ (Nytrová, 2011, s. 54)

Významnou hodnotu našeho života představuje bezpochyby morálka. Její nezbytnost vystihuje vtipně Konrád Lorenz, když ve svém díle uvádí starou židovskou anekdotu:

„K dohazovači přijde miliardář a svěří se mu, že by se rád oženil. Dohazovač začne s nadšením chvalozpěv na krásku, která třikrát po sobě získala titul Miss Amerika. Boháč však odmítá: „Sám jsem hezký dost.“ Šikovný dohazovač začne ihned chválit jinou nadějnou nevěstu s několikamilionovým věnem. "Bohatou nechci", praví boháč, "sám jsem bohatý dost". Dohazovač spustí třetí rejstřík a vypráví o nevěstě, která se v 21 letech stala docentkou matematiky a dnes, ve 24 letech, je už řádnou profesorkou teorie informací. „Chytrou nechci, opáčí boháč pohrdavě, „sám jsem chytrý dost". Dohazovač zvolá v zoufalství: "Tak jakou proboha chcete?!". „Musí být slušná“, zněla odpověď.“ (Lorenz, s. 15, 1973)

Význam slova hodnota bývá nejčastěji chápán ve dvojitým smyslu, a to ve smyslu ekonomickém a ve smyslu filozofickém. Nejsrozumitelnější a nejbližší jsou lidem zřejmě hodnoty ekonomické. Tyto hodnoty jsou chápány ve spojitosti s tržní cenou určitého výrobku či ceny zboží.

Hodnotu je možné vymezit také jako postoj, podle něhož přijímáme či odmítáme objekty. Hodnotu tedy pro nás tvoří vše, co si přejeme, co preferujeme.

Vědu o hodnotách morálky, moderní filosofickou disciplínu, součást praktické filosofie nazýváme axiologie. Právě ta se zabývá hodnocením a hodnotami.

V průběhu let se přístup filosofů k úvahám o hodnotách a problematice hodnot vůbec měnil a tato tematika prodělala v dějinách hodnot nemalý vývoj. Od skromných počátků v podobě několika ponaučení a rad přecházejí filosofové k obecnějším úvahám, které se týkají podstaty některých základních životních hodnot, jako jsou pravda, dobro, krása. Nakonec se dostávají k nejabstraktnější otázce, a to co je to vůbec sama hodnota, v čem je podstata hodnotových jevů, zda jsou hodnoty produktem člověka apod.

„Podobných otázek se v průběhu dějin filosofie nahromadilo tolik, že nakonec vznikla naléhavá potřeba podrobit hodnotové jevy soustavnému filosofickému zkoumání a tato potřeba vedla k osamostatnění hodnotové filosofické problematiky v podobě zvláštní filosofické disciplíny, tzv. filosofie hodnot neboli axiologie.“ (Leppin, 1968, s. 6)

3.1 Výchova k prosociálnosti a univerzálním hodnotám

Téma prosociálnosti je v současné době velmi aktuální. Toto téma se neustále rozvíjí a bývá často diskutováno. V minulosti se však tomuto tématu zasloužená pozornost nevěnovala.

Prosociálním chováním je myšleno chování, při němž se zaměřujeme na pomoc druhým, avšak tuto pomoc vykonáváme nezištně. Odměnou nám pak je pocit, který vnímáme při pomoci druhým.

Prosociální chování není úzkým, přesně definovaným pojmem, ale představuje širokou kategorii, která zahrnuje velké množství aktivit, které řada autorů formuluje odlišným způsobem. V publikacích sociální psychologie se setkáváme s pojmy jako je prosociální chování nebo altruismus, avšak také pomáhající chování. Ač mezi těmito pojmy můžeme nalézt určitou nejednotnost a významové odlišnosti, vždy je obsahem těchto pojmů pomoc, podpora, sympatie a porozumění (Výrost, 2008).

Pro pochopení termínu prosociální chování je dobré určit si, co znamená pojem sociální chování, neboť pro možnost prosociálního chování je nutné navazovat právě sociální vztahy.

„Sociální chování je chování lidí a sociálních komunit (společenských skupin) probíhajících v procesech sociální interakce, interakční chování projevující se

ve společenské realitě, s následným dopadem na kvalitu, vývoj a charakter mezilidských vztahů.“ (Vízdal, 2008, s. 26)

Hovoříme – li o univerzálních hodnotách, myslíme tím zřejmě hodnoty všelidské, všeobecně platné.

„Pravý svět utváříme sami a to tím, že tvoříme životní hodnoty, hodnoty kulturní, mravnost a přesvědčení o veškerenstvu.“ (Nytrová, 2011, s. 66)

Univerzální hodnoty jsou stále stejné, jen my je nově hledáme a odhalujeme za sebe a za svoji dobu. Nově dnes pojmenováváme hodnoty podle toho, jak je v současnosti vnímáno a chápáno slovo a jeho skutečný obsah a síla v něm zakotvená. Naším úkolem tedy vlastně je znovuobjevovat staré známé hodnoty, de facto univerzální hodnoty lidstva a nalézt k nim svůj mravní postoj (Nytrová, 2011).

„Být opravdoví, zůstat autentičtí, neschovávat se za pohodlnost, lenost nebo za alibistické tvrzení typu: doba je zkažená, já jí stejně nezměním, tak se raději budu věnovat jen svým věcem a svému prospěchu, případně prospěchu své rodiny nebo firmy, svého klubu. Nebudme hedonističtí, narcističtí a neoindividualističtí.“ (Nytrová, 2011, s. 26)

Které hodnoty však vlastně pro nás mohou být hodnotami univerzálními? K čemu vést naše děti a mládež?

Za všechny jmenujme například hodnotu lásky, odpovědnosti, odpuštění, poznávání, přátelství, pravdy, víry, citu, radosti, rodiny, svobody, zdraví a v neposlední řadě života.

Hodnota lásky

Hodnota lásky je univerzální hodnotou, která je nenahraditelná. Nemusí se přitom jednat jen o vztah mezi mužem a ženou, matkou a dítětem, ale známe i lásku k vlasti, k umění, k Bohu, k pravdě atd,

Na lásku můžeme pohlédnout z více úhlů, může nám nabízet mnoho podnětů k přemýšlení.

„Láska je veskrze kladná emoce – ano, víc než to: je to tajemství a energie života. Bez ní bychom asi nebyli schopni směřovat k dobru.“ (Nytrová, 2011, s. 70)

S láskou souvisí velké množství dalších hodnot. Skutečná láska obsahuje pokoru, schopnost sebezapření, trpělivost, toleranci, obětavost. Kdo miluje, dovede naslouchat, má k druhému respekt a úctu, myslí více na druhého než na sebe, dovede se obětovat.

„Láska je trpělivá, laskavá, nezávidí, láska se nevychloubá a není domýšlivá. Láska nejedná nečestně, nehledá svůj prospěch, nedá se vydráždit, nepočítá křivdy. Nemá radost ze špatnosti, ale vždycky se raduje z pravdy. Ať se děje cokoliv, láska vydrží, láska věří, láska má naději, láska vytrvá.

Láska nikdy nezanikne.

A tak zůstává víra, naděje, láska – ale největší z té trojice je láska.“(Bible, Nový zákon, První list Korintským, kap. 13)

Láska mateřská

Od našeho příchodu na svět a často i v průběhu života nás obklopuje mateřská láska. Matka dítě výrazně formuje, její vztah k dítěti, její milující autorita se zapisují do psychiky dítěte na celý život. Tato láska dává dítěti klid a bezpečí, pocit jistoty a je nepostradatelná a nenahraditelná pro jeho budoucí zdravý psychický rozvoj.

Hodnota odpovědnosti

Co je vlastně míněno pod pojmem odpovědnost? Ve vztahové dimenzi se nejčastěji jedná o odpovědnost za druhého, která značí vztah k druhému. Jedná se o dělení se nejen o radosti, které život přináší, ale především o povinnosti. „Jsi odpovědný za svou rúži,“ píše slavný autor Malého prince A. S. Exupéry. V díle autor na příkladu lišky také výstižně popisuje nutnost postarat se, tedy být odpovědný, za toho, koho si člověk ochočil. Povinností pro rodiče je tedy uvědomit si právě tuto odpovědnost za své děti na jedné straně, na druhé straně však také nutnost výchovy dětí k odpovědnosti za své jednání, za své vlastní skutky.

Ontogenetickým základem výchovy je postoj, který vyjadřuje naši osobní participaci na dění. Bytostným smyslem výchovy není ani vzdělání, ani rozvoj tvůrčích schopností dítěte, nýbrž vymezení osobní odpovědnosti, s jakou do této participace vstupujeme, tj. za život, který nám byl svěřen (Buber, 2010, in. Nytrová, 2011).

Hodnota odpuštění

Umění odpustit bývá považováno za křesťanský dar. Odpuštění se účastní celá bytost, tedy složka rozumová, citová, duchovní i mravní. Jde vlastně o usilování nalézt v sobě sílu k znovuotevření cesty k druhému člověku.

V rodině musíme odpouštět, snažit se o pochopení a toleranci snad denně. Máme-li své bližní rádi, dovedeme odpouštět z lásky, zvláště při výchově je však nutné, aby viník litoval svého činu, nebyl zatvrzelý, dovedl uznat svou chybu a zastyděl se. Rodiče naopak nesmí připustit, aby při káráni dítěte snižovali důstojnost dítěte, měli by být klidní a vyrovnaní. Je nutné uvědomit si, že není přece špatné dítě, ale pouze skutek, který v tu chvíli učinilo.

„Otázkami odpuštění se zabývá většina uměleckých žánrů. Výrazné okamžiky smíření, odpuštění, nacházíme například v pohádkách, které jsou neodmyslitelnou součástí našeho formování od útlého věku. Vztah k těmto archetypálním příběhům nám většinou zůstává i v dospělosti.“ (Nytrová, 2011, s. 93)

Hodnota přátelství

Přátelství je v životě ze všeho nejpotřebnější, neboť bez přátelské radosti by nikdo nedokázal žít, i kdyby mu patřilo bohatství světa.

Aristoteles

Přátelství v sobě zahrnuje velké množství hodnot, spojuje se v něm láska, radost, ctnost, pomoc a další hodnoty. Jedná se o ušlechtilý a nesobecký vztah, který byl velmi vysoce ceněn již v antice, o čemž svědčí také uvedený citát slavného filozofa Aristotela.

„Každý přítel je světem o sobě, zvláštní planetou citů, zkušeností, vzpomínek a osobních kvalit. Uvádí nás do světa, jenž je zároveň jeho i náš.“ (Nytrová, 2011, s. 102)

Hodnota rodina

„Rodina je především „kolébkou tvořivosti“. Můžeme konstatovat, že rodina je jediný univerzální svazek, který nebyl dosud překonán.“ (Nytrová, 2011, s. 112)

Rodina jako instituce je chráněna a uctívána skoro ve všech společenských zřízeních. Snahy o její narušení či rozpad jsou odsuzovány.

Rodina skýtá oporu, bezpečí a zázemí, je pro nás útočištěm. Domov dodává člověku síly. Pro zdravý rozvoj dítěte je fungující rodina podmínkou dalšího spokojeného

a šťastného života. Také proto, že stále platí, že ten, kdo vyrůstá v harmonické rodině, má velkou šanci v budoucnu svou vlastní harmonickou rodinu vytvořit.

V současné době se vědci shodují na tom, že dnešním rodinám chybí nejvíce láska a dodávají, že pokud je rodina zakotvena právě v tomto citu, není jejím členům zatěžko navzájem pro sebe obětovat svůj čas, své myšlenky a nápady, ale i například finanční prostředky. Bez ohleduplnosti a tolerance rodina fungovat nemůže. V rodině se utvářejí mravní city, touha pomoci druhému a ochraňovat slabšího.

„Láska zbavuje sobectví, milující člověk nezávidí a nežárí, má druhého v úctě, respektuje jeho nadání, vlastnosti a touhy.“ (Nytrová, 2011, s. 112).

Hodnota svoboda

Pojem svoboda vlastně znamená, že člověk má volný prostor, v jehož rámci může rozhodovat sám o sobě, sám za sebe. Týká se možnosti volby, rozhodnutí a jednání podle své vlastní vůle. Zdůrazňována bývá také zodpovědnost. Snad každému z nás je známé tvrzení, že svoboda jednoho končí tam, kde začíná svoboda druhého. Toto pravdivé tvrzení je však v současnosti mnoha lidem sice známé, ale rozhodně je nepřijímají za vlastní, čemuž odpovídá jejich chování.

I k této hodnotě by měla směřovat výchova mladého jedince.

Hodnota víra

Víru můžeme chápat ve dvojitým pojetí. Jednak jako nedostatek poznatků, jako předtuchu, dohad, jako vztah člověka k něčemu, co si přeje. Přesvědčení však může být založeno i na racionální víře. Může tedy jít o víru slepou, nebo víru, která je založena na rozumovém poznání.

„Víra by neměla předcházet poznání, ale být až jeho výsledkem. Ve výchovně vzdělávacím procesu je právě i z tohoto důvodu důležité, aby žákům bylo umožněno poznání prožívat. Tím si začínají věřit, důvěřují výsledkům své poznávací činnosti.“ (Horák, 1997, s. 36).

Můžeme věřit v přírodu, v lidstvo, vědu, umění, ale i v univerzální hodnoty, v ideály, nechtít věřit v nic je ale také nějakým způsobem víry.

3.2 Hodnoty a masové komunikační prostředky

„Po druhé světové válce se rozhodující religio Západu stávají média. Média přebírají řadu aspektů role tradičních náboženství: nabízejí symboly, interpretují svět, předkládají podmanivé příběhy, ovlivňují styl myšlení a chování lidí. Vytvářejí sítě, nabízejí společenskou zkušenost, sdílená témata. Jsou také, a především, arbitry pravdy – reálné a důležité je to, co lidé viděli „na vlastní oči“ v televizních zprávách. Média všeho druhu jsou nervovým systémem informační společnosti. Obemykají a spojují prakticky všechny sektory života společnosti ..., bez možnosti mediální rezonance má jakýkoliv společenský jev i myšlenka mizivou naději na dosažení společenského vlivu.“ (Halík, 2001 in: Nytrová, 2011)

„Masová média nejsou ta média, která jsou vnímána masami, ale ta, která lidi v masy proměňují. Nejsou to přitom zdaleka jen ta běžná jako fotografie, film, rozhlas nebo televize, ale také peníze, reklama nebo škola.“ (Blažek, 1995, s. 19)

Masová média hrají ve společenském životě centrální roli. Obrovský vývoj zvláště elektronických médií jako je rozhlas, televize, počítače, ovlivnil všední život lidí v takové míře, která by ještě nedávno byla nemyslitelná. Osobní komunikace ustupuje do pozadí.

„V milionech exemplářů sedí nyní odříznutí jeden od druhého, ale přitom jeden jako druhý, ve své poustevně.“ (Günter, 1983 in: Nytrová, 2011)

Z denního tisku, z časopisů, z internetu, při sledování televize a poslechu rádia se denně dozvídáme o automobilových, leteckých a železničních neštěstích, o lidské neodpovědnosti, sledujeme také případy týrání dětí, starých lidí atd. Na druhou stranu jsme informováni také o činech obětavých lidí, lékařů, záchranářů, občanů, včetně našich dětí, kteří jsou stále schopni pomoci lidem v nouzi. Nechybí ani zprávy o solidaritě, soucitu a vzájemné pomoci. Je tedy možné konstatovat, že v médiích se dnes objevuje nepřeborná škála různých dalších morálních dilemat.

O čem se však dnes velmi diskutuje, jsou možné pozitivní, ale hlavně negativní, vlivy masových komunikačních prostředků. Jedno je rozhodně nevyvratitelné: jejich vliv zejména na děti a dospívající je veliký.

Z pozitivní stránky může být výchovné působení televize generátorem nových hodnot, které jsou výsledkem rozvoje kultury. Je však nutné vynaložit značné úsilí na neutralizování negativních vlivů televize, a to zvyšováním jejich pozitiv, stimulací

kritického myšlení diváků. Kritickým myšlením se učíme smysluplně televizi využívat, bránit se manipulaci a také rozvíjet myšlení. Učí nás také zpracovávat pozitivní hodnoty, které může obrazovka nabízet.

Osobitě místo mají v životě mladých lidí masové komunikační prostředky, zejména internet a televize, které jsou v období pracovní zaneprázdněnosti rodičů o mnoho silnějším činitelem než rodinná či školská výchova (Bakošová, 2008).

Je třeba také zdůraznit důležitost vzorů, které se objevují v MKP, tedy v televizi, na internetu, v rádiu, ve filmu. Vědci dokázali, že velký, alespoň krátkodobý pozitivní vliv na chování dětí má zhlédnutí prosociálně zaměřeného filmu, jehož účinek je ještě zesílen, pokud jeho sledování bylo spojeno s výkladem učitele, popisujícím chování vystupujících vzorů.

„Je potřeba připomenout, že masové komunikační prostředky přináší i pozitivní podněty, napomáhají informovanosti a komunikaci v širokém měřítku. Mohou vytvořit impuls k charitativnímu cítění, rozšiřování poznání, odpočinku. Reklama a média jako atraktivní komunikační prostředky se mohou stát nástrojem posílení komunikace v rodině či jiných společenských vztazích.“ (Aufenanger, 2004, s. 11)

Co všechno nám poskytují a přinášejí nová média a zejména internet? Je tu stále velký pohyb otevírání nových oblastí, v nichž jsou některé tradiční hodnoty převáděny do nových konfigurací. Ukazuje se, že v mnohých převažuje touha vyjádřit se a sdělit své zážitky, menší už je ovšem ochota naslouchat druhému a také jej brát vážně. Přemýšlet o problémech druhého, jeho prožitky sdílet a poradit mu s rozumným nadhledem. Pro řadu lidí je však problémem věnovat se druhému, naslouchat mu, soustředit se na jeho psychiku a ne myslet pouze na sebe a chtít vyjádřit především sebe sama.

Mnozí autoři se také vyjadřují k nově vzniklému fenoménu v podobě sociálních sítí.

„Před nedávnem jsem si povšimla, že dnes se navazují i internetová přátelství. Lidé se ani nemusejí setkat, jen si vyměňují fotografie a další materiály. Myslím, že hodnota přátelství tu není naplněna, je to jen jakýsi odvar této hodnoty. Předěšlé generace měly v přátelství více sdílení a více intimity.“ (Nytrová, 2011, s. 143)

Stejný deficit osobních setkání zaznamenáváme i v pracovních vztazích. Tyto ještě před pár lety obsahovaly mnohá osobní setkání. Vytrácí se i potřeba společně oslavit úspěchy a tím společně prožít radost.

Dalším negativním následkem častého sezení před televizní obrazovkou či monitorem počítače může být vyhýbání se realitě nebo dokonce život v pseudorealitě. Přebytek informací také může znečitlivět jedince vůči realitě. Neméně důležitý je také fakt, že prostřednictvím televize a dalších médií je možné manipulovat masami. Události se totiž mohou prezentovat velmi kontrastním způsobem.

V přístupu k internetu a novým médiím vůbec můžeme vnímat generační rozdílnost. Nejstarší generaci jsou, můžeme říci, téměř cizí. Střední generace se v přístupu a v užívání různí a hlavní důraz na jejich používání klade generace mladých lidí.

Reklama

Neodmyslitelnou součástí našich životů se stala také všudypřítomná reklama. Časté přerušování programů komerčních televizí reklamními spoty nás přinutilo zvyknout si na ni a brát ji jako něco nevyhnutelného a samozřejmého.

Reklama a média představují vlivné socializační a edukační prostředky. Jsou nositeli a šířiteli hodnotových orientací, etických principů a také jejich významů, nabízejí modely a vzory společenského chování.

„Reklama se stává mechanismem sociální kontroly – reguluje přístup do formálních i neformálních institucí, životní styl, hladinu výdajů, výběr přátel, místa bydliště, trávení volného času...a koneckonců i volbu hřbitova a podobu náhrobku. Je příčinou i důsledkem konformity. Diktuje zdánlivý smysl života“ (Blažek, 1995, s. 29)

Média se stávají pro současnou generaci autoritami v různých oblastech lidského bytí. Ovlivňují jejich myšlení a také mění názory na různé aspekty reality. Reklama a média svým způsobem brání člověku být sám sebou, ovlivňují lidskou identitu, vnucují mu svou představu o hodnotách a o kvalitě života.

Nejkontroverznější je však reklama pro děti, protože děti ještě nemají utvořený hodnotový systém, takže k reklamním informacím nejsou schopny přistupovat kriticky. Dítě ještě nedovede rozeznat fikci od skutečnosti a také nechápe funkci samotné reklamy.

Reklama a samotná média mají velký vliv na utváření hodnotového systému přinejmenším dětí a mládeže.

Agrese a násilí v médiích, jejich vliv na mládež

Jak již bylo řečeno o pozitivním či negativním vlivu masových komunikačních prostředků na lidské chování, mezilidské vztahy, hierarchii hodnot se v současnosti v porovnání s minulostí diskutuje stále častěji. Ohniskem zájmu nejen odborníků, ale i široké veřejnosti, je především vliv agresivity a násilí na mezilidské chování a zejména pak na děti a mládež, která je působení masových komunikačních prostředků vystavena stále silněji. Příčina tohoto vlivu nespočívá jen v napodobování, ale i v aktivaci „sloganů“, které, ve spojení s city a lidskými tendencemi, působí ve stejném smyslu jako násilný vzor, který viděli.

„Právem jsou pak média obviňována, že přispívají k vzestupu zločinnosti, násilí, korupce, morálního rozkladu a povrchnosti, že potlačují tvořivost a bezohledně, ale systematicky tak devastují estetické cítění, vkus a kulturní povědomí svých diváků, děti nevyjímaje.“ (Kraus, 2001, s. 71)

Odborníci dospěli k tomu, že mohou s určitostí tvrdit, že pohled na násilí připravuje, stimuluje a podporuje jeho použití, a to i po dlouhém čase. Je dokonce známá řada případů, kdy se brutalita odehrávající se na televizních obrazovkách přenáší jako vzor do jednání pachatele a výsledkem je závažná trestná činnost.

Zejména na děti má velký vliv také fakt, že hrdina, ač na obrazovce opakovaně likvidován různými brutálními způsoby, stále přežívá, což vyvolává dojem, že následky násilí nejsou zas tak tragické.

Žijeme v mediální, informační době, ve které se následkem společenských, hospodářských, politických a kulturních změn proměnil hodnotový systém. Hodnotový systém společnosti je dnes nejistý, nejasný a neúplný. Převládá morální relativismus a odmítání jasných a jednoznačných pravd. Společnost bez opravdových hodnot je chaotická a vede k bezohlednosti. Proto je potřebné vytvořit pevný hodnotový systém a zejména při výchově dětí a mládeže věnovat zvýšenou pozornost skutečným hodnotám.

3.3 Hodnotová orientace mládeže

„Dospívání je přechodné období mezi dětstvím a dospělostí.“ (Nytrová, 2011, s. 191)

Každá doba a každá společnost definuje kategorii mládí a věkovou skupinu mládeže uvnitř vlastní sociohistorické sféry.

Hovoříme – li o mládeži, myslíme tím tu část populace, která již není dětmi, avšak nepatří ještě mezi dospělé. Na plnění role dospělého se ještě připravují. Někteří autoři označují jako mládež část populace ve věku 15 – 25 let, někteří s ohledem na ty, kteří studují vysoké školy, tuto hranici zvedají na 30 let. Dle B. Krause se mládež vyznačuje určitými osobnostními rysy. Jmenuje především zvýšenou míru kritičnosti, touhu po samostatnosti, svobodě jednání a myšlení, ale také hovoří o značném sebevědomí dospívajících. Upozorňuje také na změnu vztahu k autoritě, přehodnocování dříve přijímaných vzorů, nejčastěji rodičů (Kraus, 2008).

V etapě dospívání, jak píše mnozí autoři, stojí vedle sebe hledání svého vlastního já, své identity, proti strachu ztráty sebe samého. Jak známo, identita člověka a také hodnotový systém jsou úzce spojeny s tím, čemu člověk věří.

V dětství dítě silně vnímá své nejbližší okolí, tedy svou rodinu a také školu. Výchova utváří v dítěti představy o dobru a zlu a ono tedy více inklinuje k žebříčku hodnot, které kolem sebe může vidět či slyšet, tedy zaznamenávat v konkrétním chování lidí.

V dospívání silně nastupuje prvek sounáležitosti, potřeba někam patřit. Jedná se o určitou škálu hodnot, která ovlivňuje jednání a chování. V dospívání, kdy není ještě plně aktivní vlastní žebříček hodnot, je vlastní ovlivnitelnost davem, skupinou či něčím vnějším silnější.

„Lidé se opravdu chovají podle toho, čemu věří. Když někdo něco považuje za správné (i třeba jen podvědomě), je pro něj správné se i tak chovat i v souladu s tím jednat. Není správné domnívat se, že to, co si současní mladí lidé myslí, co cítí a čemu věří, nemá žádný vliv na společnost jako celek. Podle tvrzení D. Golemana, dospělý svět má takové dospívající, jaké si sám zaslouží.“ (Nytrová, 2011, s. 193)

Čím dalším se vyznačuje skupina dospívajících? Přes silnou rozmanitost se tato skupina obecně dle velkého počtu autorů vyznačuje orientací cílů na rekreaci, konzum a ekonomický profit, přesto však stále platí, že vzdělání snižuje orientaci na materiální

hodnoty a smyslový život ve prospěch jeho duchovní složky, kvality prožívaného života, poznávání a seberozvoje.

V posledních letech sociální pedagogové i další odborníci zabývající se výchovou reagují na to, že hodnotový systém současné generace se posunuje jiným směrem než je žádoucí. Masová média, ze kterých zmiňujeme především internet a televizi, a nezodpovědnost tvůrců některých televizních pořadů i internetových stránek silně ohrožují postoje a chování nejmladší generace, avšak nejen jí. Dochází k masivní devalvaci hodnot, ztrátě mravní zodpovědnosti, jsme svědky otupování a deformování estetického citění a vkusu. Ztráta svědomí, otupený vkus, neprofesionalita a nekompetentnost představují dle B. Krause podhoubí, na kterém vyrůstá arogance a agresivita. Program je diktován požadavky trhu, masovým nevkusem a hlavně tím, co přináší tvůrcům zisky (Kraus, a kol., 2001).

V současné době také již není mnoha lidem přesně jasná představa dobra a zla, důvěra bývá častěji založena na konkrétních vztazích a situacích, než na neměnných morálních principech.

Dospívající mládež je často spojována právě s tematikou hodnot, a to zejména s odlišností volby hodnot této věkové kategorie od předešlých generací.

Pokud starší generace pokládá za důležitou hodnotu schopnost přizpůsobit se, být si vědomý svých povinností, disciplínu, ochotu pomoci nebo se obětovat, zdá se, že mladší generace nahradila tyto hodnoty převládajícím individualizmem, vyzdvihováním vlastních zájmů, seberealizací, rychlým naplněním svých tužeb, bojem o pohodlí a nezájmem o společné dobro.

„Mladí lidé mají tendenci podceňovat negativní jevy ve společnosti, zejména protispolečenské či patologické chování svých vrstevníků. Rozhodně jsou vůči němu tolerantnější než dospělí.“ (Sýkorová, 1995, in Sborník, 1995, s. 152)

V dospívání se instituce rodiny se svou rodičovskou autoritou střetává s autoritou vrstevníků, masmédií a školy.

Vrstevnickou skupinu charakterizoval výstižně M. Přadka:

„Pojem vrstevnická skupina znamená, že její členové jsou přibližně ve stejném věku, narodili se za podobných historických podmínek, jejich biologický, psychický, sociální a kulturní vývoj probíhá za přibližně stejných okolností. Samotná příslušnost

k určité vrstevnické skupině má nepopiratelný význam po celou dobu života člověka. Ve vrstevnických skupinách mladý člověk většinou hledá životního či sexuálního partnera, vybírá přátele.“ (Přadka, a kol., 1998, s. 32)

J. Pelikán přisuzuje velký význam faktu, že na přimknutí mladého jedince k asociální, rasistické nebo dokonce skupině zabývající se kriminální činností má velký podíl rozchod s tradicí, tedy bourání tradic a hodnotových systémů, což se odráží zejména v rodině, ve které chybí hlubší vztah dětí k rodičům. Právě uvedené citové nenaplnění vede u některých mladých lidí ke vzniku negativních citů, někdy až k nenávisti, která se, jak autor uvádí, může dokonce projevit v přimknutí se právě k takovým skupinám. Ztráta původních autorit se projevuje nezřídka i ve snaze hledat autority nové (Pelikán, 1997).

B. Kraus upozorňuje na to, že při výchově je nutné spojovat ideály lidskosti, toleranci, s fenoménem dnešní doby, jímž je člověk sebevědomý, schopný se prosadit, individualista... To vše však dle autora souvisí s hodnotami duchovními. *„Ty jsou ohniskem, kolem kterého vyrůstá niterná kultura člověka – světový a životní názor, morálka, mravnost, estetičnost, umění.“ (Kraus, s. 52, 2001)*

Autor výstižně na příkladu estetické výchovy upozorňuje na to, že ač je v našem okolí stále spousta krás a podnětů hodných obdivování, díky našemu životnímu stylu, ve kterém vládně neustálý spěch a shon, přesycenost vším, sotva si těchto krás všimneme. Markantní je tento jev zejména u mladé generace. Nedokážeme se radovat z krásy přírody, z krásy uměleckých děl a ani z hezkých vztahů. Důsledkem tohoto je citová deprivace, chudost citů a také bezcitnost v jednání. Překonat tyto okolnosti je velmi nesnadný úkol dnešní výchovy (Kraus, a kol., 2001).

4 KONFLIKT A KRIZE HODNOT

„Zoufale se nám nedostává úcty k hodnotám, mnozí z nás je nectí a nerespektují, i když hluboko v podvědomí úctu k hodnotám nosíme.“ (Spousta, 1995, in Sborník, 1995, s. 43)

Krise hodnot je úzce spojena s krizí společnosti.

“Války, násilí, přírodní katastrofy, boj člověka o moc, krize hodnot, to všechno jsou faktory, které vedou k destrukci lidstva. Růst poznatků a informační technologie zase přispívají k omezené komunikaci mezi lidmi.“ (Bakošová, 2008, s. 49)

Moderní doba přinesla ve vnímání a uplatňování morálního kodexu a morálních hodnot změny. Bezvěrectví, dříve řídké a obvykle spíše tajené, se stalo rozšířeným jevem. Světští i náboženští myslitelé již v minulosti varovali před zhroucením mravních hodnot, na jejichž dodržování již nebude dohlížet varování v podobě ohně pekelného. Pro značnou část společnosti se opravdu některá přikázání desatera stala prázdnými pojmy, nicméně většinu mravních zásad lidé ctí dále. Je tedy otázkou, zda mravně nezávazné jednání a chování ateistů, které není vynucené bázni z odplaty, nemá vyšší lidskou hodnotu.

Soudí se, že žijeme v době krize morálních hodnot, ale také autorit. Veřejnost je často konfrontována s nečestným jednáním známých osobností. O to více si lidé v národním i globálním měřítku váží osobností, jejichž morální kredit je vysoký.

„Nerozlišování pravdy od nepravdy, správného od nesprávného, morálního od nemorálního, hrdinství od zločinu, nebo dokonce jejich zaměňování ovlivňuje názory a postoje mládeže více, než jsme vůbec ochotni si připustit. Hodnotový relativismus totiž často ústí v problém jinakosti, kdy člověk považuje za správné, že ze svého úhlu pohledu si může dělat cokoli.“ (Horák, s. 14, 1997)

Jedním z hledisek, s nimiž lze přistupovat k hodnocení morálky člověka, je i míra jeho egoismu. Egoismus je vlastní každému živočišnému druhu a ani člověk není výjimkou. Vývoj a výchova člověka je vlastně procesem socializace, v tomto kontextu můžeme hovořit o pohybu od egoismu k altruismu.

Jednou z podmínek zmenšování sobectví a sebestřednosti člověka je získávání schopnosti vcítění se a soucitu. V poslední době se hodně mluví o tom, že nová generace mladých lidí bude mít tuto schopnost vypěstovanou pouze v omezené míře. Co může být

příčinou? V jejich výchově často absentuje vnímání vyprávění a příběhů ať už při povídání s rodiči nebo prarodiči, nebo ve formě uměleckých děl. Hovoří se i o osamělosti, odosobnění také následkem působení internetu, sociálních sítí namísto osobních lidských vztahů a komunikace tváří v tvář. Absentují kladné vzory, zejména v podobě rodičů, kteří na své děti mají čím dál méně času. Zarážející je také fakt, že celebritou se nyní mohou místo společnosti prospěšných vědců či lékařů stát lidé, kteří by v minulosti díky svému chování byli minimálně morálně odsouzení. Jako příklad můžeme uvést ty jedince, kteří vystupují a chovají se často poklesle v pochybných televizních reality show a v podstatě i pouhou existenci tohoto druhu zábavy. Také existence filmů, ve kterých jako hlavní hrdina vystupuje skutečná osoba vraha, ze kterého se zde dělá téměř obětní beránek, jen dává tušit, jakým směrem se morální úroveň společnosti ubírá.

„Rozvažování, důvtip, soudnost, a jak se ještě jinak nazývají všechny talenty ducha, nebo odvaha, rozhodnost, vytrvalost v záměru jako vlastnosti temperamentu, jsou bezpochyby v mnohém ohledu dobré a žádoucí, ale mohou být i krajně zlé a škodlivé, jestliže vůle, která má používat tyto dary přírody, a jejíž specifická povaha se proto nazývá charakterem, není dobrá.“ (Kant, 1976, s. 19)

V dnešní době se často hovoří nejen o krizi hodnot, o konfliktu hodnot, ale také o konfliktu norem, které jsou již dlouhá staletí ruku v ruce spojené s hodnotami.

„O konfliktu norem mluvíme pouze tehdy, jde-li o reálný stav rozporu mezi požadavky norem skupiny. Konflikt pramenící z toho, že požadavky nebo očekávání, které vyplývají z norem skupinového života, jsou jedincem chápány jako rozporné, „nesouladné“, avšak reálně tomu tak není, jde spíše o zvláštní případ percepčního konfliktu.“ (Nytrová, 2011, s. 239)

Může se jednat např. o střet hodnotových orientací rodiny a školy, rodiny a společnosti atd.

Mnoho autorů také poukazuje na stále se zvětšující generační problémy. Konrád Lorenz dokonce varuje před tím, že revolta moderní mládeže je nesena nenávistí, a to nenávistí velmi podobnou té nejnebezpečnější a nejobtížnější překonatelné - nenávisti nacionální. Jinak řečeno, dnešní rebelující mláďa reaguje na starší generaci stejným způsobem, jakým kulturní či etnická skupina reaguje na skupinu cizí, nepřátelskou.

Je velmi zneklidňujícím faktem, že dnešní mladá generace začíná zacházet s generací starší jako by to byla nějaká cizí skupina. Ve svých zvycích a způsobech chování

se revoltující mládež snaží o co nejostřejší odlišení od rodičovské generace, a to ne snad ignorováním jejich způsobů chování, ale tak, že si všímají každé podrobnosti a dělají pravý opak (Lorenz, 1990).

Každý konflikt hodnot je provázen do jisté míry psychickým utrpením, které se v lidském životě vyskytuje v různých podobách a nikdo z nás se mu zcela nevyhne. Setkání s utrpením vede k pokoře a zralejšímu setkávání s druhými, rozvíjí v nás soucit, učí nás věnovat více pozornosti druhým.

Člověk by měl více rozvíjet svůj smysl pro lidskost. Všimnout si citlivě těch, kteří potřebují, aby jim naslouchal, těch, kteří potřebují pomoc, oporu, i proto, že každý z nás se může ocitnout v nelehké situaci a sám pak podobnou pomoc ocenit.

Z mnoha konfliktů, vnitřních i vnějších, do kterých se každý může dostat, jsou dále vybrány ty, jež se dotýkají současné společnosti a také mládeže nejvíce, neboť jsou v dnešní době nejdiskutovanější a v některých případech nutno říci, že bohužel i masově rozšířené.

4.1 Interrupce

S ústupem víry v Boha se morálka zrelativizovala. Již téměř nikdo nemá strach vzít boží jméno nadarmo nebo například nesvětit sváteční den. Naskýtají se však složitější otázky. Pouvažujme například o pátém přikázání – nezabiješ. Nemusí jít vždy o extrémní případy vyznavače islámu, který zabije mnoho nevinných lidí v přesvědčení, že takový skutek je vysoce mravně hodnocen. Stačí si připomenout žhavé téma mnoha zemí – legálnost umělých potratů – a zároveň mravní dilema mnoha žen.

Nutno mít na zřeteli, že celá problematika lidského života před narozením i po narození je velmi citlivá, složitá a mají nejen svůj právní, ale i filosofický, morální, náboženský, zdravotní i politický rozměr.

„Umělé přerušování těhotenství, které znamená smrt počínajícího lidského života a někdy i ohrožení či zasažení zdraví či života těhotné ženy, je nepochybně závažný negativní sociální jev. Trestní postih jakéhokoliv přerušování těhotenství není řešením, neboť by logicky vedl k masivnímu nárůstu nelegálních, převážně neodborně prováděných umělých přerušování těhotenství, popř. k potratové turistice, a měl by za následek zvýšené ohrožení zdraví a životů žen v produktivním věku.“ (Schelle, 2007, s. 44)

Situace, ve které se jedná o právo nenarozeného dítěte na život, je konfliktem hodnot. Mnozí autoři upozorňují na to, že při přemýšlení o konfliktech hodnot je dobré zkusit se vcítit do samotné ženy. Jako příklad lze uvést studentku vysoké školy, která uprostřed studia neplánovaně otěhotní. Jistě si pak klade otázky, zda dokáže současně odpovědně studovat a se stejným nasazením se věnovat i svému dítěti. Chce oboje, ale přemýšlí o tom, zda je to vůbec možné a zda to dokáže. Další otázkou je samozřejmě přítomnost zodpovědného partnera, finančního zabezpečení atd.

„Konflikt hodnot je charakteristický pocitem, že ať se rozhodneme k čemukoliv, něco ztrácíme, něčeho důležitého se musíme vzdát.“ (Nytrová, 2011, s. 260)

Dlouhá tisíciletí se řeší, zda má matka právo těhotenství ukončit. Již např. v antice doporučoval tehdejší filozof a myslitel Platón, aby tak učinila matka, která překročila 40. rok věku, plodu přisuzoval lidskou existenci až po narození. Umělé přerušení těhotenství tedy nebylo vždy odmítáno, jeho zákaz neznal například starý Egypt a neobjevuje se ani v legislativě židovské.

Odsuzování umělého přerušení těhotenství je produktem křesťanské filozofie, všechny významné církve jsou jeho odpůrci, a to dokonce i antikoncepce. Představitelé církve uvažovali nad tím, ve které fázi těhotenství se již jedná o člověka a kdy je možné tvrdit, že jde ještě o pouhý zárodek, do kterého ještě nevstoupila duše. Pojetí se v průběhu dějin měnila.

V dnešní době v naší republice již nikdo není nucen mít dítě, ať už proto, že je situace z řady důvodů nevhodná, nebo proto, že je odmítá vůbec. I přesto můžeme konstatovat, že se vyhranily a stále existují dva proudy: obhájci práva ženy na interrupci a jeho odpůrci. Skupina odpůrců zahrnuje kromě různých konzervativních směrů také všechny významné církve, tedy církve katolickou, evangelickou, judaismus a islám. Tito odpůrci tvrdí, že embryo je lidskou bytostí, neboť obsahuje kompletní genetickou informaci a tudíž má právo na život. Umělé přerušení těhotenství je tedy dle jejich názoru chápáno jako vražda.

„Bojovníci za zrušení legalizace interrupcí vycházejí z předpokladu, že žena přijme pokorně svůj úděl a změní negativní postoj ke svému těhotenství v pozitivní. Nechtějí vzít na vědomí, že pokud nebude existovat legální možnost, velmi pravděpodobně zvolí jinou alternativu.“ (Schelle, 2007, s. 53)

Dnes se provádějí interrupce snad ve všech zemích, někde legálně, jinde ilegálně. Ideální by však jistě bylo nechtěnému otěhotnění předejít. Existuje již celá řada antikoncepčních metod, z nichž některé jsou natolik účinné, že otěhotnění je téměř vyloučené, pokud je metoda správně aplikována. Již mládež by se měla v těchto otázkách vzdělávat.

„V odborných kruzích i mezi veřejností se diskutuje také o problematice prevence a o rodinné výchově mládeže, zda je těmto otázkám věnována patřičná pozornost. Prevence, mravní výchova mládeže, zdůrazňování odpovědnosti, to jsou oblasti, na které bychom v souvislosti s citlivou otázkou interrupcí měli klást ještě větší důraz.“ (Nytrová, 2011, s. 259)

V souvislosti s tematikou nechtěného otěhotnění vydala Mezinárodní federace plánovaného rodičovství, která patří mezi poradní orgány Organizace spojených národů v této oblasti na velkém sjezdu v Paříži v roce 1999 stanovisko, jehož cílem je dosáhnout toho, aby interrupce byla pouhou pojistkou při selhání kontracepce, anebo když žena otěhotní násilným trestným činem:

1. Ukončení těhotenství je pro ženy traumatizující. Společnost proto musí podniknout všechno, aby se zabránilo neplánovanému těhotenství, především důkladnou sexuální výchovu a dostupnost kontracepce.
2. I při nejlepších formách kontracepce se vyskytne řada žen, které budou potřebovat legální interrupci jako řešení nežádoucí gravidity. Pomoc v tomto směru má být všeobecně a snadno dostupná.
3. Interrupce je třeba provádět co nejdříve a v tomto směru má být vedena výchova obyvatelstva a organizace zdravotní péče.
4. Také pozdní ukončení těhotenství je pro některé ženy potřebné. Společnost má k takovým ženám přistupovat citlivě a s veškerou péčí (Schelle, 2007).

4.2 Umírání, smrt, eutanásie

... a já se pokusím

vzkázat vám aspoň po trávě,

jak vypadá smrt,

ta vteřina,

na kterou čekáme po celý život.

Jaroslav Seifert

Každý lidský život je završen smrtí. Klidnou smrtí, náhlou a nečekanou nebo zdlouhavou smrtí, která je provázena mnoha vnitřními konflikty. Na konci života může jedinec upadnout do beznaděje, nebo ho může prožít co možná nejplněji. Usmířit se s rodinou, uzdravit vztahy s přáteli. Jedná se o individuální rozhodnutí každé lidské bytosti.

„Smiřování se smrtí je velkým životním úkolem. Jde o velmi náročné postojové hodnoty, o existenciálu života. Bez tohoto završení si nemůžeme plně uvědomit své lidství.“
(Nytrová, 2011, s. 246)

Je všeobecně známo, že umírání je náročná životní situace, a to nejen pro samotného umírajícího, ale také pro jeho rodinu. Stejně tak může být tato situace náročná i pro ošetřující personál nemocnic. Mnoho autorů se domnívá, že lékaři a zdravotnický personál by měli sloužit umírajícímu spíše jako rádce a přítel. To je však hlavním úkolem rodiny, jejíž role je i zde nezastupitelná.

Specialisté v oboru také doporučují, aby moderní lékařství vzdělávalo odborníky právě v tom, aby byli schopni s lidským porozuměním usnadnit odchod ze života.

„Vlastní smrti by měl předcházet pocit naplnění života a potřeba stáhnout se a nechat místo mladším.“ (Mühlpachr, 2009, s. 169)

V průběhu života se smiřujeme se smrtí svých blízkých. Nejdříve prožíváme ztrátu svých prarodičů. Tato zkušenost nám potom pomáhá překonat ztrátu svých rodičů. Všechny tyto prožitky nás pak vybaví pro čas, kdy přijde naše osobní umírání.

„Stále je ještě neblahým zvykem smrt tabuizovat jako by se o ní neslušelo hovořit, neboť převládá kult zdraví, úspěchu, výkonu, majetku, postavení apod. Na druhé straně však víme, že smrt nás provází na každém kroku.“ (Nytrová, 2011, s. 252)

„Realita nás mnohdy donutí vnímat utrpení, nemoc i smrt, vzít je na vědomí, diskutovat o nich, ale většinou jsme rádi, že se tyto otázky nedotýkají nás samotných.“ (Nytrová, 2007, s. 88)

Na problematiku smrti nahlíží specificky náboženství. To nechápe smrt jako definitivní konec existence člověka. Nábožensky založený člověk věří, že je v paměti boží, věří v nesmrtelnost duše. Proto se umírání a smrt pro věřícího člověka může jevit jako snazší.

Mnoho nejasností a konfliktů hodnot se projevuje také v souvislosti s problematikou eutanazie.

„Slovo eutanazie má původ v Řecku. Pochází ze dvou řeckých slov, eu (dobrý) a thanatos (smrt). Ve své neutrálnější formě znamená slovo „euthanasia“ dobrou smrt.“ (Nytrová, 2007, s. 95)

„Eutanazie v současnosti je šetrné usmrcení nemocného, který trpí neúnosnými bolestmi následkem neléčitelné nemoci, na jeho vlastní žádost.“ (Nytrová, 2011, s. 253)

Slovo eutanazie neboli pomoc při umírání může mít v dnešním jazykovém úzu různé významy. Mohou se jím mínit následující případy:

- pomoc při umírání bez zkrácení života, tedy např. běžná lékařská péče o umírajícího, kterou vykonává lékař nebo duchovní
- upuštění od použití prostředků prodlužujících život, tzv. pasivní eutanazie
- mírnění bolesti prostředky, které zatěžují organizmus vedlejšími účinky a urychlujícími proces umírání (např. analgetikum morfium, které může vést i k zástavě srdce a tedy ke smrti)
- přímé, chtěné a aktivními zásahy navozené zkrácení života na přání pacienta, tzv. aktivní eutanazie
- úmyslně navozená smrt bez svolení nebo proti vůli pacienta, zde se jednoznačně jedná o vraždu (Rotter, 1999)

V současné době se však nejvíce hovoří právě o eutanazii aktivní, tedy usmrcení pacienta na jeho vlastní přání.

K morálnímu dilematu eutanazie se dnes vyjadřuje mnoho filozofů, teologů, lékařů, ale i laiků. Toto téma není cizí ani médiím. Různí odborníci mají na tuto rozporuplnou problematiku přirozeně různé názory. Ti, kteří se v některých závažných případech přiklánějí spíše ke kladné odpovědi „ano“, tvrdí, že důstojnost člověka je důležitou potřebou člověka a není možné shodit ji do kategorie populárních politických sloganů. Když lidé žádají důstojnou smrt, žádají něco konkrétního. Tito pacienti nepožadují nezbytně sebevraždu nebo eutanazii, ale svým způsobem je vidí jako jediné důstojné alternativy. V podstatě se jedná o to, mít tuto možnost k dispozici.

Na druhé straně však mnoho etiků poukazuje na hippokratovskou tradici, která ukládá nepodat smrtící lék ani v případě, kdyby o to někdo žádal (Nytrová, 2007).

Dalším možným otazníkem zůstává, zda pro skupinu lidí „toužících po eutanazii“ není tato možnost jen voláním o pomoc a o péči. Pro tyto lidi může být eutanazie, stejně jako sebevražda, aktem zoufalství.

Je tedy správné podpořit člověka v jeho zoufalství tím, že mu pomůžeme zemřít? Nebo je vhodnější pomoci mu překonat jeho zoufalství projevem přízně a péče? Z úvah nad euthanasii vyplývají velké morální otazníky a dilemata.

„V našich podmínkách (ČR) je eutanazie (aktivní i asistovaná sebevražda) stále ještě trestným činem. Z etického hlediska odporuje Hippokratově přísaze i Desateru (5. příkázání „Nezabiješ“). Respektujeme-li tedy přirozenou etiku, pak je také zřejmé, že člověku nepřísluší, aby rozhodoval o svém životě.“ (Nytrová, 2007, s. 96)

Specifickým problémem je také reálná hrozba možnosti zneužití eutanazie.

S rozvojem medicíny, která dokáže v mnoha případech naše fyzické tělo zachovávat v dobrém stavu, musíme si dnes položit dvě otázky, a to, zda je technicky možné stále v dané situaci pokračovat v udržování a také, zda je to vůbec správné a zda to tak vlastně chceme. Tato problematika úzce souvisí s náhledem každého jedince na svůj život, ale také na život jiných, na úctě k životu, na odpovědnosti

S otázkou umírání, smrti i eutanazie velmi úzce souvisí problematika paliativní péče.

„...v určitém stádiu už člověk není léčen v tom smyslu, že by se zdraví organismu zlepšovalo, ale spíše se udržuje únosný stav.“ (Nytrová, 2011, s. 257)

Mnoho lékařů i odborníků je toho názoru, že této problematice se stále věnuje málo pozornosti, v paliativní medicíně ještě není dostatek zkušeností. Ze současné literatury však vyplývá, že situace v ČR se v posledních letech podstatně zlepšuje.

„Umění doprovázet ke smrti se týká pracovníků v nemocnicích, hospicích, týká se také rodiny a příbuzných i přátel umírajícího člověka. Kultura umírání souvisí s hodnotou života.“ (Nytrová, 2011, s. 257)

Velkým problémem současné společnosti je přetrvávající tabuizace smrti. V dobách minulých žili naši předkové ve vícegeneračních rodinách, kde se odehrávala i smrt. Byla brána jako součást života. Nutno konstatovat, že naši předkové byli v této problematice zřejmě znalejší.

4.3 Suicidium

Již od dob dávno minulých vnímáme jako součást života fakt, že existovali a stále existují lidé, kteří ukončí svůj život svou vlastní rukou. Učiní tak buď z vlastního rozhodnutí, nebo pod vlivem různých vnějších okolností. Důvodem může být například deprese, zdravotní stav, dluhy atd.

Bohužel se v současnosti setkáváme stále častěji také se sebevraždami mládeže, kterou v tomto směru můžeme dokonce nazvat rizikovou skupinou. Sebevražednost mládeže však dnes není ničím novým. Připomeňme si kupříkladu román snad nejnámějšího německého autora J. W. Goetheho „Utrpení mladého Werthera“, který měl na tehdejší německou mládež takový dopad, že nešťastnou lásku řešila jako hlavní hrdina tohoto románu - sebevraždou.

„Slyšel jsem o ušlechtilém druhu koní, kteří, když jsou nejvíc uštváni, sami si z pouhého pudu prokousnou tepnu, aby popadli dechu. Mně je často jako těm koním: nejraději bych si otevřel žílu a vplynul do věčné svobody.“ (Goethe, s. 66, 2008)

Bohužel mládež a dospělí nejsou jedinou věkovou skupinou, která řeší některé své problémy sebevraždou.

„Již děti v mladším školním věku se pokoušejí o sebevraždu kvůli špatnému vysvědčení. Tady se projevuje chyba rodičů, kteří přespříliš zdůrazňují školní výsledky a přikládají jim větší váhu, než je třeba. Měli by dát najevo, že více pro ně znamená dítě samotné, jeho život a zdraví.“ (Nytrová, 2011, s. 267)

Téma sebevraždy mládeže bývá často opomíjeno, a to i když procento výskytu sebevražedných projevů v posledních letech stoupá. Podle posledních průzkumů umírá ročně až 80 dětí a mladistvých právě tímto nepřirozeným způsobem. ČR patří mezi země s jedním z nejvyšších výskytů sebevraždy v Evropě.

Jaké důvody mohou mít děti a mladí lidé k sebevraždě? Na tuto věkovou skupinu působí celá řada faktorů, které mohou jejich postoje k sebevražednému jednání ovlivnit. Velký vliv má na děti a mládež například obraz smrti v médiích, se kterým se dnes a denně setkávají. Setkávají se s nimi v textech písní, v počítačových hrách atd. Zejména počítačové hrdinové se vyznačují neomezeným počtem životů, což může především v dětech vyvolat zkreslené chápání smrti.

Další zajímavé otázky vyvstaly ve spojitosti s oblastmi subkultur, které mohou podporovat mládeže v sebevražedném chování. Nejnebezpečněji vyhlížející je v současné době hnutí Emo, které prostřednictvím některých typů médií otevřeně hovoří o sebevražednosti a sebepoškozování jako znaku odvahy člověka a také jako projevu životního stylu. Jako médium, kde je násilí nejdostupnější, byl jednoznačně vyhodnocen internet, který je zdrojem různých obrázků, fotografií, videí a hudby zaměřených na propagaci tohoto hnutí a jeho svérázné podpory autodestruktivních aktivit.

Na sebevraždu můžeme pohlížet jednak z psychologického hlediska a jednak z hlediska sociologického. Na rozdíl od psychologie, která u sebevrahů předpokládá individuální chorobný vývoj osobnosti, sebevražda chápána jako sociální fenomén se snaží odhalit společenské příčiny tohoto jevu.

Hans Rotter připodobňuje suicidium k eutanázii.

„Z etického hlediska není v každém případě velký rozdíl, jestli někdo na sebe vztáhne ruku přímo, nebo jestli poprosí lékaře o smrtící injekci.“ a dodává, že stejně jako eutanázie je často také sebevražda aktem zoufalství. (Rotter, 1999, s. 97)

4.4 Domácí násilí

§ 199 zák . č. 40/2009 Sb. - Trestní zákoník

Týrání osoby žijící ve společném obydlí

(1) Kdo týrá osobu blízkou nebo jinou osobu žijící s ním ve společném obydlí, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až na čtyři léta.

(2) Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán,

a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 zvláště surovým nebo trýznivým způsobem,

b) způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví,

c) spáchá-li takový čin nejméně na dvou osobách, nebo

d) páchá-li takový čin po delší dobu.

(3) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1

a) těžkou újmu na zdraví nejméně dvou osob, nebo

b) smrt.

Takto je problematika domácího násilí upravena v zákoně.

Partnerské násilí bylo společností dlouhou dobu považováno za záležitost okrajovou, která se může týkat pouze sociálně nejslabších vrstev, duševně nemocných či minoritních skupin.

Ještě dnes v mnohých lidech přetrvává názor, že manželství je posvátná instituce, která se má za každou cenu udržet. Násilí páchané na ženách bylo vnímáno jako něco, co k manželství patří.

Zájem o zlepšení situace žen postižených domácím násilím je spojován se silícím feministickým hnutím v USA. Postupně se zájem o řešení problematiky domácího násilí rozšířil i na evropský kontinent.

„Zhruba před dvěma roky se v ČR začalo hovořit o domácím násilí jako o naléhavém, svébytném problému, který je hoden zvláštního zřetele ze strany státu a jeho institucí.“ (Mühlpachr, 2009, s. 148)

Zároveň však autor konstatuje, že od této doby se mnohé nezměnilo a situace zůstává téměř neměnná.

Jak můžeme nejuvstížněji definovat domácí násilí? Mnozí autoři upozorňují na skutečnost, že dosud nebyla jednotně ustanovena definice pojmu domácí násilí, která by byla shodně používána. Můžeme však konstatovat, že domácí násilí zahrnuje:

- všechny druhy fyzického, psychického, sexuálního a ekonomického násilí
- charakteristické je opakování, dlouhodobost a zvyšování intenzity násilí.
- oběť i pachatelem se může stát kterýkoliv člen rodiny.

„Obecně lze domácí násilí rozlišit na partnerské a mezigenerační. Za mezigenerační považujeme násilí směřující od rodičů k dětem nebo naopak. Partnerským násilím se rozumí násilné chování v intimních vztazích.“ (Marvánová-Vargová, 2009, s. 9)

Pokud se násilí na člověku dopouští osoba blízká, nutno konstatovat, že se jedná o zvláštní kapitolu násilného chování. S takovou osobou totiž pojí oběť většinou citový vztah. Z toho důvodu nedokáže oběť čin takové osoby jednoznačně zavrhnout. To způsobuje absolutní vnitřní zmatení oběti, začíná zpochybňovat základní hodnoty, které dosud uznávala.

„Jak se dále mohu chovat v souladu se známým „miluj bližního svého jako sebe sama“ a zároveň čin tohoto blízkého člověka odsoudit a třeba i přetrhat vazby blízkosti – odejít ze vztahu, zřít se role.“ (Nytrová, 2011, s. 242)

Jak řešit domácí násilí? Oběť potřebuje zažít odsouzení nepřipustného chování agresora. V období, kdy oběť řeší tento svůj stav, potřebuje mnoho podpory ze strany ostatních, kteří ji musí v její nelehké situaci podpořit, pomoci jí nalézt ztracené hodnoty.

Pokud se má změnit vzájemné chování lidí a domácí násilí co možná nejvíce omezit, je třeba posilovat vzájemný zájem o své vlastní životy, pomáhat si. Je nutné neseparovat se jen do úzkého kruhu rodinného. Na narůstající atomizaci společnosti upozorňuje dnes mnoho odborníků.

„Zažije-li člověk zlo a násilí, vždy ho to zasáhne a tato skutečnost poznamená jeho další život. Ať je silný či slabý, připravený či nepřipravený. Přiměje ho to vzpomenout si

na svůj žebříček hodnot, protože je zcela jistě hodně odlišný od toho, o co se opíral při svém činu agresor.“ (Nytrová, 2011, s. 242)

Zásadní kapitolou je domácí násilí za přítomnosti dětí.

„V jakékoliv životní etapě se můžeme setkat s psychicky velmi náročnými situacemi, které mohou zásadně narušovat přirozený vývoj nebo prožívání dané etapy života. Následky takového nepřirozeného zásahu jsou tím víc devastující, čím dříve nás podobné situace postihnou. Sílu jejich negativního dopadu ovlivňuje také to, jaké máme možnosti jim čelit.“ (Marvánová–Vargová, 2009, s. 79)

Je jasné, že pokud dítě vyrůstá v nevyhovujících podmínkách, má ztíženou cestu do následujících let života. Protože musí neustále přemýšlet o situaci doma, která ho tíží, nemůže řešit běžné problémy, které mají jeho vrstevníci. Ty problémy, které k dětství a dospívání patří. Musí řešit situace, které jsou pro něj složitější, než aby jim mohlo plně porozumět. Proto se s nimi také bez pomoci těžko vyrovnává.

„K tomu, aby u dítěte převažoval pocit nedůvěry k okolnímu světu nad důvěrou, stačí mnohdy méně, než by se mohlo zdát. Pokud dítě bude cítit trvalý deficit v uspokojování svých potřeb, promítne se tato nespokojenost do jeho prožívání a vnímání okolního světa jako nepřátelského prostředí.“ (Marvánová–Vargová, 2009, s. 90)

Dalším nemalým problémem je, že dítě, které nemá mimo rodinu do předškolního věku jiné vzory chování, učí se v rodině plně násilí právě těmto dovednostem. Násilí považuje za normální způsob komunikace a také za způsob řešení konfliktů.

Další možný pohled je ten, že dítě pocítuje vinu, přemýšlí, zda nemohlo udělat něco lépe. To, že na sebe rodiče křičí, považuje za svou vinu.

Jak můžeme dětem pomoci?

Specialisté na tuto problematiku uvádějí, že pomoci dítěti může možnost, aby se odpovídajícím způsobem s násilím mezi rodiči vyrovnalo. Intervence mohou obsahovat jak individuální, tak i skupinovou práci s dětmi. Dítě tak dostává možnost hovořit o tom, co se u nich doma stalo, co se děje, může vyjádřit své pocity, získat ujištění, že násilí v rodině se neděje jeho vinou. Dítě má možnost opět si budovat své sebevědomí (Marvánová–Vargová, 2009).

„Základními zásadami pro práci s dětmi je:

- Naučit dítě zavolat tísňové číslo 112, ukryt se nebo utéci k sousedům v případě akutního ohrožení.

- Ujistit děti, že násilí skutečně není jejich vinou, že není jejich zodpovědností jej zastavit nebo ochránit svou matku, tudíž by se neměly snažit do násilného konfliktu osobně zasahovat, protože násilný otec by mohl svou agresi směřovat i vůči nim.

- Nechat děti vyjádřit jejich strach, pocity, zlobu a zklamán nad tím, co se děje v jejich rodině, ujistit je, že je v pořádku, pokud mají stále rády násilného rodiče

- Učit děti hledat nenásilná řešení konfliktů.“ (Marvánová–Vargová, 2009, s. 98-99)

4.5 Šikana

„Šikana – jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.“ (Martínek, 2009, s. 109)

Problém šikany je velice rozšířený, a to nejen u dospělých, ale hrozivě se rozrůstá i dětská agresivita. Na školách v České republice šikana existovala a existuje, týká se bohužel čím dál tím víc i mladších žáků, o čemž vypovídají alarmující výsledky statistik. Dle nich se šikanou se na našich školách setkal každý pátý žák. V posledním pětiletí je šikaně věnována větší pozornost ze strany veřejnosti i médií.

„Demokracie ve společnosti stojí a padá s rovnoprávností vztahů mezi jejími členy a skupinami. Pro vztah, který označujeme jako šikanování, je příznačná naprostá asymetrie sil, kdy mocnější zneužívá slabšího a pošlapává jeho práva. V tomto smyslu je šikanování zákeřná a často smrtelná choroba skupinové demokracie. Pravý „virus“ šikanování napadá totiž skupiny, a to i ty nejmenší, kde jsou vztahy mezi členy rovnocenné a takové by měly zůstat. Tyto skupiny, obrazně řečeno, utváří „nervový systém“ demokratické společnosti a my se v nich pohybujeme v průběhu celého života. (Kolář, 2005, s. 17)

Se šikanou se nejčastěji setkáváme na učilištích, dětských domovech, ve výchovných ústavech, ale i na základních školách.

Pojem šikana zavedl u nás již před rokem 1989 pražský psychiatr Petr Příhoda, který veřejně promluvil o tom, o čem jiní věděli, ale mlčeli.

Pojem šikana zahrnuje nejen cílené fyzické útoky, jejichž záměrem je ublížit nebo zastrašit a zesměšnit jedince, případně skupinu žáků, ale i vydírání, poškozování věcí druhé osoby, jakožto i útoky slovní v podobě nadávek a pomluv. Nebezpečí šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a bohužel často také v dlouhodobých následcích na psychickém i fyzickém zdraví postiženého.

Formy šikany podle Michala Koláře:

- **fyzická agrese a používání zbraní:** oběť je škrcena, svazována, věšena, vysvlečena, mlácena, kopána
- **slovní agrese a zastrašování zbraněmi:** oběti je vyhrožováno násilím, mučením, zabitím, oběť je zastrašována zbraněmi, je jí nadáváno, vysmívají se jejím handicapům, slabostem, chybám
- **krádeže, ničení a manipulace s věcmi:** agresori své oběti berou peníze, trhají a ničí její oblečení a nejrůznější věci, ale také např. plivají oběti na svačinu, kradou oběti učebnice, tramvajenku.
- **násilné a manipulativní příkazy:** oběť je donucena pít moč, jíst z podlahy, čistit agresorům boty, nosit ponižující ceduli, platit agresorům a odevzdávat jim svačiny (Kolář, 2005).

Příčiny šikany jsou obsaženy jednak v osobnostech agresorů, ale také v podmínkách, ve kterých se současná generace nachází (např. pokles autority dospělých). Jako motiv bývá uváděna krutost, ale také zvědavost, k čemu všemu je možné člověka donutit, touha po moci a přání ovládat druhého, frajeřina a nuda. Může se také jednat o reakci na domácí nebo školní frustraci.

Základní podmínkou pro to, aby bylo možné hovořit o šikaně, je převaha síly agresora nad obětí.

„Vždy jde o převahu síly nad obětí. Nemějme však pocit, že se vždy musí jednat o převahu fyzickou, tzn., že fyzicky silnější jedinec trápí fyzicky slabšího jedince.“
(Martínek, 2009, s. 110)

Autoři zabývající se problematikou šikany uvádějí, že agresor může mít nad obětí mimo fyzické síly také sílu psychickou, méně obvyklými, avšak ne ojedinělými bývají také případy, kdy má agresor převahu mentální. To znamená, že jedinec intelektově zdatnější trápí intelektově méně zdatného jedince.

Při šikanování je jasná pozice agresora a jasná pozice oběti.

Agresori–iniciátoři vždy působí jako “ti silní”, alespoň v dané např. školní skupině. V podstatě jsou to žáci, kteří dovedou svůj strach skrývat (i před sebou) a zneužívat strachu druhých. Tito psychičtí siláci bývají zpravidla i fyzicky zdatní, přinejmenším ve srovnání s obětí. Vždy se u nich dá zaregistrovat nápadná krutost – tedy skvělý pocit z utrpení a ponížení šikanované oběti a touha po moci. Osobnosti agresorů jsou nejen mravně, ale i psychicky nezralé. Souvislost je možné vidět také s častějším výskytem těžké citové deprivace v rodině či náhradní rodinné výchově.

Jak vypadá typická oběť šikanování, je však poněkud obtížnější. Někdy totiž není důležité, jaká oběť vlastně je, její výběr je naprosto nahodilý. Obecně se však dá říci, že jsou to ti “nejslabší ze slabých”, nejsilnějším magnetem pro agresory je viditelná bojácnost obětí. Na rozdíl od agresorů tzv. typické oběti ve střetech ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze, přílišné sebekritičnosti, výčtkám svědomí... Žáci, kteří jakoby přitahují násilí, nemusejí být vždy fyzicky slabší, zpravidla však bývají fyzicky slabší než agresor.

Šikana se vyskytuje na všech školách a není jen chybou těch, co ubližují, ale i jejich obětí, které o tom, že jim někdo ubližuje, nikomu neřeknou. Také je to však chyba těch, kteří o šikaně vědí a nic proti tomu nedělají, a učitelů, kteří jsou k tomuto problému neteční. Proto agresori dobře vědí, že jim šikana zřejmě projde. Svým způsobem za ni tedy může každý z nás, kdo se se šikanou setkal a nic proti ní neudělal.

Jak řešit šikanu?

„Povinností učitele by mělo být vždy při podezření na šikanu kontaktovat rodiče potencionální oběti, velice citlivě se ptát na pocity dítěte ze školy, na jeho chování doma, na kamarády, zda chodí ze školy samo, nechodí domů zablácené, s modřinami apod.“
(Martínek, 2009, s. 142)

5 MORÁLNÍ HODNOTY A MOŽNOSTI JEJICH UTVÁŘENÍ

„Získá-li někdo na vědomostech a přitom ztrácí na mravech, víc ztrácí, než získává.“

Jan Amos Komenský

„Problematika hodnot a norem se v současnosti stává jednou z nejdiskutovatelnějších otázek, proniká do všech oblastí společenského a kulturního života a vehementně se tlačí do popředí zájmu nejen axiologů a sociologů, ale i psychologů a pedagogů. Každý člověk hledá řád, člověk potřebuje řád.“ (Spousta, 1995, in Sborník, 1995, s. 43)

Mravní citění se rozvíjí zvláště v období dospívání velmi intenzivně. Jeho vývoj souvisí s rozvojem myšlení a hodnotícího přístupu jedince, se změnou hierarchie hodnot a postoji k platným sociálním normám společnosti. Normy chování jsou zpočátku ovlivňovány nejvíce rodinou a nejbližšími. V období dospívání se pozornost dítěte obrací spíše k vrstevnické skupině, do jisté míry závisí také na tom, jak radikální byla jeho revolta a jak dobré zázemí mělo dítě ve své rodině.

Vůle, jako nejvyšší auto regulační funkce, sice během dětství vyžívá, ale její vývoj trvá velmi dlouho a v dospívání má celou řadu typických projevů. V oblasti aktivní vůle neboli rozhodování dochází v této době k rozporu. Dospívající touží samostatně se rozhodovat, avšak proti tomu stojí jeho nezkušenost, nejistota a nereálnost mnoha rozhodnutí.

Typickým rysem volných vlastností dospívajícího je tendence k sebeprosazování. Tyto tendence se objevují již od batolecího věku, avšak v tomto období jsou na mnohem vyvrálejší úrovni. Zvýšený sklon k sebeprosazování vychází z potřeby ujistit se o své vlastní identitě. To se projevuje odmítáním, odmítáním plnit příkazy a prosazováním vlastního názoru za každou cenu, mnohdy až nesmyslným vzdorem. Tyto projevy bývají individuální. Je třeba chápat je jako zákonitý stupeň při vytváření vlastní identity a dosahování skutečné samostatnosti, při kterém se tvoří i hodnotový systém, vlastní každému jedinci.

Hodnotový systém se tedy začíná utvářet v dětství. Z této skutečnosti jasně vyplývá, že stěžejní skupinou, která ovlivňuje jeho utváření, je rodina.

5.1 Rodina

„Rodina je nejmenší sociální skupina, spojovací článek mezi jednotlivcem a společností.“ (Bakošová, 2008, s. 108)

Nejdůležitější sociální institucí je rodina. Rodina je základním článkem sociální struktury.

„Nejstarší společenská instituce. Plní socializační, ekonomické, sexuálně – regulační, reprodukční a další funkce. Vytváří určité emocionální klima, formuje interpersonální vztahy, hodnoty a postoje, základy etiky a životního stylu. Z hlediska sociologického je formou začlenění jedince do sociální struktury. Nejběžnějším modelem rodiny je tzv. nukleární rodina, kterou tvoří nejbližší příbuzní, tj. oba rodiče a děti. V posledních desetiletích se model rodiny, který je historicky flexibilní, významně proměňuje. Zvyšuje se variabilita rodinných typů, zahrnujících nejen rodinu vlastní a úplnou, ale také rodinu neúplnou, nevlastní a náhradní. Současné pojetí směřuje k chápání rodiny jako sociální skupiny nebo společenství, žijícího ve vlastním prostoru – domově, uspokojující potřeby, poskytující péči a základní jistoty dětem. Rodina spolu se školou plní významné výchovné funkce, které lze chápat jako komplementární.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 248)

V životě se velmi často dostáváme do situací, které řešíme instinktivně, na základě okamžitého popudu. Ve skutečnosti však většinou jednáme pod vlivem prvotních a většinou již v konkrétních rysech zapomenutých dojmů z dětství, kdy nám rodiče vštěpovali, co je či není správné, jak se máme a nemáme chovat, co je spravedlnost a nespravedlnost, co je dobré, co špatné, čestné a nečestné. Tyto prožitky z dětství jsou v nás hluboce zakořeněny. Již v mládí by se měl jedinec, ač ještě nezná přesné pojmy, naučit citu pro právo a spravedlnost.

A právě výchova k těmto hodnotám je hlavním a nelehkým úkolem pro rodiče. Právě ti se z velké části podílejí na tom, zda bude jejich dítě morální příkazy chápat pouze jako nepříjemné omezování svých přání, které stojí za to dodržovat pouze pod bezprostřední hrozbou trestu, nebo zda vychovají člověka, uvědomujícího si svou svobodu a lidskou důstojnost. Člověka, který se snaží realizovat dobro nejen pro sebe samého, ale i pro své bližní a celou společnost.

„Demokratická společnost si klade za cíl vychovávat svobodného člověka, schopného nést zodpovědnost za svoje činy, člověka humánního, mravného, kulturně i společensky vyspělého. Rodina vychovává své děti celým prostředím, atmosférou, chováním, vystupováním, svou hierarchií hodnot, vztahem k práci a sobě navzájem.“ (Bakošová, 2008, s. 27)

Morálka ani soucit nejsou vrozené. Pro batole na pískovišti je přirozené, že se snaží přivlastnit si hračku jiného dítěte. Stejná situace může nastat, když po dítěti chceme, aby se chovalo tak, jak to vyžadují rodiče. Když nejsou rodiče na blízku, dítě nechápe, proč se má chovat podle jejich přání. Dítěti nelze vysvětlit nemorálnost chování jednorázově, jedná se o dlouhý výchovný proces. Pokušení se objevují znovu a znovu. Vždyť zalhat či profitovat na úkor druhého je tak snadné.

Stejně tak není dítěti vlastní ani soucit. Začne se vytvářet až asi kolem čtvrtého roku, kdy se vytváří tzv. prosociální vlastnosti. Proto je zvláště v tomto věku důležité, aby se dítě učilo soucit prožívat. Důležitou roli může v tomto směru sehrát vztah ke zvířeti, ke starším a nemocným lidem.

Morální hodnoty a vzorce však nepřejímáme pouze na základě výchovy. Velký vliv má na děti a dospívající také osobní příklad těch, se kterými přichází do kontaktu. V obvyklých případech se tedy právě členové rodiny stávají pro dítě prvními nositeli vzorového chování. V harmonické rodině se děti učí společenskému chování, správnému vztahu k lidem a také se učí řešit konflikty dohodou.

„Rodina dítěti zprostředkovává sociokulturní zkušenost individualizovaně a pro ni specifickým způsobem. Učí je dovednostem sociální komunikace, řeči, způsobům uvažování a hodnocení, normám a žádoucím chování ve formě rolí apod. To se projevuje obecně ve způsobu interpretace sociokulturních vzorců. V tomto smyslu funguje každá rodina jako zdroj variability, protože svoje členy stimuluje vždycky jinak, než to dělají ostatní. Jde např. o úroveň jazykových dovedností, způsob komunikace, o obsah různých rolí, hierarchii hodnot apod.“ (Vágnerová, 1999, s. 8)

Pokud je model morálky rodičů správný, zvyšuje se tak mnohokrát pravděpodobnost, že i jejich dítě se bude v životě chovat čestně a charakterně. Dítě však musí být přesvědčeno, že je svými rodiči milováno a musí si jich vážit. To platí i mimo rámec rodiny. Můžeme konstatovat, že jedině socializací, čili zespoledenštěním, se člověk

stává sociální bytostí. To znamená, že se chová podle hodnot dané společností a přijímá je za vlastní.

Socializace jako proces změn a rozvoje různých vztahů, přijímání norem sociálního chování a zvládnutí nových sociálních rolí, probíhá na rozdíl od dětství v dospívání obvykle nápadně, i když individuálním způsobem a různým tempem. Závisí to na tělesných změnách, proměnách osobnosti dítěte i na všech sociálních vlivech prostředí, kde jedinec žije.

Člověk je společenskou bytostí, což stručně řečeno znamená, že nutně potřebujeme druhé, bez nichž bychom nepřežili. Tato potřeba je v nás geneticky zakódována, uspokojuje naši potřebu psychického i fyzického kontaktu s druhými lidmi a genetického základu

pro naši schopnost soucítění, altruismu a lásky (Valach, 1995, in Sborník, 1995).

„Současně jsme sami sebou jako jedinečné individuality JÁ, ale také jsme druhými nakolik se jejich vliv na nás stal součástí nás samých, našeho JÁ. Obdobně se i my stáváme součástí druhých natolik, nakolik v nich zanecháváme své stopy.“
(Valach, 1995, in Sborník, 1995, s. 28-29)

V dospívání dochází k výrazným změnám v sociálních vztazích. Hlavním vývojovým trendem je na jedné straně odpoutávání a osamostatňování se od základních vazeb s primární socializační skupinou, tedy rodinou, a na druhé straně vznik nových a diferencovaných sociálních vztahů a rolí na různých úrovních. Toto je nejtýpější právě pro toto období. A právě zde se projevuje jedna z důležitých funkcí a úkolů rodiny, a to poskytnutí jistoty a bezpečí. Teprve tehdy, jestliže jsou vztahy v rodině stabilní a dítě má zkušenost s trvalým a spolehlivým citovým zázemím, může úspěšně nastoupit proces emancipace.

V období dospívání dochází také k odpoutávání se od své nukleární rodiny. Osamostatňování je obtížný proces, protože v sobě nese základní konflikt. Proti sobě stojí potřeba nezávislosti, emancipace a na druhé straně potřeba jistoty, klidu a bezpečí. S každou větší změnou je úzce spojena ztráta dosavadního statutu a rolí. To však někdy vede k úzkosti, nejistotě a pocitu ohrožení, který se může, byť jen přechodně, projevit vzpourou, extrémní kritičností, někdy až nenávistí, odmítáním projevů lásky, pohrdáním rodiči a naopak přeháněním a nekritičností při přijímání jiných, častokrát ne příliš vhodných životních vzorů a cílů.

„Celý tento okruh problémů vyplývá z funkční poruchy vývojového procesu, k němuž dochází u člověka v době puberty. Během této fáze se mladý člověk začíná vyprošťovat z rodinných tradic, kriticky je prověřuje a rozhlíží se kolem po nových ideálech a po nové skupině, k níž by se mohl připojit a jejíž zákony by mohl přijmout za své. Volbu tohoto objektu ovlivňuje, zejména u mladých mužů, instinktivní přání bojovat za dobrou věc. V této fázi se staré tradice jeví jako nezajímavé a všechno nové je přitažlivé.“ (Lorenz, s. 23, 1990)

Neschopnost zvládnout nejistotu osamostatňování může vést i k paradoxnímu vzrůstu závislosti, regresi na nižší vývojový stupeň a infantilizaci chování i prožívání. Jak již bylo řečeno, v dospívání se začíná vytvářet rozpor mezi rolmi dospívajícího. Očekává se od něj zralé a zodpovědné chování, které se blíží roli dospělého, na druhé straně má dospívající stále pouze dětské, podřízené a závislé postavení, vyžadující poslušnost. Očekávání rodičů vůči němu se změnilo, ovšem jejich chování často zůstává stejné a tuto změnu nerespektuje. Z nejasného a rozporuplného postavení dospívajícího plyne celá řada nedorozumění a konfliktů.

Vztahy mezi rodiči a dětmi se v průběhu dospívání mění. Dítě projevuje vůči rodičům zvýšenou kritičnost s výhradami k jejich vlastnostem a chování. Rodiče ztrácejí výsadní postavení v životě dospívajících. Chtějí-li si uchovat svou autoritu, bývá pro ně často jednodušší přikazovat, než s dospívajícím diskutovat. I rodiče by si ale měli uvědomit, že dospívající přijímají spíše toho, kdo jim imponuje a koho si váží.

„Nikdo se nikdy nebude identifikovat s otrockým slabochem a nikdo nepřipustí, aby mu taková osoba určovala normy chování. Tím spíše se nebude nikomu chtít uznat za kulturní hodnotu to, co takový člověk uctívá. Jen když člověka z celé duše miluji a zároveň ho uznávám, budu schopen přejmout jeho kulturní tradici za svou. Drtivě většině dnešních mladých lidí taková „postava otce“ evidentně schází. Vlastní otec v této roli až příliš často selhává a masový provoz na školách a univerzitách brání tomu, aby si mladý člověk našel náhradu v uctívaném učiteli.“ (Lorenz, s. 23, 1990)

V průběhu dospívání prochází mladý člověk stadiem sebepotvrzení, které vychází z představy, jaký by chtěl být. Dospívající se chce odlišovat. Potřeba odlišení je dána i tím, že je jedinec svými rodiči do jisté míry zklamán, už nechce být jako oni. Stále ale potřebuje někoho napodobovat. Představy, jaký by chtěl být, se mění, dítě napodobuje a ztotožňuje

se s různými vzory. Pubertální vzory bývají obvykle méně konformní, jsou nějakým způsobem atraktivní, a jak již bylo řečeno, bývají obvykle idealizované. Mohou být na různé úrovni dosažitelnosti. Někteří se snaží napodobit staršího kamaráda, u jiných může být vzorem sportovec, zpěvák nebo filmový herec.

Krize rodiny

„Adolescenti stále méně tolerují rodičovský dohled v kontrastu se zvyšující se nebezpečností sociálního prostředí a přitažlivostí rozporných alternativ životního stylu. Sami rodiče se silně angažují mimo rodinu, získávají nové emocionální zdroje, přizpůsobují se nárokům dětí na nezávislost omezením osobní pozornosti a supervize.“ (Sýkorová, 1995, in Sborník, 1995, s. 150)

Stále menší pozornost věnovaná rodiči dětem a mládeži je také jedním z důvodů neustálého prohlubování mezigeneračních rozdílů a přispívá také k redukci vlivu rodiny na vývoj a hodnoty adolescentů, na jejich chování a jednání.

„Adolescenti stále méně tolerují rodičovský dohled v kontrastu se zvyšující se nebezpečností sociálního prostředí a přitažlivostí rozporných alternativ životního stylu. Sami rodiče se silně angažují mimo rodinu, získávají nové emocionální zdroje, přizpůsobují se nárokům dětí na nezávislost omezením osobní pozornosti a supervize. Dále tak prohlubují instrumentální charakter mezigenerační interakce a přispívají k redukci vlivu rodiny na vývoj a hodnoty adolescentů, jejich chování a jednání.“

(Sýkorová, 1995, in Sborník, 1995, s. 150)

Přitom se jedná o klíčové mravní situace, kdy svým morálním nebo nemorálním jednáním významně ovlivňujeme život svůj i jiných. V první řadě jsou to právě situace v našem partnerském životě, v rodinném životě a při výchově dětí. Je třeba si uvědomit, že nahodilé jednání či jednání ve stresu může mít důsledky, které jsou vážně hodnoceny veřejným míněním i naším svědomím, a to okamžitě i s odstupem času.

Mravní výchova nejen mládeže, ale i vlastní, není ovšem možná bez konkrétních určení hlavních morálních zásad.

5.2 Možnosti školské výchovy při utváření hodnot

„Je všeobecně přijato, že škola a rodina hrají nejdůležitější úlohu ve formování osobnosti člověka. Prostředí školy poskytuje z formální stránky optimální prostor pro utváření vnitřního stanoviska, které je založeno na toleranci, na procedurálně pojímané toleranci.“ (Remišová, 1995, in Sborník, 1995, s. 39)

V posledních několika letech dochází k transformaci našeho školství. Samotný pojem vzdělávání byl podroben důkladné analýze. V důsledku ekologické, politické i mravní krize je jasné, že škola v současné době již nemůže vystačit s pouhým vštěpováním vědomostí a poznatků. Naléhavým požadavkem se proto stává výchova k hodnotám a postojům žáků ke světu a k sobě samým.

„Hodnotová orientace patří mezi nejdůležitější vztahy lidí k jejich přírodnímu a společenskému prostředí, protože podstatným způsobem determinuje jejich chování a jednání. Její úměrné utváření, zejména prostřednictvím učiva, by mělo být jedním z hlavních úkolů školy“ (Horák, 1997, s. 11)

Mnohé výzkumy názorů, mínění, hodnot a postojů dětí a mládeže z poslední doby svědčí o tom, že hodnotová orientace podstatným způsobem určuje jejich chování a jednání. Je proto nezbytné začlenit ji do obsahu vzdělávání. V současné době se již na tuto problematiku některé vzdělávací programy zaměřují. Jejich konkrétními tématy jsou např. naučit žáky kritickému myšlení, efektivní komunikaci, vypěstovat v žácích vztah k prostředí, ke společnosti, pohovořit s nimi o způsobu a stylu života. Důležitým tématem jsou také osobní kompetence žáka, které jsou chápány jako přijetí etických hodnot a norem, sebereflexe, formování občanských postojů a rolí, které žáci chtějí hrát.

„K výchově hodnot začínají výrazněji přispívat i mnohé katedry na učitelských fakultách. Do přípravy budoucích učitelů zařazují předměty zaměřené na obsah a metody utváření vlastností osobnosti žáka, jeho charakteru, systému jeho přesvědčení a postojů.“ (Horák, 1997, s. 5)

Hlavním nelehkým úkolem nejen školy, ale nás všech, je tedy vymýtit ze společnosti všudypřítomné odcizení, které se projevuje v bezostyšném lhaní, podvodech, agresivitě, šikanování, zášti.

Na souvislosti mezi výchovou, vzděláním a následným jednáním mládeže upozorňuje profesor Pařízek:

„Některá mládež je nevychovaná především proto, že je nevdělaná. Chybí-li totiž hodnotová orientace ve vzdělání, nelze se divit, že lidem chybí i odpovědnost za své vlastní činy.“ (Pařízek, 1997, in Horák, 1997 s. 11)

Škola je jedním z nejvýznamnějších činitelů společenského vývoje. Jak však působit na vytváření správné hodnotové orientace žáků právě ve škole? Je nutné si uvědomit, že hodnotová orientace žáka se utváří jednak přímým výchovným působením v rámci vyučování, ale také nepřímým výchovným působením.

To, jak integrovat hodnotovou orientaci do vzdělání a celého výchovně vzdělávacího systému školy, popisuje Josefa Horák a uvádí přitom dva způsoby:

- a) vytvořením takového systému hodnot, který bere v úvahu, že žáci jsou připravováni nejen pro přítomnost, ale také pro budoucnost. Tento systém by měl reagovat na různé oblasti společenského života, na výskyt nových sociálně patologických jevů dětí a mládeže, na celkový zhoršující se vkus společnosti, na problém týrání nebo znevažování lidí. Výchova není živelné formování. Proto v zájmu hodnot dětí a mládeže může v tomto smyslu dojít i ke konfliktu výchovy a sociálního prostředí. Specifikum výchovy totiž spočívá v její globalitě.
- b) využíváním obou fází vyučovacího procesu – jednak fáze zvnitřnění, kde si žák zvnitřňuje poznatky, vytváří si vědomosti a přesvědčení a jednak fáze objektivizace, při které se vědomosti a přesvědčení mění v postoje

(Horák, 1997).

Podstatný je také výběr učiva, které je schopno žáky zaujmout, a také schopnost učitele přesvědčit žáky o správnosti jeho obsahu.

Předpoklad výchovy hodnot spatřuje Horák v této posloupnosti činností:

„1. V utváření uvědomělé kázně, v soustředění žáků na problémy, v respektování daných zkušeností.

2. V informacích o fenoménech.

3. V utváření schopnosti žáků myslet, třídit, srovnávat a hodnotit fenomény.

4. Na základě této schopnosti se rozhodovat.“ (Horák, 1997, s. 76)

Můžeme konstatovat, že hlavním úkolem školských zařízení je nejen směřování a formování mládeže k vhodné hodnotové orientaci, ale také přizpůsobování nastupující generace stávajícím poměrům ve společnosti.

„Děti a mladí lidé by měli vědět, že mají právo na vlastní názor, že mají ústavně garantovanou svobodu svědomí. Zároveň však by měli vědět, že totéž právo mají i jiní lidé, protože se narodili jako svobodní lidé hodni úcty.“ (Remišová, 1995, in Sborník, 1995, s. 39)

Zvláště v současnosti je pokládáno za nutné připravit mladou generaci na budoucí vážná rozhodování v jejich životě, posílit jejich schopnost pružně reagovat na rychlé změny v životě, které dnešní doba přináší. Především však má vyzbrojit studenty silou vzdorovat různým nástrahám, ať již v podobě alkoholu, drog či hracích automatů, má posilovat altruistické tendence, solidaritu se slabými, nemocnými a starými.

Z toho jasně vyplývá, že role školy není pouze vzdělávací a že na výchovu právě k těmto hodnotám se klade čím dál větší důraz.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

6.1 Cíl empirické části, hypotézy

Cílem mého průzkumu je monitorovat hodnotovou orientaci žáků středních škol v městě Ivančice. V této části se v návaznosti na část teoretickou pokouším zjistit morální hodnoty, které mladí lidé upřednostňují, dále se chci dozvědět, čím a kým jsou při výběru hodnot mladí lidé ovlivňováni a v neposlední řadě, jaký způsob komunikaci naše mládež upřednostňuje.

Po vyjasnění cílů průzkumu byly formulovány následující hypotézy.

Hypotézy

Hypotéza 1: Mladí lidé v současnosti spíše inklinují ke konzumnímu způsobu života a preferují spíše materiální hodnoty.

Hypotéza 2: Mladí lidé v současné době upřednostňují spíše komunikaci prostřednictvím internetu a mobilního telefonu před komunikací osobní.

Hypotéza 3: Dospívající ovlivňuje v tomto období života spíše vrstevnická skupina než rodiče.

6.2 Metody průzkumu

Jako metoda průzkumu byla vybrána kvantitativní dotazníková metoda. V dotazníku byly použity otázky otevřené, uzavřené, ale také otázky škálové (škála pořadí).

Důraz byl kladen na to, aby byly otázky studentům srozumitelně podány a oni měli možnost vyjádřit se k nim.

Z důvodu zjištění srozumitelnosti otázek dotazníku byl proveden pilotní výzkum na vzorku deseti členek volejbalového družstva Slovan Ivančice, které byly ve věku 16-18 let.

6.3 Charakteristika zkoumaného souboru

Průzkumným vzorkem jsou studenti druhých a třetích ročníků středních škol v Ivančicích, konkrétně Gymnázia Jana Blahoslava a Střední odborné školy zemědělské. Obě školy navštěvují nejen děti žijící ve městě Ivančice, ale dojíždí do nich i mládež z okolních obcí.

Soubor respondentů je tvořen 120 studenty výše uvedených škol, z nichž 60 % je chlapců a 40 % děvčat. 17 % je šestnáctiletých, 44 % je sedmnáctiletých, 13 % je osmnáctiletých a 26 % je devatenáct let.

Dvě různé školy byly vybrány z důvodu reprezentativnosti vzorku, početní zastoupení studentů GJB a SOŠZ nehraje při vyhodnocování roli. Nižší zastoupení dívek je dáno skutečností, že jednou ze škol byla SOŠZ, kde obvykle studuje většina chlapců.

Průzkumem získaná data byla tříděna a analyzována, pozornost byla zaměřena ve většině otázek na procentuální vyjádření, u otázek otevřených byly odpovědi studentů rozebrány a vypsány nejfrekventovanější odpovědi.

Vzhledem k tomu, že o spolupráci byli požádáni učitelé žáků, kteří jim dotazníky rozdali a pak je od nich také vysbírali, byla návratnost 100 %.

7 VÝSLEDKY VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Jako informativní jsem použila otázku č. 1, kterou jsem se snažila zjistit, co si studenti představují pod pojmem hodnota. Aby studenti nebyli ovlivněni následnými otázkami v dotazníku, byla jim otázka č. 1 dána k vyplnění samostatně.

Otázka č. 1

Co pro tebe znamená pojem hodnota? Zkus stručně vystihnout:

Na tuto otevřenou otázku 35 % studentů neodpovědělo vůbec, další nejčastější odpovědi byly: důležitost něčeho, něco, co je cenné, cena, počet (číslo), určitá hodnota peněz, ale zazněla i odpověď nic.

Z výše uvedeného vyvozují, že mnoho studentů není schopno vyjádřit, co je pro ně hodnota, nebo se vyjádřit nechťejí. Dále z uvedeného usuzují, že studenti v pojmu hodnota spatřují jeho ekonomický význam, což byl, jak známo, jeho význam původní a v ekonomickém smyslu se využívá dodnes. Potěšily mě odpovědi jako důležitost něčeho či něco, co je cenné, které již značí, že studenti nad hodnotou uvažují i v psycho-sociálním rozměru.

7.1 Hypotéza č. 1

Mladí lidé v současnosti spíše inklinují ke konzumnímu způsobu života a preferují spíše materiální hodnoty.

Pro vyhodnocení této otázky hypotézy byly použity otázky dotazníků č. 2, č. 3, č. 4, č. 5, č. 6, č. 7, č. 8, č. 9, č. 10, č. 11, č. 12.

Otázka č. 2

Seřad' následující hodnoty podle toho, jak jsou pro Tebe důležité. (1 – nejdůležitější):

V této otázce bylo studentům nabídnuto 14 pojmů představujících různé hodnoty v životě člověka. Z výsledků přiřazování pořadí jednotlivým hodnotám byla sestavena následující tabulka:

Tabulka č. 1

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
rodina	29	38	15	7	7	8	7	5	3	2	1	2	0	0
peníze	6	19	13	19	15	10	19	12	4	0	1	2	0	0
sex	7	8	12	5	10	11	18	13	21	3	0	1	2	2
majetek	4	11	18	11	13	5	12	10	7	2	13	9	3	2
přátelé	19	18	23	24	17	13	13	0	2	1	0	0	0	0
kariéra	0	3	2	1	12	7	4	5	7	15	10	12	30	12
vzdělání	0	2	3	2	10	11	8	4	8	18	15	13	12	14
pravda	1	5	4	4	3	6	12	11	4	6	10	11	13	20
víra	0	0	0	3	4	6	5	10	15	13	5	13	13	34
láska	22	30	32	12	7	10	3	0	3	2	0	1	0	0
spravedlnost	0	0	0	1	0	2	0	1	2	10	29	31	23	31
šťěstí	19	18	12	21	11	7	13	1	2	0	2	1	1	0
zdraví	37	23	14	19	9	6	5	10	0	3	3	1	0	0

Potěšilo mě, že na prvním a druhém místě se objevily hodnoty zdraví a rodina a také skutečnost, že hodnoty majetek, kariéra, sex, se objevily až na ve druhé polovině seřazených hodnot. Z toho usuzuji, že si mládež již v tomto věku uvědomuje důležitou a nezastupitelnou roli rodiny v životě a také velký význam zdraví, které je pro spokojený život člověka a jeho rodiny nenahraditelný. Velmi mne ovšem překvapilo, že hodnota zábava se objevila v celkovém součtu na 6. místě. Toto umístění je zřejmě poplatné věkové skupině osob, kterým byl dotazník předložen. Také mě překvapilo, že hodnoty jako spravedlnost, pravda a víra zabraly příčky poslední. Z toho je možné usuzovat, že pro naši mládež pojmy tohoto typu vzhledem k jejich věku ještě nic významnějšího neznamení. Může se také jednat o pocity znechucení a rozhořčení nad naší politickou scénou a stavem společnosti vůbec. Domnívám se, že tato otázka by byla zajímavým námětem pro další výzkum.

Otázka č. 3

Ze stejného výše uvedeného výběru hodnot bodově, a to od 1 do 10, tyto ohodnot' podle toho, jak jsi spokojen s dostatkem té které hodnoty ve svém životě, různé hodnoty mohou mít stejné číslo (1 – nepociťuji nedostatek této hodnoty, 10 – pocít'uji velký nedostatek této hodnoty ve svém životě).

př. lásku považuji v životě za velmi důležitou, proto ji mám v otázce číslo jedna na prvním místě, avšak v životě pociťuji její poměrně velký nedostatek, proto k ní v této otázce přiřadím až číslo 8.

Tabulka č. 2

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
rodina	19	13	15	11	23	11	15	7	4	2
peníze	27	12	18	15	21	12	11	3	0	1
sex	31	18	19	20	12	7	8	5	0	0
majetek	19	21	35	7	16	11	5	2	2	2
přátelé	23	12	18	25	11	13	7	10	0	0
kariéra	18	21	13	13	12	19	5	9	4	6
vzdělání	11	20	17	6	10	4	22	25	13	2
pravda	15	13	18	21	12	14	15	7	0	6
víra	15	9	11	7	4	0	12	22	19	21
láska	28	27	15	17	16	6	15	6	0	0
spravedlnost	18	15	25	18	9	15	20	6	0	4
šťěstí	17	10	19	14	11	13	18	10	7	1
zdraví	35	29	17	15	10	10	0	4	0	0
zábava	15	13	10	10	12	16	10	20	8	0

V této otázce byl zkoumán pociťovaný dostatek či nedostatek té které hodnoty v životě každého respondenta. Velmi mě překvapilo, že u hodnot jako jsou peníze a sex nejvíce respondentů zvolilo číslo 1, které značí to, že jsou maximálně spokojeni s dostatkem těchto hodnot ve svém životě. Může to znamenat jednak dostatek této hodnoty nebo nepociťovaný nedostatek. Mě překvapilo, že majetku nejvíce respondentů přiřadilo číslo 3, tedy nepociťují jeho nedostatek ve svých životech. Naopak mě překvapilo, že hodnotě rodina, ač ji (viz. otázka č. 2) řadí většina dotazovaných na přední příčky, byla v této otázce přiřazeno nejčastěji až číslo 5. To může značit možné problémy v rodinách respondentů, možné narušené vztahy mezi rodiči a dětmi. To však v tomto věkovém období, tedy ve věku 16-19 let bývá poměrně obvyklé. Hodnota vzdělání získala nejčastěji číslo 8, což může značit, dle mého názoru, sebekritiku respondentů nebo kritiku učitelů. Také mě zaujalo, že hodnota víra získala nejčastěji číslo 10, což, dle mého názoru, poukazuje zřejmě na skutečnost, že převážná většina mládeže není věřící a z toho důvodu víra nehraje v jejich životě téměř žádnou roli. Otázku víry spojili studenti zřejmě pouze s vírou náboženskou.

Domnívám se, že v této otázce se projevila negativní stránka dotazníkového šetření. Soudím, že pokud by bylo možné studentům otázku upřesnit a zodpovědět jejich dotazy, ovlivnilo by to jejich následné odpovědi.

Otázka č. 4

Seřaď následující životní situace podle toho, které považuješ za nejhorší (1- nejhorší):

Tabulka č. 3

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
drogy	26	24	20	26	15	5	0	0	3
onemocnění	23	43	29	14	4	3	2	0	2
ztráta přátel	0	15	17	15	21	16	18	19	0
krádež majetku	2	1	13	9	14	31	28	20	2
úmrť v rodině	51	20	16	14	13	4	1	0	1
stěhování	0	0	3	0	4	25	18	20	50
ztráta zaměstnání	2	3	2	13	35	3	29	15	18
rozchod	3	5	3	3	19	20	22	33	12
dluhy	7	9	13	24	12	12	17	13	13

V této otázce bylo studentům předloženo 9 různých negativních životních situací, které mohou v životě každého člověka nastat. Studenti měli tyto situace seřadit podle toho, do jaké míry by zasáhly jejich život.

Nejvíce respondentů uvedlo, že jejich život by nejvíce zasáhlo vážné onemocnění, úmrť v rodině uvedlo nejvíce studentů jako druhou nejhorší možnou situaci. Z toho usuzuji, že rodina hraje v životech mladých lidí opravdu významnou roli, stejně tak, jako si váží zdraví. Výsledky této otázky odpovídají výsledkům otázky druhé, kde se na prvních dvou místech ve vztahu k důležitosti umístily taktéž hodnota zdraví a hodnota rodina.

Jako třetí nejhorší situaci zvolilo nejvíce dotazovaných možnost drogy. Domnívám se, že se tak stalo z toho důvodu, že drogová problematika, stejně jako problematika alkoholizmu je v současné době stále poměrně diskutovaným tématem. Je jasné, že s alkoholem se setkal již každý z dotazovaných a je jasné, že s ním mohou mít negativní zkušenosti, ať již v podobě vlastní zkušenosti či v podobě zkušeností s přáteli či rodinnými příslušníky. Taktéž je mi známo, že ani drogy nejsou pro mládež, ani v tak malém městě

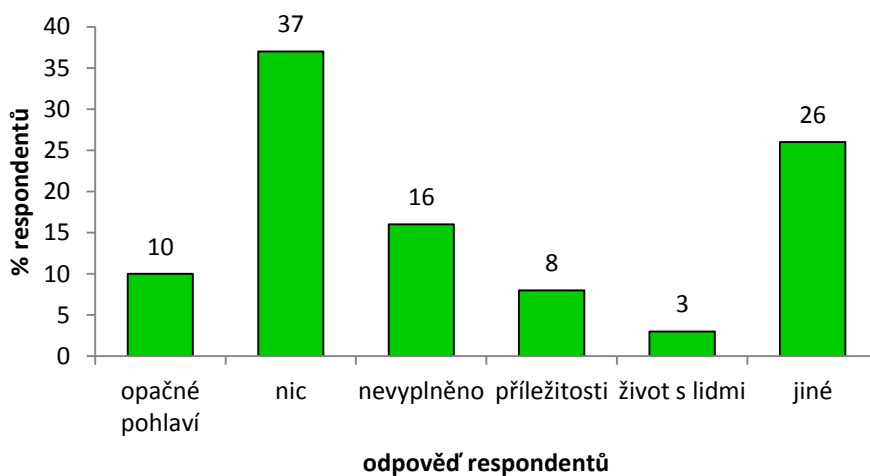
jako jsou Ivančice, neznámým pojmem. O to více potěšující je fakt, že si nebezpečnost těchto látek mladí lidé uvědomují.

Překvapilo mě, že mladí lidé až jako osmou umístili situaci rozchodu, neboť právě v tomto věku mladí lidé navazují první vážnější intimní vztahy ve svém životě. Zajímavé je, že ztráta zaměstnání a krádež majetku, stejně tak jako dluhy, tedy situace ryze majetkového charakteru se umístily nad situací, kdy došlo k rozchodu. Myslím si, že na to může mít vliv celková situace v současné společnosti, kdy je mnoho lidí bez zaměstnání a rodiny se musí potýkat se stále většími problémy právě tohoto charakteru. Děti a mladí lidé samozřejmě toto napětí ve společnosti vnímají.

Otázka č. 5

Co se ti v současné společnosti líbí?

Graf č. 1

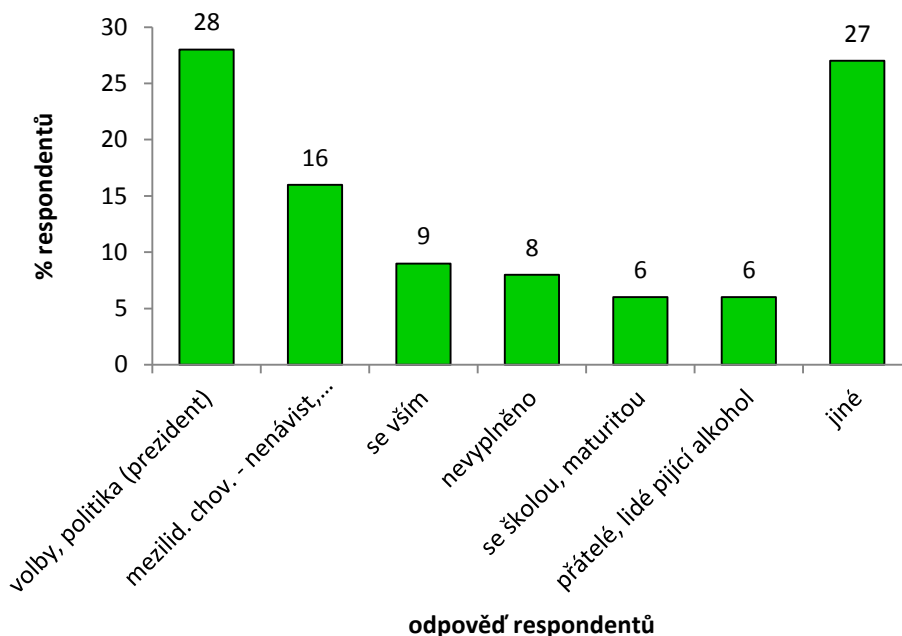
37 % respondentů odpovědělo na tuto otevřenou otázku slovem nic. V této odpovědi by opět bylo vhodné, kdyby ji mohli respondenti upřesnit, což však vzhledem k metodě dotazníku nebylo možné. Předpokládám tedy, že tím respondenti mysleli to, že se jim na dnešní společnosti nelíbí nic. Tuto negativistickou odpověď považuji za poplatnou věku dotazovaných. Stejně tak bych vyhodnotila odpověď opačné pohlaví, kterou uvedlo celých 10 % respondentů. Potěšilo mě, že alespoň 8 % respondentů si uvědomilo, že v současné době mají příležitosti, které například ještě jejich rodiče neměli. 26 %

jednotlivců odpovědělo různými způsoby, mezi odpověďmi se vyskytly například odpovědi: konverzace s lidmi, zábava, motorky, kamarádi. Překvapilo mě, že 16 % respondentů na tuto otázku vůbec neodpovědělo. Zřejmě nad touto problematikou nepřemýšlejí.

Otázka č. 6

S čím jsi naopak v současné společnosti nespokojený?

Graf č. 2

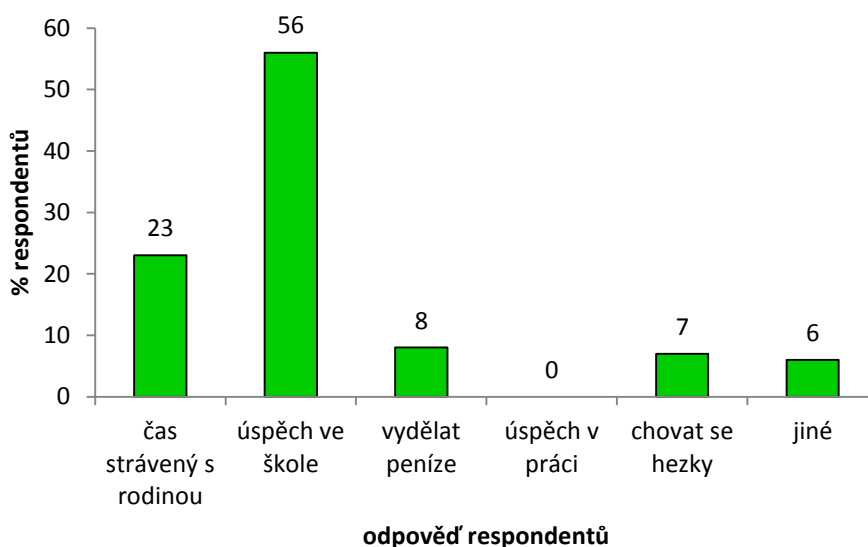
Odpovědi na tuto otázku byly velmi překvapivé. Celých 28 % dotazovaných mladých lidí uvedlo, že nejsou spokojeni s vládou, politikou a s prezidentem. Vzhledem k tomu, že dotazníky byly mladým lidem předkládány v období voleb nové hlavy státu předpokládám, že zvýšený zájem celé společnosti o politiku v této době mohl taktéž přispět k odpovědím dotazovaných. Také se domnívám, že mladé lidi ovlivňuje v této tematické oblasti i názor jejich rodičů a celková nespokojenost společnosti s politickou situací v současnosti. Potěšující je také to, že celých 16 % mladých lidí si uvědomuje, že mezilidské chování není v současnosti v pořádku. Jen 9 % uvedlo, že je spokojeno se vším. 6 % spojilo svou

nespokojenost s tematikou školy. Jinak než uvedenými odpověďmi odpovědělo 27 % studentů, mezi odpověďmi byly uvedeny tyto: s určitými lidmi, s cenami atd.

Otázka č. 7

Pro moje rodiče je, dle mého názoru, důležité (vyber jednu možnost):

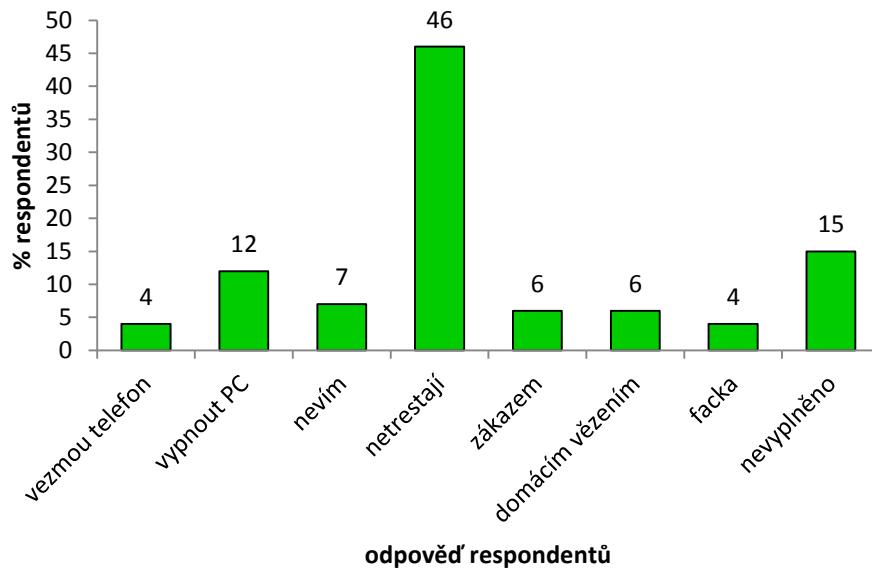
Graf č. 3

V této uzavřené otázce jsem mládeži předstřela několik možností odpovědí. Velmi mě překvapilo, že se celých 69 % domnívá, že pro jejich rodiče je z vypsanych možností nejdůležitější to, aby byly jejich děti úspěšné ve škole. Naproti tomu mě překvapilo, že úspěch rodičů v práci podle mládeže pro jejich rodiče není důležitý. Z toho usuzuji, že je možné, že rodiče si chtějí plnit své plány prostřednictvím svých dětí, což je jev, který není zcela ojedinělý. Je také možné, že taková odpověď je výsledkem přílišného tlaku ze strany rodičů na děti. Odpověď: „abych se k druhým lidem choval hezky“ vybralo pouze 8 % žáků. Z toho usuzuji, že na mezilidské chování buď nekladou velký důraz rodiče, nebo je nepovažují za důležité děti. 6 % odpovědělo jinak, mezi odpověďmi se vyskytla např. odpověď: abychom byli šťastní.

Otázka č. 8**Jak tě rodiče trestají?**

Graf č. 4

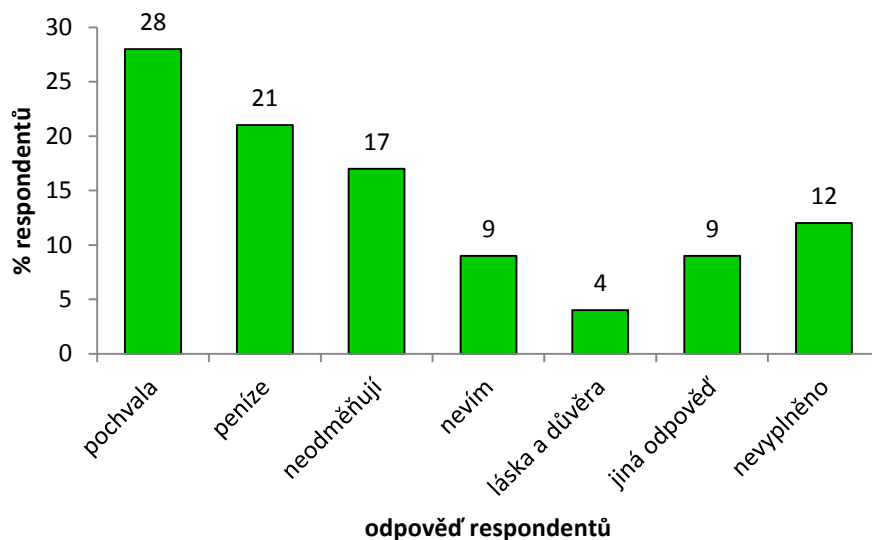
Touto otázkou se snažím zjistit to, zda se rodiče pomocí trestů a odměň snaží ještě v tomto věku své děti vychovávat a samozřejmě, jaké formy trestů dnes převládají.

Na tuto otázku odpovědělo 46 % dotazovaných mladých lidí, že je rodiče netrestají. Snad by tedy stálo za to zjistit ještě doplňujícím dotazem, jakým způsobem řeší rodiče situaci, kdy jejich potomci udělají něco, co je všeobecně považováno za špatné. Bylo by dobré zjistit, zda rodiče tyto situace řeší s dětmi pohovorem, vysvětlováním, nebo zda se nezajímají o to, co jejich děti udělaly. Dalšími odpověďmi bylo, že rodiče vezmou svým dětem telefon, vypnou jim PC nebo jim něco zakáží.

Otázka č. 9**Jak tě rodiče odměňují?**

Graf č. 5

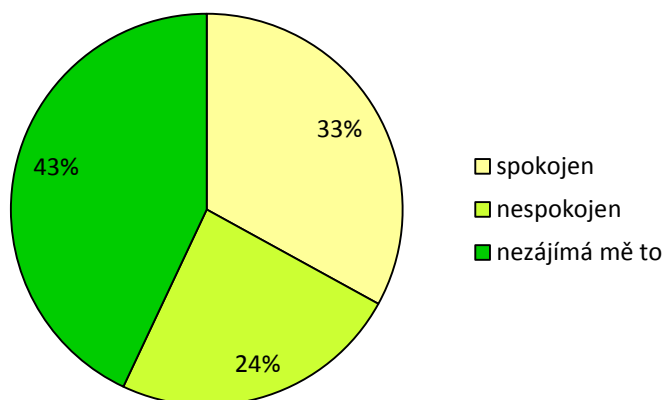
Touto otevřenou otázkou jsem se pokoušela zjistit, zda rodiče u svých dětí podporují materialismus tím, že je odměňují materiálními věcmi jako jsou peníze či věcné dary. Potěšujícím zjištěním pro mě bylo, že 28 % studentů uvedlo, že je rodiče odměňují pochvalou. 21 % však uvedlo, že je rodiče odměňují penězi, čímž dle mého názoru rodiče na jednu stranu podporují materialismus dětí, avšak pokud jsou v rodině pevně stanovena pravidla, např. pohyblivého kapesného, jehož výše je závislá na chování dítěte, mohou tak pěstovat pocit dítěte, že si peníze musejí zasloužit. 17 % dětí uvedlo, že je rodiče neodměňují. Z toho je možné soudit, že se rodiče buď nezajímají o to, co jejich děti neznají nebo je neumějí pochválit. Jiné odpovědi, které studenti uvedli, byly: odměním se sám, čokoládou, větší volností, atd.

Otázka č. 10**Kdybys měl tři přání, co by sis přál?**

Na tuto otázku odpověděli někteří dotazovaní pouze jedním přáním, někteří jich napsali naopak více. Mezi odpověďmi se opakovala odpověď další tři přání, dále se opakovala odpověď peníze, majetek, dům, dívky, bohatství, bydlení na Floridě. Z těchto odpovědí je jasné, že majetek hraje pro mnoho respondentů důležitou roli. Opakovaly se však také odpovědi jako zdraví a spokojenost všech blízkých, láska, štěstí, děti, spokojenost, avšak vyskytla se zde i odpověď jídlo pro všechny na světě. Z tohoto vyplývá, že mladí lidé nemyslí jen na sebe, a že přemýšlejí i v jiných sférách hodnot než jsou hodnoty majetkové.

Otázka č. 11**S mezilidskými vztahy jsem:**

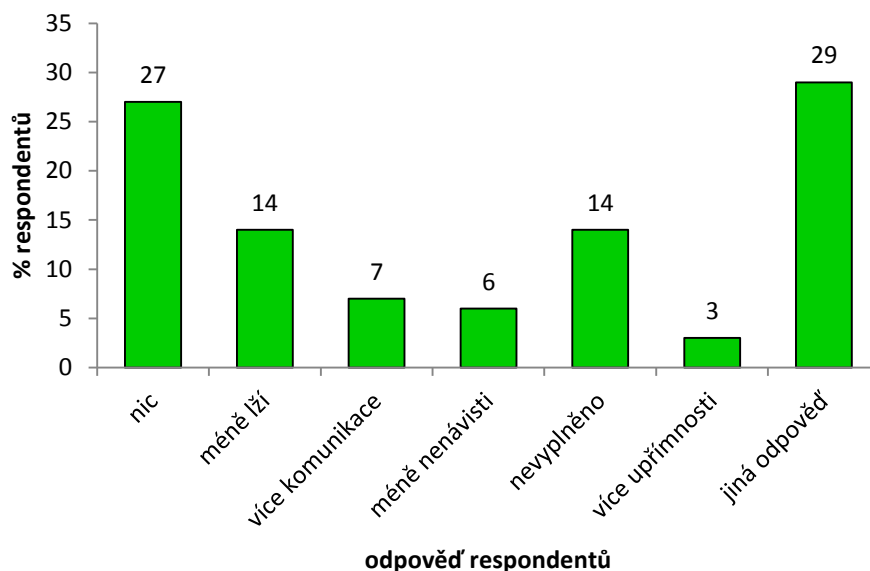
Graf č. 6

Touto doplňující otázkou, ve které jsem studentům nabídla tři možnosti: spokojen, nespokojen, nezajímá mě to, jsem se pokoušela zjistit hlavně to, zda se zajímají o sociální vztahy ve svém okolí a samozřejmě, zda jsou s nimi spokojeni. Bylo zjištěno, že 33 % respondentů je se vztahy ve svém okolí spokojeno, 24 % uvedlo, že spokojeno není. Celých 43 % však uvedlo, že je vztahy ve svém okolí nezajímají, z čehož usuzuji, že dění ve společnosti a mezilidské vztahy nejsou v centru zájmu mladých lidí.

Otázka č. 12**Co bys zlepšil na vztazích mezi lidmi ve tvém okolí?**

Graf č. 7

Celých 27 % uvedlo, že by na vztazích ve svém okolí nic nezlepšilo, což koresponduje s výše uvedenou otázkou č. 11, z níž, že mnoho dnešních mladých lidí se o mezilidské vztahy příliš nezajímá. K tomu bych pak ještě připočítala 14 % respondentů, kteří na otázku neodpověděli.

14 % dotazovaných uvedlo, že by ocenilo méně lží ve společnosti, 7 % by ocenilo více komunikace, 6 % pak méně nenávisť, 3 % by chtěla ve společnosti více upřímnosti. To ukazuje, že někteří z dotazovaných si stav současné společnosti uvědomují. Jiné odpovědi, které respondenti uvedli, byly: aby mysleli i na ostatní, více přátelství a tolerance, ochoty, také uvedli, že jim vadí drogy.

Dílčí závěr

Těmito otázkami bylo zjišťováno, jaké hodnoty považují současní mladí lidé za nejdůležitější. Vyhodnocením kladených otázek bylo zjištěno, že za důležitější hodnoty než hodnoty materiální považují mladí lidé rodinu, zdraví, štěstí, lásku. Nutno ovšem konstatovat, že duchovní hodnoty jako jsou pravda, víra, spravedlnost, zařadili mladí lidé

až na úplný konec, tedy za hodnoty jako jsou peníze, majetek, sex atd. Dalo by se říci, že mladí lidé si pod těmito abstraktními pojmy neumí nic konkrétního představit, nebo ještě nechápou jejich důležitost.

Ač z výše uvedených odpovědí na dotazy vyplývá, že mladí lidé se příliš nezajímají o dění ve společnosti a na přístupu by se tedy rodinnou a školskou výchovou dalo ledacos zlepšit, mohu konstatovat, že **hypotéza se nepotvrdila**.

7.2 Hypotéza č. 2

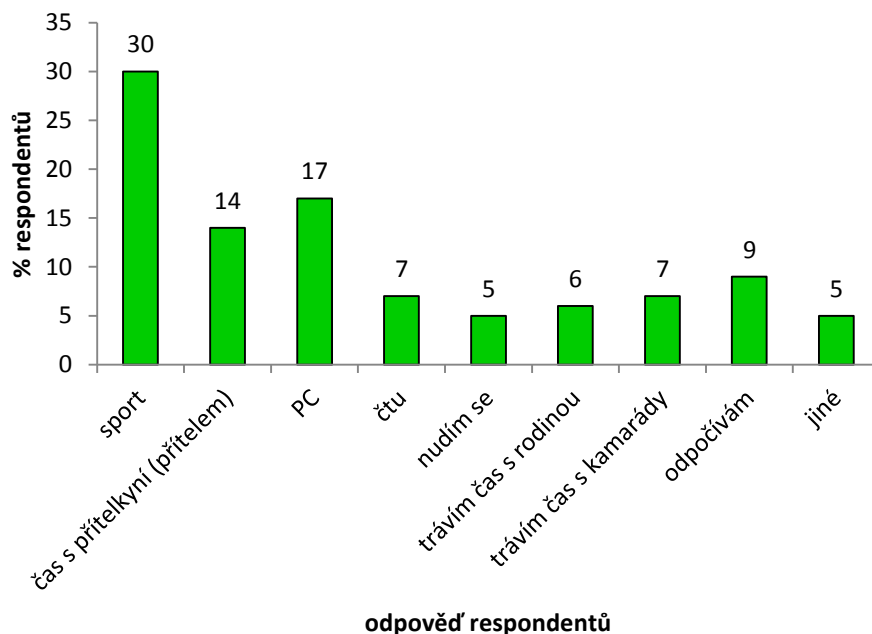
Mladí lidé v současné době upřednostňují spíše komunikaci prostřednictvím internetu a mobilního telefonu před komunikací osobní.

Pro vyhodnocení této otázky hypotézy byly použity otázky dotazníků č. 17, č. 18, č. 19, č. 20, č. 21, č. 22 a č. 23.

Otázka č. 17

Co děláš ve svém volném čase?

Graf č. 8

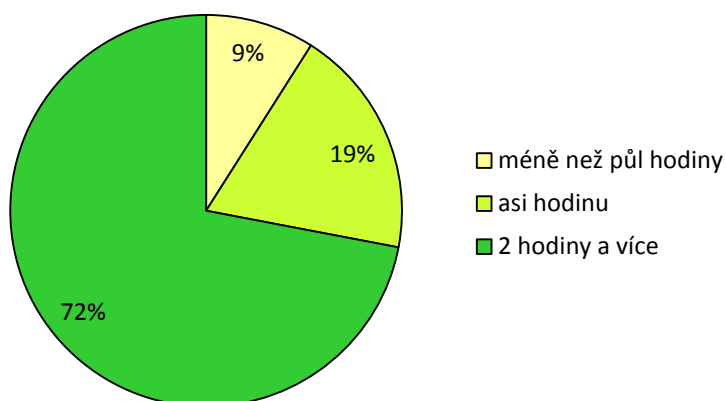

Je potěšující, že i v dnešní době tráví celých 30 % respondentů svůj volný čas nejčastěji sportem. 14 % uvedlo, že tráví čas se svými partnery. Potěšilo mě, že jen 17 % uvedlo, že svůj čas tráví nejčastěji u počítače. Není to sice až tak malý počet, avšak i to považuji v dnešní době techniky za pozitivum. Odpočinkem tráví svůj čas 9 % respondentů, četbou tráví svůj čas 7 %, stejný počet dotazovaných tráví svůj čas s kamarády, jen o jedno méně procent tráví svůj čas s rodinou. Jinou odpověď zvolilo 5 % dotázaných, vyskytovaly se odpovědi: fotím, nakupuji, nemám volný čas, nevím, atd.

Otázka č. 18

Kolik času trávíš se svými přáteli?

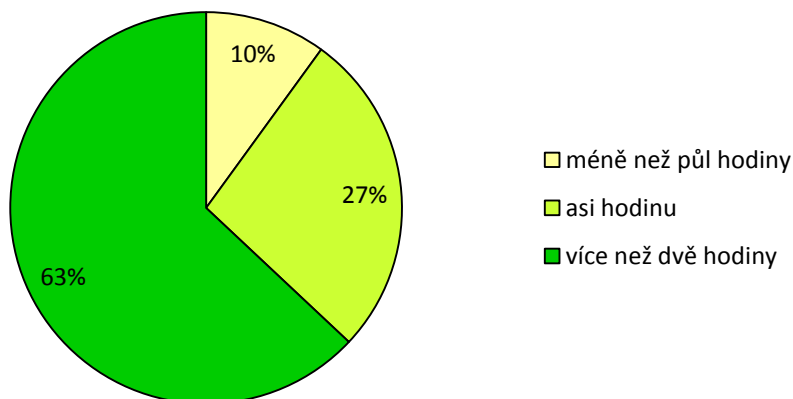
Graf č. 9

Ve vztahu k této hypotéze jsem se snažila zjistit množství času, které stráví denně mladí lidé se svými přáteli. Výsledek bude následně porovnán s otázkou č. 19, ve které se snažím zjistit, kolik času tráví mladí lidé u počítače. Z výsledků je patrné, že 72 % mladých lidí tráví více než dvě hodiny denně se svými přáteli, pouhých 9 % uvádí, že tráví se svými přáteli méně než půl hodiny denně.

Otázka č. 19**Kolik času trávíš denně se svými přáteli (vyber z nabízených možností):**

Graf č. 10

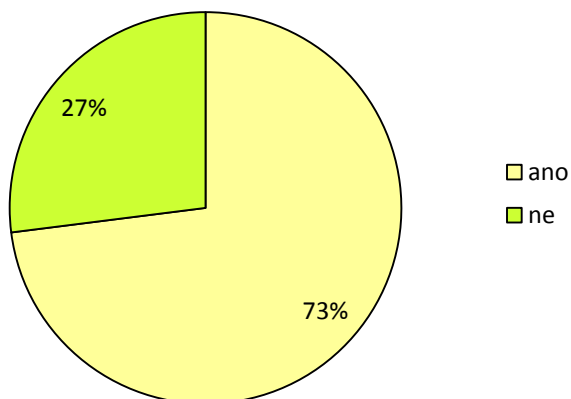

V této otázce jsem se snažila zjistit, kolik času tráví mladí lidé u počítače. Bylo zjištěno, že celých 63 % tráví u počítače více než dvě hodiny denně. Další zajímavou otázkou by bylo zjistit, co konkrétního mladí lidé na počítači hledají, neboť využití PC je velmi široké. Mladí lidé tedy mohou na PC např. sepsovat úkoly do školy, studovat a hledat zajímavá fakta, ale také hrát různé typy počítačových her plných násilí, nebo si místo osobních setkání chatovat s různými lidmi. Jen 10 % uvedlo, že využíváním PC tráví méně než půl hodiny denně.

Z otázky č. 18 a 19 vyplývá, že velký počet mladých lidí tráví mnoho času u PC, avšak ještě větší počet mladých lidí preferuje trávení času se svými přáteli, což dokazuje odpověď celých 72 % mladých lidí, kterými potvrzují, že se svými přáteli tráví více než dvě hodiny denně.

Otázka č. 20**Navštěvuješ sociální síť?**

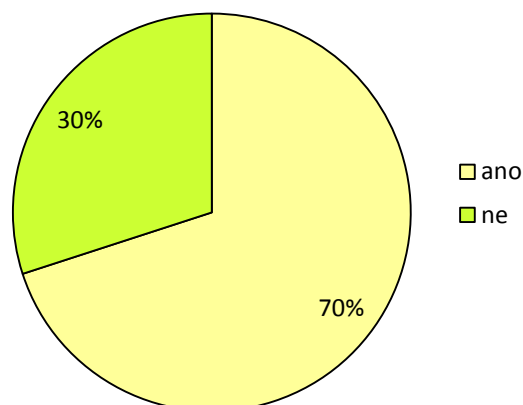
Graf č. 11

Na tuto otázku odpovědělo 73 % mladých lidí, že sociální síť navštěvují. Dle mého názoru je jasné, že se jedná o nový fenomén dnešní doby a říká se, že kdo nenavštěvuje sociální síť Facebook, jako by ani neexistoval.

Otázka č. 21**Našel sis na internetu nové přátele?**

Graf č. 12

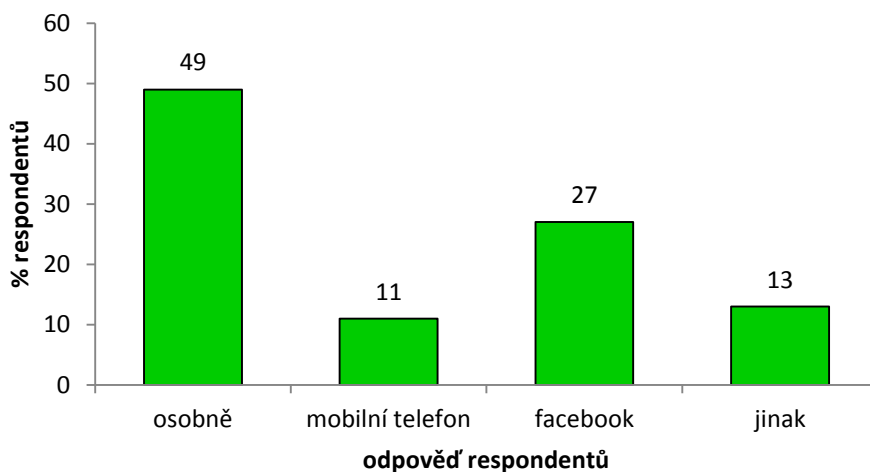

Celých 70 % mladých lidí odpovědělo, že si na sociální síti našlo nové přátele. Dalšími doplňujícími otázkami by bylo zajímavé zjistit kvalitu přátelství uzavřených přes různé sociální sítě a porovnat je s přátelstvím takovým, jaké většina z nás zná.

Otázka č. 22

Když chceš někomu něco říci, jak mu to nejraději sdělíš?

Graf č. 13

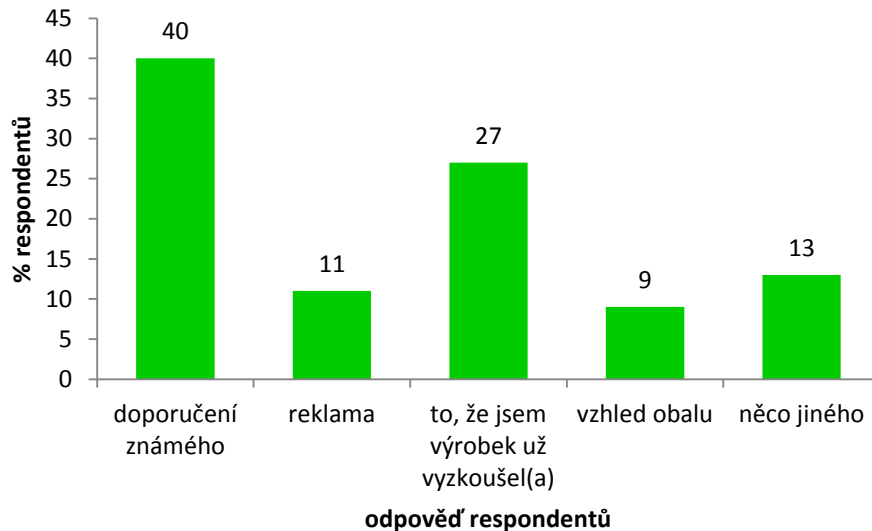
Potěšující je, že celých 49 % respondentů odpovědělo, že nejraději sdělují informace osobně. Sociální síť Facebook využije v tomto případě nejčastěji 27 % mladých lidí, 11 % využije mobilní telefon, 13 % zvolilo možnost jinak, přičemž zde uvedli možnosti např. jak kdy, nevím atd.

Otázka č. 23

Když chceš koupit nějaké zboží, co tě ovlivní?

Graf č. 14

Na tuto doplňující otázku uvedlo celých 40 %, že dají nejvíce na doporučení známého, 27 % uvedlo, že je ovlivní předešlá kladná zkušenost s výrobkem. Potěšující je fakt, že pouhých 10 % se nechá ovlivnit reklamou, což značí možné kritické myšlení právě ve vztahu k reklamě. 9 % uvedlo, že je ovlivní vzhled obalu výrobku, 13 % zvolilo možnost jinou, přičemž u této otázky respondenti vypsali, že je ovlivní cena výrobku, to, zda je praktický, recenze na internetu atd.

Dílčí závěr

Z výše uvedených odpovědí usuzuji, že i přes čím dál větší vliv techniky, čím dál větší rozvoj počítačové techniky mladí lidé stále preferují spíše osobní styk, se svými přáteli tráví denně více času než využíváním PC a internetu. Z toho důvodu je možné konstatovat, že **hypotéza č. 2 se nepotvrdila**.

Domnívám se však, že s postupem doby, rychlým rozvojem všech technologií, počítačových programů, sociálních sítí budou osobní styky stále více vytlačovány právě na úkor kontaktů jiných, což vyplývá i z odpovědí respondentů tohoto dotazníku.

7.3 Hypotéza č. 3

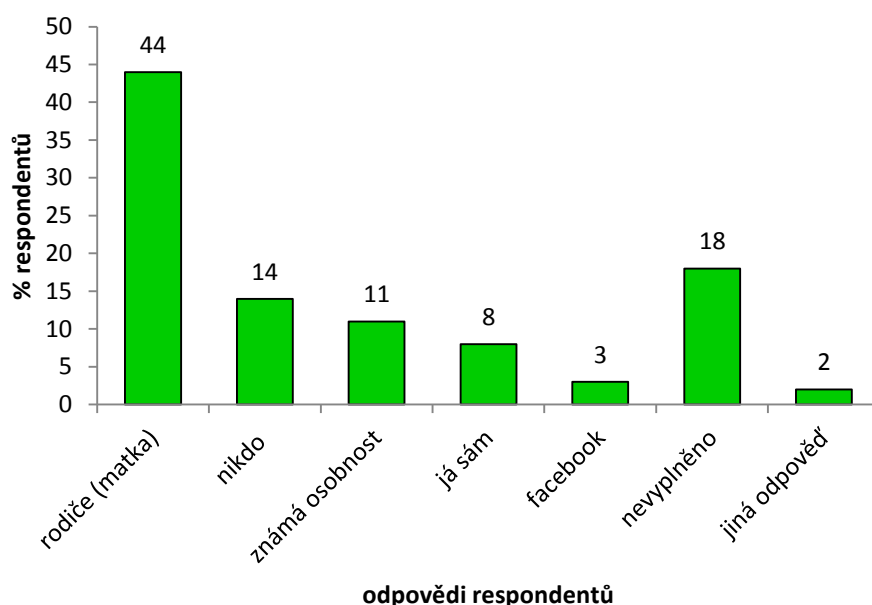
Dospívající ovlivňuje v tomto období života spíše vrstevnická skupina než rodiče.

Pro vyhodnocení této otázky hypotézy byly použity otázky dotazníků č. 13, č. 14, č. 15, č. 16, č. 18.

Otázka č. 13

Kdo je v životě tvým vzorem?

Graf č. 15

Potěšující je, že 44 % respondentů uvedlo, že jejich vzorem je někdo z rodiny, odpověď nikdo napsalo 14 % respondentů, překvapující je, že pouhých 11 % jmenovalo někoho ze z veřejně činných osob, přičemž samozřejmě dominovaly osobnosti známé z televizních obrazovek jako jsou herci či zpěváci. 8 % uvedlo, že jsou pro sebe vzorem oni sami, přičemž zde jedna z respondentů uvedla, že se chová tak, aby se nemusela stydět. Tuto otázku nevyplnilo 18 % dotazovaných a jinou odpověď zvolila 2 %, zde mě zaujala odpověď: každý, kdo něco dokázal.

Otázka č. 14

Kdo tě v životě nejvíce ovlivňuje? Seřad' nabízené možnosti (1 – ovlivňuje mě nejvíce).

Tabulka č. 4

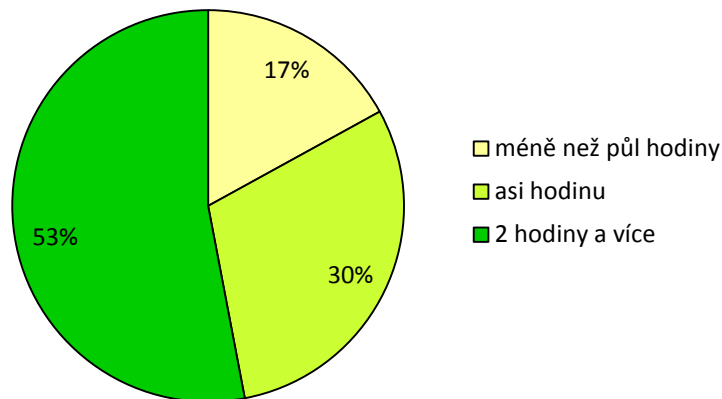
	1	2	3	4	5	6	7
TV	8	0	9	16	43	24	20
přátelé	41	44	25	0	3	8	0
reklama	0	3	5	0	24	60	24
rodiče	48	51	0	21	0	0	0
PC	12	7	45	40	12	4	0
politika	0	4	8	3	21	24	60
škola	8	6	26	32	22	8	14

Touto otázkou jsem se snažila zjistit, kdo v tomto životním období má na mladé lidi největší vliv. Respondenti dostali na výběr 7 různých hodnot, které měli rozřadit dle preferencí.

Nejvíce respondentů zvolilo možnost rodiče a přátelé, PC bylo nejčastěji uvedeno jako třetí nejčastější možnost, škola byla nejčastěji uvedena jako čtvrtá v pořadí. Televize a reklama dle této otázky na mladé lidi má zanedbatelný vliv, nejmenší sílu přikládají respondenti vlivu politiky. Je možné, že malá preference politiky vyplývá ze současného naladění společnosti, ve které je pocíťována celková nespokojenost právě s politikou.

Otázka č. 15**Kolik času trávíš se svými rodiči?**

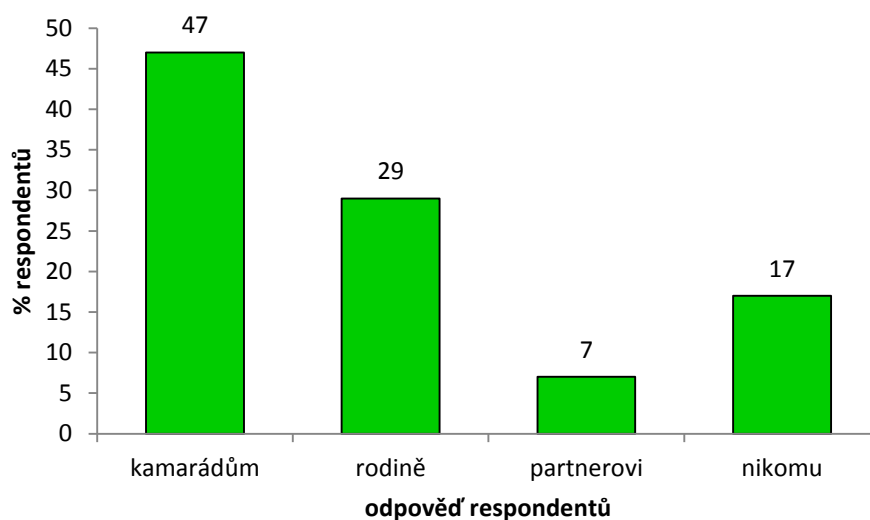
Graf č. 16

V této otázce byly respondentům předloženy tři možnosti, 17 % uvedlo, že s rodiči tráví méně než půl hodiny denně, 30 % tráví s rodiči denně asi hodinu, 53 % tráví s rodiči denně více než dvě hodiny.

Otázka č. 16**Komu se svěřuješ, když tě něco trápí?**

Graf č. 17

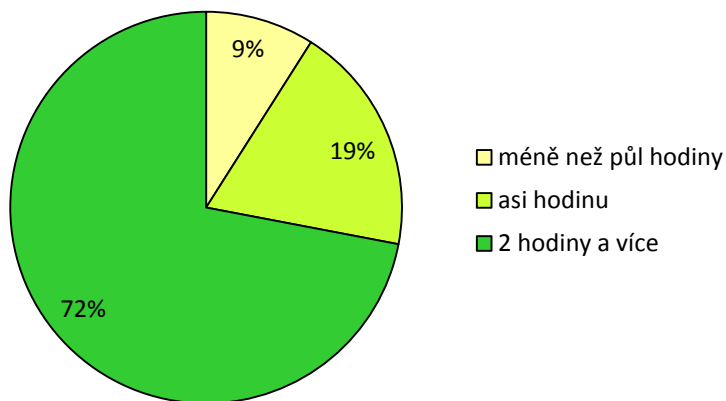

U této otázky chci zjistit, zda se mladí lidé v tomto období života svěřují spíše rodičům či přátelům. Celých 47 % respondentů se svěřuje svým kamarádům, členům rodiny se svěří 29 %, možnost partner uvedlo 7 % dotazovaných, nikomu se nesvěřuje celých 17 %.

Otázka č. 18

Kolik času trávíš denně se svými přáteli?

Graf č. 18

V této otázce se ve vztahu k této hypotéze snažím zjistit, zda mladí lidé tráví více času se svými přáteli či se svými rodiči. Celých 72 % uvádí, že s přáteli tráví více než dvě hodiny denně. Pouhých 9 % uvádí, že s přáteli tráví méně než půl hodiny.

Dílčí závěr

Z výše uvedených odpovědí usuzuji, že mladí lidé sice nejčastěji považují za svůj vzor své rodiče, v tom, kdo je nejvíce ovlivňuje, však volí již možnost přátel a rodiče v téměř stejném počtu. Celých 72 % uvedlo, že tráví se svými přáteli dvě hodiny denně a více, dvě hodiny a více tráví se svými rodiči 53 % dotazovaných. Pokud se mladí lidé potřebují někomu svěřit, nejčastěji se s důvěrou obrátí právě na své přátele. Z těchto

výsledků usuzují, že mladé lidi ve věku 16-19 let ovlivňují v této době nejvíce právě jejich přátelé, což **potvrzuje hypotézu č. 3.**

ZÁVĚR

Morální normy nás stále udivují na jedné straně svou proměnlivostí a na straně druhé stálostí některých i nepsaných pravidel. Kolik jen bylo v různých kulturách názorů například na vzdělávání a výchovu dětí. Jak již bylo řečeno, existují i morální hodnoty, které nás přesvědčují o své nesmírné stálosti. Naprostá většina společností všech zemí ve všech dobách by se asi shodla, že je správné být pravdomluvný, věrný, statečný a že naopak není správné ubližovat svým bližním. Výjimky se jistě najdou, ale jsou děsivé a nelidské právě tím, jak se vymykají zdravému morálnímu citění.

Svou diplomovou prací jsem se snažila alespoň upozornit na obrovský význam a důležitost morálních hodnot a altruistického chování, jejichž nedostatkem současná společnost tolik trpí. To jsem si také vytyčila jako cíl své práce. Snažila jsem se poukázat na nutnost vychovávat děti k takovým hodnotám již od kolébky. Naznačit rodičům, jak důležité je, aby se svým dětem věnovali a snažili se jim předávat to nejlepší ze sebe. Vždyť právě mladá generace je obrazem generace starší. Chtěla jsem přispět k tomu, aby si rodiče uvědomili, že mnohdy snaha o co nejlepší materiální zabezpečení, neustálá honba za majetkem a nedostatek času mohou významně přispívat k odcizení rodičů a dětí.

Na správnou výchovu rodiny by pak v optimálním případě měla ve stejném duchu navázat výchova školy, neboť právě tyto dvě instituce mají v převážné většině případů zásadní význam na utváření hodnotové orientace dětí. Ve své práci upozorňuji a varuji před riziky konzumního způsobu života, který se stále více rozšiřuje ve vyspělých zemích západního světa, mezi které se právě v tomto směru může řadit také Česká republika. V neposlední řadě předestírám úvahu nad některými stále aktuálními univerzálními morálními hodnotami, ke kterým by výchova dětí taktéž měla směřovat. Stejně tak poukazuji na konflikty hodnot, které mohou v určitých životních situacích způsobit boj motivů v našem nitru.

Snažila jsem se také upozornit na množství známých filosofů a myslitelů, ale také na méně známé osobnosti, které se problematikou hodnot, sociálního citění, ale také například dopady a riziky konzumerizmu zabývají.

Protože jsou některé morální normy nepsané a pozvolna se vyvíjejí, vzniká otázka, jak je možné zachytit a popsat je. Jednu z příležitostí nám dává výzkum. Prostřednictvím něj se odborníci zabývají zjišťováním a zkoumáním kupříkladu etických postojů a morálních hodnot, které lidé uznávají. Proto se i já snažím malým průzkumem na dvou středních školách zjistit, jak jsou mladí lidé v současnosti hodnotově orientováni.

Doufám, že cíle, které jsem si určila v úvodu této práce, se mi podařilo naplnit a přispět tak k tomu, abychom si my všichni uvědomili, že výchova k morálním zásadám je sice pouze malým, ale velmi podstatným krůčkem k tomu, aby se nám všem ve společnosti lépe žilo.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Zákon č. 49/2009 Sb. – Trestní zákoník

1. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0917
2. AUFENANGER, S. *Familie und neue Medien*. In: *Medien impulse*, 2004.
3. BAUMAN, Z., *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta. 2005. ISBN 80-204-1195-X
4. BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: FFUK, 2008. ISBN 978-80-969944-0-3
5. BAKOŠOVÁ, Z. *Teorie sociálnej pedagogiky*. Bratislava: Slovenská pedagogická spoločnosť SAV, 2011. ISBN 978-80-970-675-0-2
6. CAKIRPALOGLU, P., *Psychologie hodnot*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-2295-4
7. EYROVI, L., R. *Jak naučit děti hodnotám*. Praha: Portál, 2000. ISBN 978-80-7367-275-1
8. GLUCHMAN, V., *Člověk a morálka*. Brno: Doplněk, 1997. ISBN 1081-106-1997
9. GOETHE, J., W., *Utrpení mladého Werthera*. Praha: XYZ, 2008. ISBN 978-80-7388-081-1
10. GOLEMAN, D. *Práce s emoční inteligencí*. Praha: Columbus, 2000. ISBN 80-7249-017-6
11. HORÁK, J., *Škola a hodnotová orientace dětí a mládeže*. Liberec: Vysokoškolský podnik, 1997. ISBN 80-7083-257-6
12. KANT, I., *Základy metafyziky mravů*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1976.
13. KOLÁŘ, M., *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005. ISBN: 80-7367-014-3
14. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., a kol. *Člověk – prostředí – výchova*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2
15. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3
16. KŘIVOHLAVÝ, J., *Jak si navzájem lépe porozumět*. Praha: Svoboda, 1988.
17. KUČEROVÁ, S., *Člověk, hodnoty, výchova*. Prešov: vl. n., 1996. ISBN 80-85668-34-3

18. LABBÉ, B., *Já a svět, svět a já*. Praha: Knižní klub, 2009. ISBN 978-80-242-242-2431-2
19. LEPPIN, Z., *Filosofie hodnot a naše doba*. Praha: Svoboda, 1968.
20. LORENZ, K., *Odumírání lidskosti*. Praha: Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-0645-X
21. LORENZ, K., *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Academia, 1990.
22. MARTÍNEK, Z., *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5
23. MARVÁNOVÁ-VARGOVÁ, B. a kol., *Partnerské násilí*. Praha: Linde, 2008. ISBN 978-80-86131-76-4
24. MATĚJČEK, Z., *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum: 1986.
25. MÜHLPACHR, P. a kol., *Sociální pedagogika II*. Brno: Institut mezioborových studií: 2011.
26. MÜHLPACHR, P., *Gerontopedagogika*. Brno: Institut mezioborových studií: 2009.
27. NYTROVÁ, O., PIKÁLKOVÁ, M., *Dialog mezi hodnotami, aneb, Hodnoty vyřčené a hodnoty žité*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2011. ISBN 978-80-7452-014-3
28. NÝTROVÁ, O., PIKÁLKOVÁ, M., *Etika a logika v komunikaci*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2007. ISBN 978-80-86723-45-7
29. OLIVAR, R. R., *Etická výchova*. Bratislava: Svornost, 1992. ISBN 80-7158-001-5
30. PRUCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6
31. PŘADKA, M., a kol., *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Brno: OL Print Šlapanice, 1998. ISBN 80-210-1946-8
32. PELTOVÁ (VAN PELT), N., *Umění komunikace*. Praha: Advent – Orion, 2001. ISBN 80-7172-804-7
33. PELIKÁN, J., *Hledání těžiště výchovy*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1265-2
34. PELIKÁN, J., *Výchova pro život*. Praha: ISV – nakladatelství, 1997. ISBN 80-85866-23-4
35. PLAŇAVA, I., *Jak (to) spolu mluvíme*. Brno: Technické středisko filosofické fakulty MU, 1992. ISBN 80-210-0412-6

36. RATZINGER, J. *Pravda, hodnoty a moc*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. ISBN 80-85959-16-X
37. ROTTER, H., *Důstojnost lidského života*. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-302-7
38. SCHELLE, K., *Vier Ansichten über Abtreibungen*. Ostrava: KEY Publishing, 2007. ISBN 978-80-87071-09-0
39. SVĚTLÝ, J., *Hodnoty a hodnocení*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977.
40. SVOBODNÁ SPOLEČNOST – SVOBODNÁ MORÁLKA, Sborník příspěvků z mezinárodní konference na PdF UP v Olomouci, Olomouc: katedra občanské výchovy PdF UP Olomouc, 1995. ISBN 80-900189-9-8
41. ŠTECH, K., *Česká mravní výchova*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva Československého v Praze, 1927.
42. ULLRICHOVÁ, J., *Hodnotová orientace mládeže*. Brno: SVK, 1985.
43. VÁGNEROVÁ, M., *Abnormální vývoj jako následek negativního působení*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 1996, ISBN 80-7083-175-8
44. VELEN, T., *Teorie zahálčivé třídy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-71-0
45. PETRUSEK, M., *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-1
46. VÍZDAL, F., a kol. *Sociální psychologie I*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009.

Internetové zdroje:

cs.wikipedia.org.

FORMÁNEK, D. *Konzumní strategie masírují společnost tak, aby samostatně uvažovala co nejméně*. Britské listy [online]. 2005. Dostupné z [www: http://www.blistz.cz/art/24865.html](http://www.blistz.cz/art/24865.html). ISSN 1213-1792.

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1.....	75
Graf č. 2.....	76
Graf č. 3.....	77
Graf č. 4.....	78
Graf č. 5.....	79
Graf č. 6.....	80
Graf č. 7.....	81
Graf č. 8.....	82
Graf č. 9.....	83
Graf č. 10.....	84
Graf č. 11.....	85
Graf č. 12.....	85
Graf č. 13.....	86
Graf č. 14.....	87
Graf č. 15.....	88
Graf č. 16.....	90
Graf č. 17.....	90
Graf č. 18.....	91

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1.....	72
Tabulka č. 2.....	73
Tabulka č. 3.....	74
Tabulka č. 4.....	89

SEZNAM PŘÍLOH:

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

Ahoj,

jsem studentkou Institutu mezioborových studií, studijního oboru Sociální pedagogika v Brně. Zpracovávám diplomovou práci na téma: Výchova dětí a mládeže k prosociálnosti a morálním hodnotám.

Prosím Tě o vyplnění tohoto anonymního dotazníku, který bude sloužit jen pro studijní účely a stane se součástí mé práce.

Děkuji Ti za ochotu a spolupráci.

Pohlaví: a) žena   b) muž

Věk:

1. Co pro Tebe znamená pojem hodnota? Stručně zkus vystihnout: .....

Pohlaví: a) žena   b) muž

Věk:

2. Seřaď následující hodnoty podle toho, jak jsou pro Tebe důležité. 1 – nejdůležitější:

rodina	vzdělání	zdraví
peníze	pravda	zábava
sex	víra	
majetek	láska,	
přátelé	spravedlnost	
kariéra	štěstí	

3. Ze stejného výše uvedeného výběru hodnot bodově, od 1 do 10, tyto ohodnot' podle toho, jak jsi spokojen s dostatkem té které hodnoty ve svém životě, různé hodnoty mohou mít stejné číslo (1 – nepociťuji nedostatek této hodnoty, 10 – pociťuji velký nedostatek této hodnoty ve svém životě).

př. lásku považuji v životě za velmi důležitou, proto ji mám v otázce číslo dvě na prvním místě, avšak v životě pociťuji její poměrně velký nedostatek, proto k ní v této otázce přiřadím až číslo 8.

rodina	vzdělání	zdraví
peníze	pravda	zábava
sex	víra	
majetek	láska,	
přátelé	spravedlnost	
kariéra	štěstí	

4. Seřaď následující životní situace podle toho, které považuješ za nejhorší (1- nejhorší):

- závislost na drogách, alkoholu, automatech
- vážné onemocnění
- ztráta přátel
- krádež majetku
- úmrtí v rodině
- stěhování a změna bydliště
- ztráta zaměstnání
- rozchod s přítelem, přítelkyní
- dluhy

5. Co se Ti v současné společnosti líbí ?

6. S čím jsi naopak v současné společnosti nespokojený?

7. Pro moje rodiče je, dle mého názoru, důležité (vyber jednu odpověď):

- abychom trávili hodně času spolu jako rodina

- abych byl(a) úspěšný(á) ve škole

- aby vydělali hodně peněz

- aby byli úspěšní v práci

- abych se k druhým choval(a) hezky

- jiná možnost, doplň jaká.....

8. Jak Tě rodiče trestají?

9. Jak Tě odmění?

10. Kdybys měl(a) tři přání, co by sis přál(a)?

11. S mezilidskými vztahy ve svém okolí jsem: spokojen, nespokojen, nezajímá mě to

12. Co bys zlepšil na vztazích mezi lidmi ve Tvém okolí?

13. Kdo je v životě Tvým vzorem?

14. Kdo Tě v životě nejvíce ovlivňuje? Seřaď nabízené možnosti (1 – ovlivňuje mě nejvíce):

TV, přátelé, reklama, rodiče, počítač-internet, politika, škola

15. Kolik času trávíš denně se svými rodiči (vyber z nabízených možností): méně půl hodiny, asi hodinu, dvě hodiny a více

16. Komu se svěříš, když Tě něco trápí?

17. Co nejraději děláš ve svém volném čase?

18. Kolik času trávíš denně se svými přáteli (vyber z nabízených možností): méně než půl hodiny, asi hodinu, více než dvě hodiny

19. Kolik času trávíš denně využíváním internetu (vyber z nabízených možností): méně než půl hodiny, asi hodinu, více než dvě hodiny

20. Navštěvuješ sociální sítě?

21. Našel (našla) jsi na internetu nové přátele?

22. Když chceš někomu něco říci, jakým způsobem mu to nejčastěji sdělíš:

- osobně
- použiji mobilní telefon
- facebook
- jinak (napíš jak)

23. Pokud si chceš koupit nějaká zboží, co Tě ovlivní?

- doporučení známého
- reklama

- to, že jsem výrobek již vyzkoušel(a)
- to, jak vypadá jeho obal
- něco jiného (napiš co)